

**DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN
LUTFİYYE-İ VEHBÎ**

**Yüksek Lisans Tezi
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU
2015**

(Her hakkı saklıdır)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN LUTFİYYE-İ VEHBÎ
(Lutfiyye-i Vehbî With Regard to Values Education)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammet İkbâl GÜLER

Danışman: Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU

ERZURUM
Haziran, 2015

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Nesrin Feyizoğlu danışmanlığında, Muhammet İbrahim GÜZEL tarafından hazırlanan “*Değerler Eğitimi Açısından Lutfiyeleri Yekibi*” başlıklı çalışma 15 / 6 / 2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, *Türkçe Eğitimi* Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Nesrin Feyizoğlu İmza: *M. Feyizoğlu*

Jüri Üyesi : Doç. Dr. M. Abdulkadir İbrahim İmza: *M. İbrahim*

Jüri Üyesi : Doç. Dr. O. Gürhan Sunay İmza: *O. Sunay*

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.. / .. / ..

17 Haziran 2015

H. Kırkkılıç
Prof. Dr. H. Ahmet KIRKKILIÇ

Enstitü Müdürü

S. K.

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye-i Vehbî Adlı Eseri Üzerinde Değer Eğitimi Açısından Bir İncelenme” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

1.7.6/2015

Muhammet İkbâl GÜLER

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN LUTFİYYE-İ VEHBÎ
Muhammet İkbâl GÜLER
2015, 125 Sayfa

Bu çalışmada, Sünbülzâde Vehbî'nin "Lutfiyye-i Vehbî" adlı eseri, değer eğitimi açısından ele alınmış, eserde yer alan şiirler Schwartz'ın değer sınıflandırması esas alınarak incelenmiş, sonuçlar değer eğitimi açısından değerlendirilmiştir. Eserde yer alan şiirler, güç, başarı, hazcılık, uyarılım, özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma, güvenlik değer tiplerine ve sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görünümü koruyabilmek, insanlar tarafından benimsenmek, başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak, zeki olmak, zevk, hayattan tat almak, cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak, yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak, kendisine saygısı olmak, açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyaya barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olma, çevreyi koruma, iç uyum, yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak, gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat, alçak gönüllü olmak, dindar olmak, hayatın verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı bir hayat, dünyevi işlerden el ayak çekmek, kibarlık, itaatkâr olmak, anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek, ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek, bağlılık duygusu, sağlıklı olmak değerleri bakımından incelenmiştir. Bu değerlerden insanlar tarafından benimsenme, başarılı olma, yetkin olma, cesur olma, yaratıcı olma, özgür olma, kendisine saygısı olma, yardımsever olma, dürüst olma, bağışlayıcı olma, sorumluluk sahibi olma, gerçek arkadaşlık, manevi bir hayat, alçak gönüllü olma, dindar olma, kibarlık, anne-baba ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilme, temiz olma ve Schwartz'ın değer sınıflandırmasına alamadığımız saygılı olma, sabırlı olma, estetik, ağırbaşlı olma, ayıpların açığa çıkarılmaması, adil olma, yumuşak huylu olma, kıskanç olmama, cömert olma, misafirperver olma, tokgözlü/kanaatkâr olma, istişare, komşuluk değerlerinin doğrudan işlendiği 219 beyitte bulgular tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde Sünbülzâde Vehbî'nin "Lutfiyye-i Vehbî" adlı eserinin değer eğitimi noktasında işlevsel olma açısından zengin bir içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada elde edilen verilerden hareketle Sünbülzâde Vehbî'nin "Lutfiyye-i Vehbî" adlı eserine değer eğitimi sürecinde yararlanılabilecek kaynaklar arasında yer verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sünbülzâde Vehbî, Lutfiyye-i Vehbî, Değer Eğitimi, Değer.

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
LUTFIYYE-İ VEHBÎ WITH REGARD TO VALUES EDUCATION

Muhammet İkbâl GÜLER

2015, 125 Pages

In this study, “Lutfiyye-i Vehbî”, the work of Sünbülzâde Vehbî, was analyzed the poems included in the work were categorized according to the value categorization of Schwartz and the results were evaluated in terms of value education. Poems were tried to find out whether they include power, achievement, hedonism, stimulation, self-direction, universalism, benevolence, tradition, conformity, security value types and social power, authority, wealth, preserving my public image, social recognition, successful, capable, ambitious, influential, intelligent, pleasure, enjoying life, daring, a varied life, an exciting life, creativity, freedom, independence, curiosity, setting goals, self-respect, broad-minded, wisdom, social justice, equality, world peace, a world of beauty, unity with nature, protecting the environment, inner harmony, helpfulness, honest, forgiving, loyalty, responsibility, true friendship, a spiritual life, mature love, meaning of life, humbleness, accepting my portion in life, devoutness, respect for tradition, moderate, detachment, politeness, obedient, self-discipline, honoring parents and elders, family security, national security, social order, cleanness, reciprocation of favors, sense of belonging, healthy values. These values such as social recognition, success, capability, daring, creativity, freedom, self-respect, helpfulness, honesty, forgiving, responsibility, true friendship, a spiritual life, humbleness, devoutness, politeness, honoring parents and elders, self-discipline, cleanness and can not be included in Schwartz’s value hierarchy such as respect, patience, aesthetic, modesty, confidentiality, fairness, civility, having no jealousy, generosity, hospitallity, having no greediness, thriftiness, consultation, neighborhood were ascertained data as directly cited in 219 couplets. In consequence of obtained findings, it is determined that from the point of functionality the work of Sünbülzâde Vehbî named “Lutfiyye-i Vehbi” has a rich content in terms of value education.

Based on data obtained from research, it is concluded that the work of Sünbülzâde Vehbî named “Lutfiyye-i Vehbi” is should be listed as one of the useful resources to be used during the value education process.

Key Words: Sünbülzâde Vehbî, Lutfiyye-i Vehbî, Value Education, Value.

ÖN SÖZ

Lutfiyye-i Vehbî, Sünbülzâde Vehbî'nin 1791 yılında, oğlu Lutfullah için kaleme aldığı eseridir. Eserde 91 başlık altında, sosyal hayatın hemen hemen her alanına temas edilmiştir. Toplum içerisinde nasıl davranılması gerektiği, ahlak kurallarının neleri emrettiği anlatılmış, çeşitli meslekler ve meslek sahiplerinin eksik yönlerine işaret edilerek meslek seçiminde tavsiyelerde bulunulmuştur. Ayrıca ilmin değeri, hoca hakkı üzerinde durulmuş, ilimler hakkında bilgi verilmiş, tefsir, hadis, fıkıh ve tıp ilimlerinin iyi öğrenilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Sünbülzâde Vehbî, eseri Lutfiyye-i Vehbî'de 18. yüzyıla bir önceki yüzyıldan miras kalan ve kısmen 19. yüzyıla da devredilecek olan gelenekçi, uhrevî ve bireysel çocuk eğitiminin program çerçevesini, temel becerilerden, inanç edinimine, kültürel öğelere değin geniş kapsamda çizmektedir. Lutfiyye-i Vehbî, bilhassa döneminde ve uzun yıllar medreselerde, eski rüşdiyelerde hatta bir kısım idadilerde ahlakı terbiye için okutulmuş önemli bir eserdir.

Bu çalışma “Lutfiyye-i Vehbî” adlı eseri değer eğitimi açısından incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Günümüzde bireylerin eğitim-öğretim sürecinden geçmelerine rağmen, ruhsal çöküntüler, kimlik arayışları, tatminsizlik gibi sorunlarla karşılaşmaları, değerlerin toplum nezdinde sıradanlaşması, milleti oluşturan unsurların yıpranması, değer eğitiminin gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Eserde değerlerin nasıl ve ne sıklıkta işlendiği tespit edilmiştir. Sünbülzâde Vehbî'nin “Lutfiyye-i Vehbî” adlı eserinin değer eğitimi açısından incelenmesinin, alana kaynak eser sağlaması yönünde ve “değer eğitimi” nin kendi kültür dünyamızda köklerini görebilmek noktasında katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Çalışmam sırasında danışmanlığımı yapan Doç. Dr. Nesrin Feyzioğlu'na yönlendirmelerinden ve değerli katkılarından ötürü teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamda maddi ve manevi desteklerini gördüğüm kıymetli hocam Prof. Dr. Yavuz Bayram'a, kaynak olarak kullandığım bazı eserlere ulaşma noktasında yardımlarını gördüğüm Milli Kütüphane'nin Kütüphanecilik Hizmetleri Daire Başkanı Fikret Öztürk Beyefendi'ye teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	İİ
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	İİİ
ÖZET	İV
ABSTRACT.....	V
ÖN SÖZ	Vİ

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Cümlesi.....	2
1.2. Araştırmanın Önemi.....	3
1.3. Araştırmanın Amacı	3

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
2.1. Değer Eğitimi	4
2.1.1. Değer Kavramı.....	4
2.1.2. Değerin İşlevi.....	11
2.1.3. Değerin Özellikleri	14
2.1.4. Değerlerin Sınıflandırılması	16
2.1.4.1. Spranger’ın değer sınıflandırması.....	18
2.1.4.2. Rokeach’ın değer sınıflandırması	19
2.1.4.3. Schwartz’ın değer sınıflandırması	20
2.1.5. Değerin Diğer Kavramlarla İlişkisi.....	22
2.1.5.1. Değer-kültür ilişkisi	22
2.1.5.2. Değer-tutum ilişkisi.....	25
2.1.5.3. Değer-norm ilişkisi	27
2.1.5.4. Değer-inanç ilişkisi	28
2.1.6. Değer Eğitimi.....	30
2.1.7. Değer Eğitiminde Aile.....	36
2.1.8. Değer Eğitiminde Okul.....	37

2.1.9. Değer Eğitiminde Öğretmen	39
2.1.10. Türk Milli Eğitimi'nin Genel Amaçlarında Değerler	40
2.1.11. Türkçe Dersi ve Değerler Eğitimi.....	41
2.2. Sümbülzâde Vehbî	44
2.2.1. Sümbülzâde Vehbî'nin Hayatı	44
2.2.2. Sümbülzâde Vehbî'nin Eserleri	47
2.2.2.1. Dîvân	47
2.2.2.2. Tuhfe-i Vehbî.....	47
2.2.2.3. Nuhbe-i Vehbî.....	48
2.2.2.4. Şevk-engîz.....	49
2.2.2.5. Münşeât.....	49
2.2.2.6. Lutfiyye-i Vehbî.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM	51
3.1. Araştırma Modeli	51
3.2. Verilerin Toplanması	51
3.3. Verilerin Değerlendirilmesi	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUMLAR	53
4.1. Schwartz'ın Değer Sınıflandırmasına Göre Bulgu ve Yorumlar	53
4.1.1. Güç Değer Tipi	53
4.1.1.1. İnsanlar tarafından benimsenme değeri	53
4.1.2. Başarı Değer Tipi.....	54
4.1.2.1. Başarılı olma değeri	54
4.1.2.2. Yetkin olma değeri.....	58
4.1.3. Uyarılım Değer Tipi.....	61
4.1.3.1. Cesur olma değeri	61
4.1.4. Özyönelim Değer Tipi	61
4.1.4.1. Yaratıcı olma değeri.....	61
4.1.4.2. Özgür olma değeri.....	62

4.1.4.3. Kendisine saygısı olma değeri	64
4.1.5. İyilikseverlik Değer Tipi.....	65
4.1.5.1. Yardımsever olma değeri	65
4.1.5.2. Dürüst olma değeri.....	67
4.1.5.3. Bağışlayıcı olma değeri.....	70
4.1.5.4. Sorumluluk sahibi olma değeri	71
4.1.5.5. Gerçek arkadaşlık değeri.....	72
4.1.5.6. Manevi bir hayat değeri	73
4.1.6. Geleneksellik Değer Tipi.....	75
4.1.6.1. Alçak gönüllü olma değeri	75
4.1.6.2. Dindar olma değeri.....	77
4.1.7. Uyma Değer Tipi	79
4.1.7.1. Kibarlık değeri	79
4.1.7.2. Anne-baba ve yaşlılara değer vermek	81
4.1.7.3. Kendini denetleyebilme değeri	85
4.1.8. Güvenlik Değer Tipi	87
4.1.8.1. Temiz olma değeri	87
4.2. Schwartz'ın Değer Sınıflandırmasında Bulunmayan Değerlerle İlgili Bulgu ve Yorumlar	88
4.2.1. Saygılı Olma Değeri	88
4.2.2. Sabırlı Olma Değeri	91
4.2.3. Estetik Değer.....	92
4.2.4. Ağırbaşlı Olma Değeri.....	95
4.2.5. Ayıpların Açığa Çıkarılmaması Değeri	95
4.2.6. Adil Olma Değeri.....	96
4.2.7. Yumuşak Huylu Olma Değeri	96
4.2.8. Kıskanç Olmama Değeri.....	97
4.2.9. Cömert Olma Değeri.....	98
4.2.10. Misafirperver Olma Değeri.....	99
4.2.11. Tokgözlü/Kanaatkâr Olma Değeri.....	100
4.2.12. İstişare Değeri	101
4.2.13. Komşuluk Değeri.....	102

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	103
5.1. Sonuç.....	103
5.2. Öneriler	105
KAYNAKÇA.....	107
ÖZGEÇMİŞ	113

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Milletlerin oluşum süreçlerinde dil, kültür, coğrafya gibi ortaklıkların varlığı bahse konu milletler açısından birer kimlik mahiyetindedir. Uzun süreçler sonunda varlığını oluşturan ve genişleten bu kavramlar ait olduğu milletin ruhunu, hayata bakış şeklini, birçok hususiyetini içerisinde barındırır. Milletleri oluşturan her bir parça, o millete özgü özellikleri içerdiği gibi, bütün insanlık namına paylaşılabilir değerleri de taşıyabilmektedir. Her milletin sahip olduğu değerler sistemi, dünyayı algılayış biçimine göre farklılık gösterir. Türk milletine ait değer ve normlar, Türk'ün anlayışını, inançlarını, kısaca hayata bakış açısını yansıtır (Özbay ve Tayşi, 2011, 24). Bütün bu parçaların oluşum süreci nasıl gerçekleşmiştir, kaynaklarını nereden almaktadır soruları bizi “değer” kavramına götürmektedir.

İçinde bulunduğumuz zaman dilimi insanlık adına ciddi buhranların, arafta kalmışlıkların yaşandığı günleri barındırmaktadır. Maddenin neden olduğu sorunlar, insanlık adına getirdiği çözümleri aşmıştır. Huzurun, ortak paydalarda birleşmenin yolunu tam manası ile sunamayan somut olgular, insanlığı ister istemez arayışa itmektedir. Bu arayış insanlığı yavaş yavaş “değer” kavramına doğru yönlendirmiş bulunmaktadır.

Her ne kadar değer kavramı farklı bilim dallarında ve özellikle felsefede “olumlu-olumsuz” zıtlığı ile birlikte ele alınsa da çalışmamız eğitim çerçevesinde gerçekleşeceği için değer kavramını daha çok “olumlu” tanımlamalar üzerinden inceleyeceğiz.

Çalışmamızda “değer” kavramına bakış açımızı “arzu edilen, arzu edilebilen şey, olaylarla ilgili insan tutumu” şeklinde tanımlamamız mümkündür. Değerler, ideal davranış biçimleri veya hayat amaçları hakkındaki inançlarımız, davranışlarımıza yön veren ölçülerdir. Diğer bir tanımla değer, bir nesneye, varlığa veya faaliyete, bireysel ve toplumsal açıdan tanınan önem ya da üstünlük demektir (Aydın, 2010, 16).

Türk toplumunun geçmiş tecrübesi bize pozitif değer kavramının, toplum içerisinde sindirilmiş bir olgu olduğunu göstermektedir. Komşulukta, arkadaşlıkta, sokakta, pazarda, iş hayatında kısacası hayatın her yerinde gizli bir el olarak varlığını koruyan değerlerimiz, bugün örgün eğitim çerçevesinde kuşaklara aktarılma seviyesine düşmüştür. Bu düşüş elbette bir sürecin sonucunda gerçekleşmiştir. Çalışmamızın kaynağını teşkil eden Lutfiyye-i Vehbî'nin, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde etkili bir ahlâk kitabı oluşu bu süreci bizlere örneklendirmektedir (Akyüz, 2013, s. 153).

Birey karakterinin oluşumunda ve toplumsal kimliğin belirginleşmesinde değerlerin önemi yadsınamaz. Bireyi ve doğal olarak toplumu, sıradanlığın dar çerçevesinden çıkarıp hayata kaliteli bakış sunma noktasında donatan değerlerin varlığı büyük önem arz etmektedir. "Pozitif değer" in yaşanması, yaşatılması ve aktarılması noktasında günümüzde "değer eğitimi" alanında hızlı bir gelişme kaydedilmektedir. En genel anlamı ile insanları belli amaçlara göre yetiştirme süreci olarak açıklayabileceğimiz eğitim, bireyi bilgi yönüyle beslediği gibi değerler yönüyle de kuşatmayı amaç edinmiştir. Bir süreç olarak belirlediğimiz eğitimde değerlerin aktarımı kültür, inanç, tutum, norm, etik kavramları ile de yakından ilişkilidir. Bütün bu kavramlarla birlikte değer eğitimi aile-okul-hoca birlikteliği ve ilişkisi de sürecin sıhhati açısından önemli bir konumdadır.

Mevcut eğitim sistemimizde değer eğitimi doğrudan veya dolaylı olarak talebe kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu noktada MEB'in belirlemiş olduğu değerler, ders programları içerisinde yerini almaya başlamıştır.

Araştırmamızın bu bölümünde araştırmanın problem durumuna, önemine ve amacına yer verilecektir.

1.1. Problem Cümlesi

Bu çalışmanın amacı Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye-i Vehbî adlı eserinde geçen değerleri tespit etmek ve değer eğitimi açısından incelemektir. Bu amacı irdelemek maksadı ile şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Lutfiyye-i Vehbî'de var olan değerler nelerdir?
2. Lutfiyye-i Vehbî'den değer eğitimi açısından nasıl yararlanılabilir?

1.2. Araştırmanın Önemi

Değerler üzerine söz söylemek, insanî vasıfların eridiği çağımızda her zamankinden çok kıymet kazanmıştır. Toplumun varlığını sürdürebilmesi ve geleceğini teminat altına alabilmesi adına değerlerin yaşatılması ve aktarılması ön planda tutulmalıdır. Bu noktada, değer eğitimi açısından edebi eserlerin incelenmesi ve kullanılması alandaki kaynak varlığına büyük katkılar sunacaktır. Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar ahlak kitabı olarak kullanılmış olan Lutfiyye-i Vehbî gibi bir eserin değer eğitimi açısından incelenmesi akademik alanda sadece bir sempozyum bildirisi ile sınırlı kalmıştır (Söylemez, 2012). Bu durum da çalışmamızın önemini artırmıştır.

Sadece yazıldığı döneme değil bugüne de hitap eden eserin değer eğitimi açısından incelenecek olması alana katkı sağlayacaktır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı “değer” kavramının niteliğini ortaya koymak, Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye-i Vehbî adlı eserini “değer” ve “değer eğitimi” açısından incelemektir.

Çalışmamızda Sünbülzâde Vehbî'nin “Lutfiyye-i Vehbî” adlı eserinin değer eğitimine sunacağı katkıyı incelemek amaçlanmış ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Değer Eğitimi

2.1.1. Değer Kavramı

Bacanlı (2011, s. 19), “değer” kelimesinin etimolojik olarak, yaklaşık 1300 yıllarında kullanılmaya başlandığını ve eski Fransızcadan geçtiğini, Latince valere (güçlü, iyi, değerli olmak) fiilinden türetildiğini belirtmektedir. Sosyal ilke anlamı 1918 yılında ortaya çıkan “değer” kavramının muhtemelen resim dilinden alındığını belirten Bacanlı (2011, s. 19), bu tespitinden hareketle değer toplumdaki kişileri aynı renge boyayan ilke gibi bir anlam taşıdığını belirtmiştir. Bu da aynı toplumdaki bireylerin benzer tercihlerde ve davranışlarda bulunması anlamına gelmektedir.

Değer kavramı felsefe, psikoloji, sosyoloji, matematik, iktisat gibi birçok bilim dalında sıklıkla kullanılan kavramlardan biridir. Birey davranışlarını yönlendiren güç olmaları yönüyle psikolojiyi, toplumsal bir olgu olmaları yönüyle sosyolojiyi ve kültürden kültüre değişebilen bir yapı arz etmeleri ile de antropolojiyi ilgilendirmektedir (Kaymakcan, 2010, s. 10). Değer kavramı farklı disiplinler noktasında tanım açısından değişikliğe uğrarken, farklı varlık alanları için de kullanılmaktadır. Bir bakıma her varlık alanının kendisine ait değerleri vardır. Biyolojik alanda hastalık-sağlık, estetikte güzel-çirkin, bilgide doğru-yanlış, ahlakta iyi-kötü, dinde günah-sevap hepsi birer değerdir (Gündoğan, 2004, s. 78). İlerleyen kısımlarda da bahsedeceğimiz üzere bu durum değerde çift kutupluluğu doğuracaktır. İstenilir olan olumlu değer olarak tanımlanırken, diğerleri olumsuz değer şeklinde tanımlanacaktır. Değer kavramının kullanım alanının genişliği, üzerinde yapılan tanımlamalar açısından da nüanslar meydana getirmiştir. Bu yüzden tek tanımdan ziyade birden fazla tanıma yer vermek ve birkaç disiplin açısından değer kavramını ele almak daha işlevsel olacaktır.

İlk defa Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı (Bilgin, 1995, s. 83) Rokeach’a göre, “kişisel veya toplumsal olarak zıt ya da farklı bir davranış biçimi veya yaşam amacına karşı tercih edilen, belirli bir davranış biçimi veya

yaşam amacı şeklindeki süregiden bir inanç” tır (Çalışkur, Demirhan ve Bozkurt, 2012, s. 221).

Erdem (2003)’e göre değer “belirli bir durumu diğerine tercih etme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Değerler, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlardır”.

Halstead ve Taylor’a (2000, s. 169) göre değer “davranışlara genel olarak rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin iyi ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar” olarak tanımlanmaktadır (akt. Biçer, 2013, s. 7).

Kızılçelik ve Erjem (1992, s. 99) ise değer kavramını arzu edileni veya edilmeyeni, beğenileni veya beğenilmeyeni, doğru olanı veya olmayanı belirleyen temel standartlar olarak tanımlamışlardır.

Güngör (1993, s. 18) tarafından ise değer kavramı şöyle tanımlanmıştır:

“Değer hükmü bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten ifade ise, o halde değer de bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır”.

Doğan (2000, s. 5) tarafından ise değer kavramı, “bir kişi ya da bir topluluğun ideal kabul ettiği var olma ya da hareket tarzı” olarak tanımlanmıştır.

Fichter (2002, s. 148) ise değer kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “Betimsel olarak kişiye ve gruba yararlı, kişi ve grup için istenilir veya kişi ve grup tarafından beğenilen her şeyin, ‘değere sahip’ olduğu ileri sürülebilir”.

Hökelekli (2010, s. 4) “Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi” adlı çalışmasında değer kavramını “davranışlarımıza yol gösteren, rehberlik eden inançlar ve kurallar” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Hökelekli (2010, s. 4) değer kavramının “eylem ve davranışlarımızın yerindeliğini, etkililiğini, güzelliğini, ahlakîliğini belirlemeye hizmet eden ilke ve standartlar” olarak da tanımlamıştır.

Aydın (2010, s. 16)’a göre değer kavramı “bir nesneye varlığa veya faaliyete, bireysel ve toplumsal açıdan tanınan önem ya da üstünlük” şeklinde tanımlanmıştır.

Yavuz (2010, s. 44) ise değer kavramını şu şekilde tanımlamıştır: “... matematiksel ve maddi olanın ötesindeki anlamıyla değer; insan eylemlerini, faaliyetlerini ve aksiyonlarını yöneten ve yönlendiren prensip, standart veya özelliklerdir”.

Bolay (2004, s. 60)’a göre ise değer “olması gereken”i ifade eder. İleride bahsedeceğimiz hususlardan olan değerde özne-nesne ilişkisi açısından bir tanımlama yapan Oktay (2004, s. 131), değer kavramını “öznenin olguya yüklediği nitelik” olarak belirtmiştir.

Schwartz ve arkadaşları (1987, 1990), değerlerin, motivasyonel (güdüsel) amaç çeşitlerinin bir yansıması olduğunu belirtmişlerdir. Kluckhohn (1951) ve Rokeach’ı (1973) takiben Schwartz ve Bilsky (1987, 1990), değerlerin literatürde belirtilen özelliklerini de dikkate alarak kavramsal bir tanım geliştirmişlerdir. Buna göre değerler a) fikir veya inançlardır, b) amaç ve davranışlarla ilişkilidirler, c) durum ötesidirler, d) davranış ve olayların seçim ve değişimine rehberlik ederler ve e) taşıdıkları öneme göre sıralanırlar (akt. Mehmedoğlu, 2004, s. 799).

Değer kavramı belirttiğimiz üzere birçok disiplin, bilim dalı tarafından da sıklıkla kullanılan kavramlardan biridir. Özellikle felsefe ve sosyoloji, değer kavramının sosyal bilimler açısından asıl mecrasını bulduğu alanlardır. Değer eğitimi hakkında sağlıklı tespitler yapabilmenin yolu değer kavramını bütün ayrıntısı ile irdelemek ve özellikle felsefe, sosyoloji gibi sosyal bilimlerdeki yerine hakim olmaktan geçmektedir.

Sosyoloji genel anlamda değerlerin tanımlanması, ortaya çıkış yolları, toplumsal olgu, kurum ve süreçlerle olan etkileşimleri, tipleri ve belli somut durumlarda karşılaşılan değer çatışmaları üzerinde durmuştur. Bu nedenlerden hareketle sosyolojik açıdan değer kavramını tanımlayacak olursak, toplumun, bireyin, hedeflerin, sosyo-kültürel nesnelere önemliliği üzerindeki değerlendirmeye dayalı ölçütler dememiz mümkündür (Fichter, 2002, s. 148). Bu bakış açısına göre ele alındığında değerler yalnızca bir grup üyesinin belli önermeleri kabulü olmayıp, aynı zamanda her bir üyenin sosyalleşme sürecinde içselleştirmekte olduğu kişisel bağlılıkları olarak da kabul edilmelidir (Özensel, 2004, s. 744).

Sosyolojik açıdan değer kavramı kısaca kişiye ve gruba yararlı, istenilen ve beğenilen şeyler olarak tanımlanabilir. Buna göre değer; olgunun kendinden çok, ona transfer edilen önemlilik (Şen, 2007, s. 5). Ancak bu tanımlama değer kavramı açısından öznenin varlığını pekiştirirken nesnenin kendisini yok saymıştır.

Fichter (2002, s. 148), sosyal değerleri incelerken şu üç öge üzerinde durmamız gerektiğini belirtmektedir:

- 1-Bizzat değer olan nesnenin kendisi,
- 2-Nesnenin sosyal gereksinimleri karşılama kapasitesi,
- 3-İnsanların bu nesneyi, tatmin vermesi ve tatmin verme kapasitesinden dolayı takdir etmesi.

Sosyoloji açısından değer kavramını izah etmenin yolu felsefenin de değere nasıl baktığı ile ortaya konulabilir. Fichter'ın (2002) tespiti göstermektedir ki değer varlığı salt öznenin nesneye bakışı ile ortaya çıkmamıştır. Aynı zamanda nesnenin de kendisinden gelen bir iç değere sahip olduğu gerçeği bizi değer kavramında özne-nesne ilişkisine götürmektedir.

Öznelci anlayışa göre değer, öncelikle eylemlerimizin, varlığımızın ve genel olarak eylemlerin, varlıkların ve olguların anlamına işaret eder. Çünkü tek başına eylem, olgu ve varlığın anlamından bahsetmek güç görünmektedir. Aslında tam anlamıyla değer varlık-eylem ve olgu ile ilişkisini gündeme getiren bu durum karşısında varlığın, olgunun ve eylemin kendinde bir anlam taşımadığını savunanlar değer insan tarafından olguya, eyleme ve varlığa yüklendiğini, kaynağının öznel olduğunu ve nesnel bir değer niteliğinden bahsedilemeyeceğini belirtirler (Gündoğan, 2010, s. 36). Yine değere öznelci bakış açısı ile bakan, dolayısıyla değerde subjektiflik gören görüşler konuya şu şekilde de yaklaşmaktadır: Mademki aynı tek real objeye farklı kişiler aynı anda veya aynı kişiler farklı zamanlarda farklı değer yükleyebiliyorlar, bir objenin kendine özgü değerinden söz edilemez; çünkü objenin kendine özgü değeri olsa bile, insan bunu bilme imkânından yoksundur. Öyleyse bir objenin değeri, değerlendirenin ona yüklediği bir şeydir. Değerlendiren değiştikçe veya değerlendirme zamanı değiştikçe, o objenin değeri de değişik olabilir (Kuçuradi, 2013, s. 11). Kuçuradi (2013), bu görüşün ortaya koyduğu genellemenin iktisattaki değer kavramının genelleştirilmesi sonucu meydana çıktığını belirtmektedir. İktisattaki bu değer kavramı

bir malın değerini belirleyen şeyin onun faydası, bir ihtiyacı karşılaması sonucu belirlenmesi görüşüdür (Kuçuradi, 2013, s. 11). Wittgenstein'in (2013, s. 119) "insan bakışı, şeyleri değerli hale getirme gücüne sahip; gerçi böylece fiyatlarının arttığı da doğru" tespiti de öznelci değer anlayışının görüşünü destekler niteliktedir. Bu görüş, değeri nesneden soyutladığı için bir yanıyla eksiktir. Gündoğan (2010) "Çokkültürlülük ve Değer Sorunu" adlı çalışmasında değerın özne tarafından olguya yüklenen bir anlam olduğunu iddia edenlerin karşısında nesnelcilerin var olduğunu belirtmektedir. Gündoğan (2010) olgunun değerden bağımsız olmadığını, olgunun değer içerdiğini savunanların değerın öznelliğini kabul etmediklerini belirtmektedir. Nesnelci değer anlayışları değerlerin öznenen bağımsız, kendi başlarına bir varlığı ve gerçekliği olduğunu savunmaktadırlar. Değerlerin bu gerçekliği mutlak, ideal veya ilahi bir gerçeklik olabilir (Gündoğan, 2004, s. 76). Değerler konusunda öznelci yaklaşımlar mutlak değerlerden bahsedilemeyeceğini savunurken değerın nesnelliğine vurgu yapanlar ise mutlak değerler sisteminin varlığına imkân tanımaktadırlar. Bu görüşlerden yapılabilecek çıkarım salt öznelci veya salt nesnelci bakış açıları ile değere yaklaşılamayacağıdır. Değer, hem öznenin olguya bakışıyla hem de nesnenin varlığı ile ortaya çıkmaktadır.

Felsefe tarihinin ilk dönemlerinden itibaren "ne yapmamız ve nasıl davranmamız gerekir" sorusunun "iyi olanı yapıp, kötü olandan kaçınmak gerekir" cevabında görüldüğü üzere, bir yargı ve tercih vardır. Yargı, belirli bir durumu diğerine tercih etmektir. Değer işte bu tercih durumudur. Bu nedenle değer, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlardır. Bu anlamda değerler ideal (düşünsel), soyut ve normatif bir karaktere sahiptirler (Güngör, 1998, s. 12-13 ; Aral, 1992, s. 16-17 ; Uyanık, 2003, s. 13).

Felsefede değer, esas itibarıyla nesnel bir gerçekliğe kavuşturulup kavuşturulmaması açısından yahut herhangi bir şeyin bir değer ifade etmesinin, istenilir olmasının, bizâtihi kendisinden mi, yoksa ona yapılan, atfedilen yüklenmeden mi kaynaklanmış olabileceği noktasında sorgulanır (Tozlu & Topsakal, 2004, s. 178). Yukarıda bahsettiğimiz hususlar bu bakış açıları noktasında getirilen açıklamalardır.

Sosyoloji ve felsefe açısından genel hatları ile verdiğimiz değer kavramı bizi kendisi hakkındaki oluşum sürecini incelemeye de götürmektedir.

Hiç şüphesiz kişinin başka kişileri, olayları, durumları, kendisini ve genellikle tek tek şeyleri değerlendirmesi insanın var olma şartı, bir yapı özelliğidir (Kuçuradi, 2013, s. 7). Bu noktada da “değer-değerlendirme” ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Birey, değerlendirme açısından bazı yollar kullanır. Değerlendirilenin değerine uygun yapılan değerlendirme, değerlendirenin değerlendirilenle olan özel ilişkilerine göre yapılan değerlendirme ve geçerlikte olan genel değer yargılarına göre değerlendirme kullanılabilir değerlendirme yollarındandır (Kuçuradi, 2013, s. 7). Bu bakımdan değerlendirme bazen değerlendirilenin kendinde taşıdığı değeri görme, bazen değerlendirilene değer atfetme, bazen de ona değer biçme olarak karşımıza çıkmaktadır. Değer biçmede, kendisine değer biçilen şey sadece nedensel olarak göz önündedir. Değer atfetmede ise, kendisine değer atfedilen şey, değer atfedenle olan ilişkisi yüzünden “değerli” görülmektedir. Gerek değer atfetme, gerekse değer biçme, değerlendirileni değil değerlendireni ele verir (Kuçuradi, 2013, s. 30). Özellikle sosyal bilimlerde değerlendirmeden, bunlardan yalnızca birini anlamak, üç farklı fenomeni aynı saymak şeklinde sonuçlanmaktadır. Bu hata ise sonucunda yanlış genellemeler ve temellendirmelerin doğuşuna sebep olabilmektedir. “Değere sahip olma” ve “değer olma” durumlarının birbirine karıştırılması sonucu tek bir hatalı tip ortaya çıkarılmıştır (Kuçuradi, 2013, s. 9). Aynı zamanda değer kavramının oluşum sürecini de bu üç farklı değerlendirme yolu ile ilişkilendirmek mümkündür.

Ülken (1965, s. 14) ise “değer-değerlendirme” ilişkisine farklı bir yorum getirmiştir. Değer, Ülken’e göre eylem (action)dir. Değer, bağlantılı olduğu eylemin sonucunda ortaya çıkar. Kökünde ve kuruluşunda değer sözcüğü bulunan bütün sözcükler ve gerekse “değer” diye yorumlanan her türlü kavram, eylem olmadan tasarlanamaz. Değer, hem eylemi gerçekleştirenle hem eylemle gerçekleşenle hem de eylemin gerçekleştiği ortamda meydana çıkar (Poyraz, 2004, s. 83). Değer kavramını anlamının yolu da değerlendirme sürecini anlamaktan geçmektedir. Değerlendirme, türlü safhalarına göre ya bir değer tespittir ya değer vermedir ya da değer yaratmadır. Kuçuradi’nin (2013) “değeri görme-değer atfetme-değer biçme” yollarından farklı olarak Ülken (1965) “değer tespiti-değer verme-değer yaratma” süreçlerinden bahsederek değerlendirmeden değere giden yolu açıklamaktadır. Değer tespiti, daha önce başkalarının yaratmış oldukları değerleri anlamaktır. Değer verme, gündelik hayatta verdiğimiz hükümlerdir, “değeri bir lisan işi haline getirmektir” (Ülken, 1965, s.

14). Değer yaratma ise “değer icadı” ve “değer ibdai” olarak iki kısma ayrılmıştır. Değer icadı, basit, ilkel şeylerle ilgilidir. Üşüdüğümüz zaman ellerimizi birbirine sürterek ihtiyacımız olan ısıyı elde etmemiz gibi. Değer ibdai ise eşya ve duyular alanından çıkıp, kavramlar alanına yükselmek, maddeyi “fikir şemaları” vasıtasıyla sanat ve fikir eseri haline koymaktır. Ülken’e (1965, s. 15) göre hem değer icadında hem de değer ibdai’de bir eylem (action) mevcuttur. Bu bakış açısı da değer kavramına yeni bir ufuk kazandırmaktadır. Ne kadar değer varsa o kadar türlü işin olacağını belirten Ülken, sanat değeri, fikir değeri, estetik değeri, ahlakî değer, dinî değer olarak nitelendirdiğimiz her durumu birer teknik olarak görmektedir.

Fichter (2002, s. 150) ise değer’in kaynağını dışsal ve içsel olarak belirtmektedir. Dışsal kaynak sosyal statü ile eş değerdir. İyi bir aileden ötürü kişiye sosyal saygınlık gösterilmesi, sahip olduğu servetten ötürü gösterilen yüksek değer, fiziksel özellikleri, eğitimi sebebi ile atfedilen değer dışsal kaynaklı değerdir. İçsel sosyal değer kaynakları ise bireyin insanlık onuru, davranışları, kişisel dokunulmazlık hakkı gibi durumlarla ortaya çıkmaktadır. Yani bu durumların değer oluşu bireye toplumdan aktarılmaz, bireyin kendisinde mevcuttur. Bu iki kaynak, değer’in öznellik-nesnellik ilişkisi ile de ilintilidir.

Değer’in bir başka ve en çok kabul göre kaynağı ise bilgi ve inançtır (Bolay, 2004, s. 62). Bazı değerlerde bilginin rolü hakim iken, bazılarında ise inanç hakimdir. Sanat, ahlak ve din değerlerinde bilginin payı asgariye inmiştir. Buna mukabil inancın payı azamiye çıkmıştır. İlerleyen bölümlerde değer-inanç ilişkisine de değinilecektir.

Değer kavramında bir diğer önemli husus ise “çift kutupluluk” meselesidir. Çift kutupluluk değer’in oluşması sürecinde süje-süje veya süje-obje ilişkisinden doğan negatiflik veya pozitiflik durumudur. “Değer” kelimesi sosyal bilimler açısından her ne kadar salt olumlu olarak ele alınsa da çift kutupluluk göz ardı edilemez. Güngör (1993, s. 21), “Değerler Psikolojisi” adlı çalışmasında değer’in çift kutupluluğuna dair görüşlerini Ralph Barton Perry’nin görüşleri üzerinden açıklamaktadır: “Bir şey bir ilgi konusu olduğu takdirde o bir değer taşır veya ona değer verilir. Fakat bir şey sadece pozitif ilgi konusu olmaz, negatif ilgi de söz konusu olabilir”. Yani bir obje hakkında verdiğimiz olumlu değer hükmü, içerisinde olumsuz hükmü de barındırmaktadır. Duvardaki saatin güzel oluşu aynı zamanda çirkin oluşunu da içerisinde

barındırmaktadır. Güzel-çirkin yargılarında olduğu gibi, faydalı-zararlı, doğru-yanlış, iyi-kötü, haklı-haksız gibi değer hükümleri de değerler çift kutupluluğuna örnektir. “Güzel” e değer derken “çirkin” e değersiz demek bu açıdan yanlış olacaktır. Doğrusu, her ikisinin de değer olduğu gerçeğidir. Özelde olumlu veya pozitif değer, olumsuz veya negatif değer olarak adlandırmak mümkündür. Fakat bu durum gerçeklik alanında bozulmaktadır. “Mesela bir objeye baktığımız, burada bir bardak vardır dediğimiz zaman bu tespitimizde bir çift kutupluluk yoktur” (Ülken, 1965, s. 8). Yani bu bir değer hükmü değil, doğruluk hükmüdür. Bu durum da bir nevi çift kutupluluktur, lakin alanı gerçeklik boyutunda olan bir çift kutupluluk. “... değerler alanında güzel çirkin karşısında, iyinin kötü karşısındaki gibi negatif değer değildir. Yani çirkin yalnızca güzel olmayan bir şey değildir. Menfi kutupta bulunan, ayrıca başka bir değerdir. Yani çirkin de bir değerdir. Hâlbuki doğrunun karşısında yanlış negatif değer değildir, yokluk halidir” (Ülken, 1965, s. 8-9). Yapılan bu tespit, değerler çift kutupluluğunu açık bir şekilde izah etmektedir.

Değer kavramı hakkında yaptığımız bu detaylı açıklama, kavramın özellikle değer eğitimi alanında salt pozitif yönüyle ve yüzeysel olarak incelenmiş olmasındandır. Değer eğitimi, bireyde olumluyu yerleştirme odaklı olduğu için çalışmamız eğitim açısından olumlu-pozitif değer kavramı üzerinden ilerleyecektir. Bundan sonra kullanılacak “değer” kavramı olumlu yönü ile ele alınacaktır.

2.1.2. Değerler İşlevi

Değer, bireysel hayatı belirli bir çizgi üzerinde şekillendirirken aynı zamanda toplumsal yaşam açısından da önemli özelliklere sahiptir. Bu özelliklere bağlı olarak çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Rokeach değerlerin işlevlerini şu şekilde sıralamıştır (Silah, 2005, s. 278-280):

1. Değerler, sosyal olaylar karşısında birtakım pozisyonlar almamızı sağlar.
2. Belirgin bir politik ya da dinsel ideolojiyi diğerine yeğlememizi sağlar.
3. Kendimizi başkalarına sergilememize rehberlik eder.
4. Değerlendirme yapmamızı, yargıya varmamızı sağlar. Böylece kendimizi ya da diğerlerini ödüllendirebilir ya da cezalandırabiliriz.

5. Değerler karşılaştırma sürecinin merkezinde yer alırlar. Biz onları ahlakımızı ve başkalarından daha yetkin olmamızı belirlemek için standartlar olarak kullanırız.
6. Standartlar başkalarını etkilemek ya da ikna etmek için kullanılır. Hangi inançların, tutumların ve eylemlerin mücadeleye, karşı çıkmaya ve tartışmaya değer olduklarını gösterir. Böylece hangilerinin etkilemeye çalışmaya, hangilerinin değiştirmeye değer olduklarını anlamamıza yardım ederler.
7. Değerler bize psiko-analitik anlamda, inançların, tutumların ve eylemlerin rasyonalize edilmesini gösteren standartlardır. Aksi durumda, kişisel ya da sosyal kabul edilmezlik durumunda kişisel ahlakî ve yetkinlik duyguları benlik saygısının zedelenmesine yol açar.
8. Değerler sistemi, seçenekler, çözülmüş çatışmalar ve karar verme arasından seçim yapmaya yardımcı olan öğrenilmiş kurallar ve yasalar düzenidir. Bu durumda kişinin tüm değer sistemi herhangi bir durum karşısında bütünüyle harekete geçemez. Bu genel bir planı kapsayan bir zihinsel yapıdır. Karşılaşılan herhangi bir durumda konuyla ilgili bölüm harekete geçer ve danışmanlık görevini yerine getirir. Diğer kısımlar ise o an için bunu fark etmezler.
9. Vasıta (instrumental) değerler idealize davranış biçimlerini motive ederler. Çünkü arzu edilen son hedef bu değerlerle elde edilir.
10. Kutup (terminal) değerlerde o anda acil biyolojik hedeflere varmayı gerektirmediğinden üstün hedeflere kişileri motive ederler. Diğer yandan kişinin benlik saygısı kazanması ya da bunu yitirmesi için değerler, kavramsal birer alet ve aynı zamanda silahtır.
11. Belirli değerler dolaylı olarak uyum ya da yarara yönelik davranış biçimleri ve son durumları içerir. Grup baskısına karşı uyum isteği, kişinin öncelikle değerlerini daha sosyal ve kişiliğini koruyucu bileşime dönüştürür. Böylece başarılı olmak, başkalarıyla iyi geçinmek gibi değerler önem kazanır.
12. Psikoanalitik teoriye göre değerler (tüm vasıta ve kutup değerler) de en az tutumlar kadar benlik savunucu ihtiyaçlara hizmet eder.
13. Bilgi edindirme ve kendini gerçekleştirmede değerlerin fonksiyonu, belirli vasıta ve kutup değerlerin açık ya da kapalı bir biçimde bilgiyi kapsamasından kaynaklanır. İnsanlar bilgi, kendini gerçekleştirme, bağımsız davranma, yetkinlik ve yeterlilik gibi davranış biçimlerini kullanarak değer oluştururlar ve

bu değerler bu davranış biçimlerinin son durumlarının belirlenmesinde kullanılırlar.

14. Değerler, bireylerin yaşamında yol gösteren prensiplerdir ve bireyler ve gruplar arasında değişkenlik gösterebilmenin yanı sıra (özellikle kültürel farklılıklarda), insanlara yönelik olarak benzer şekilde iki yönde işlev görmeye müsaittirler.

Fichter'a (2002, s. 156-157) göre değerler, sosyal eylemin ve düşüncenin hedefi veya nesnesi değildir. Değerler aranan şeyin kendisi değildir, fakat aranan şeyleri önemli kılar. Kişiler değerleri, hedef ve nesnelerin yolunu işaret eden normlar ve ölçütler olarak kullanırlar.

Sosyal değerler, belli sosyal sonuçlara yol açar. Bu sosyal sonuçlar, sosyal değerlerin işlevleri olarak adlandırılmaktadır. Fichter'dan aktarılan bu işlevler şunlardır (2002, s. 156-157):

1. Değerler, kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında, hazır birer araç olarak kullanılırlar. Tabakalaşma sistemini olanaklaştırırlar. Bireyin çevresindekilerin gözünde “nerede durduğunu” bilmesine yardım ederler.
2. Değerler kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesnelere üzerinde odaklaştırırlar. Çok değerli bir nesne her zaman birey veya grup için “en iyi” olmayabilir. Fakat o nesnenin sosyal olarak değerli görülmesinin, o nesne için çaba gösterilmesine yol açtığı da bir gerçektir.
3. Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yolları, değerler tarafından işaret edilir. Sosyal olarak kabul edilebilir davranışın âdeta şemasını çizer. Böylece kişiler de hareket ve düşüncelerini “en iyi” hangi yolda gösterebileceklerini kavrayabilirler.
4. Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik eder. İlgi yaratır, cesaret verir. Böylelikle kişilerde çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin birtakım değerli hedefler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavramış olurlar.
5. Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri törelere uymaya yöneltir, “doğru” şeyleri yapmaya yöreklendirir. Değerler ayrıca onaylanmayan davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğuna işaret eder ve

sosyal ihlallerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılabilmesini sağlar.

6. Değerler, dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar. Kişiler aynı değeri güden kişilere doğru çekimlenirler. Ortak değerler, sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir.

2.1.3. Değerin Özellikleri

Bireysel ve toplumsal bazda birçok alanda etkili olan değerler aynı zamanda bazı özelliklere sahiptirler. Her ne kadar değer kavramı üzerinde yapılan tanımlar, değer özelliklerini genel manada ihtiva etseler de değer özelliklerini ayrıca ele almak daha isabetli olacaktır.

Değerlerin özellikleri Milli Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda şu şekilde sıralanmıştır (MEB, 2009):

1. Değerler toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.
2. Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir.
3. Sadece bilinç değil duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır.
4. Değerler bireyin bilincinde yer alan ve davranışı yönlendiren güdülerdir.
5. Değerlerin normlardan farkı, normlardan daha genel ve soyut bir nitelik taşımasıdır. Değer normu da içerir.

Değerler, mutlak değişmez değildir. Değerler hiçbir zaman durağan olmamıştır. Toplumda meydana gelen değişiklikler, kurumları değiştirdiği gibi değere bağlantılarını da değiştirecektir. Aynı zamanda değerler birbirlerinden bağımsız yapılar değildir. Sevgi, saygı, hoşgörü, yardımseverlik gibi değerleri birbirinden ayrı düşünmek doğru değildir (Şen, 2007, s. 8).

Değerler, durağan değildir. Değişkenlik özelliği vardır. Değerlerdeki değişim birdenbire değil, zaman içerisinde oluşmaktadır.

Değerler, kalımsal değildir. Değerler, bir sonraki kuşağa sosyal rollerle öğrenilerek aktarılır.

Değerler; aileden, yakın çevreden, yazılı ve görsel materyallerden taklit ya da model alma yolu ile öğrenilir.

Her toplumun değerleri kendine özgüdür. Bu değerler, millet özelliklerinin oluşmasına etkide bulunur. Misafirperverlik değeri, Türk milleti ile özdeşleşmiş değerdir (Şen, 2007, s. 9).

Değerler arasında da bir üstünlük ve öncelik münasebeti vardır (Güngör, 1993, s. 23). Bu değişkenlik kişilere, duruma göre şekil alabilmektedir. Değerler bir bakıma bizim hayatımızın gayeleridir. Hatta sadece kendi hayatımızın değil, başkalarının hayatı için de gaye olmasını istediğimiz şeylerdir. Bunlar bazen sadece fertleri belirleyici olur, bazen de bütün bir toplum belli bir değer profili ile tanınır. Şöyle ki, bir kimse sakin bir hayat içinde ilim veya sanatla uğraşmayı gaye edinir, bir başkası öbür insanları da kendi beğendiği yola çekmeyi kutsal bir görev sayar, bir başkası bütün huzur ve saadetin iktisadi kudretle mümkün olacağına inanır (Güngör, 1993, s. 61).

Schwartz ve Bilsky (1987), değerlerin özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

1. Değerler inançlardır. Ancak tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar. Etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.
2. Değerler, bireyin amaçlarıyla (eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hak bilirlilik, yardımseverlik) ilişkilidirler.
3. Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler. Örneğin, itaatkârlık değeri, evde, işte, okulda ve tanımadığımız kişilerle olan ilişkilerimizin tümünde geçerlidir.
4. Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler.
5. Değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar. Sıralanmış bir değerler kümesi, değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur. Kùltürler ve bireyler sergiledikleri değer öncelikleri sistemleriyle betimlenebilirler.

Bu sıralamaya ek olarak değerlerin değişime açık yapılar olduklarını belirtmek gerekir. Özellikle de zaman içinde ortaya çıkan gereksinimleri karşılamak için değer önceliklerinde değişiklikler olabilir (Rokeach, 1973; Williams, 1979) (akt. Kuşdil & Kağıtçıbaşı, 2000, s. 60).

Değerler, bağlı oldukları kültürlere göre değişir. Hatta ait oldukları kültürlerin içinde dahi ayrılık gösterebilirler. Farklı iki toplum aynı değere sahip olabilir ama o değere verdikleri önem derecesi farklı olabilir (Yazıcı, 2006, s. 505).

Fichter'a (2002, s. 149) göre ise değerlerin özellikleri şu şekildedir:

- Değerler, paylaşılırlar. Kişilerin çoğunluğu değerler üzerinde uzlaşmıştır. Herhangi bir bireyin yargısına bağlı değildir.
- Değerler, ciddiye alınırlar. Kişiler bu değerleri, ortak refahın korunması ve sosyal gereksinmelerin karşılanması ile birlikte görür.
- Değerler, coşkularla birlikte bulunur. Kişiler yüce değerler için özveride bulunur, dövüşür ve hatta ölürlür.
- Değerler, kişiler arası oйдаşma ve uzlaşma gerektirdiği için, kavramsal olarak diğer değerli nesnelere soyutlanabilir.

2.1.4. Değerlerin Sınıflandırılması

Değer kavramı birçok alanla irtibatlı olduğu için ve oluşum süreci farklı açılardan incelendiği için birden fazla değer sınıflandırılması yapılmıştır. Her ne kadar bir önceki bölümlerde de belirttiğimiz üzere değerler arasında keskin ayrımlar yapmak mümkün olmasa da özelliklerine, işlevlerine göre bazı sınıflandırmalar yapılabilmektedir.

Çalışmamızın bu kısmında Spranger, Rokeach ve Schwartz'ın değer sınıflandırmalarını ele alacağız. Bu üç sınıflandırmaya geçmeden önce yapılmış diğer değer sınıflandırmalarını da incelemenin çalışmamız açısından daha verimli olacağı kanaatindeyiz.

Değerler, öznelci ve nesnelci bakış açılarına göre farklı sınıflandırmalara sokulurlar. Her iki açıdan yapılan sınıflandırmalarda yer alan değer çeşitlerini şöyle gruplandırmak mümkündür (Özlem, 2002, s. 284):

1. Hazcı (hedonist) değerler (olumlu: haz; olumsuz: acı).
2. Bilişsel değerler veya bilgi değerleri (olumlu: doğru; olumsuz: yanlış).

3. Ahlakî değerler (olumlu: iyi; olumsuz: kötü).
4. Estetik değerler (olumlu: güzel; olumsuz: çirkin).
5. Dinsel değerler (olumlu: sevap; olumsuz: günah).

Erol Güngör (1993) ise meseleye daha pratik yaklaşmaktadır. Güngör’e göre (1993, s. 29) değer sınıflandırmasında varlığı mümkün olan bütün değerler bir kimseye verildiği zaman onların bir sıralaması yaptırılınca, şahsın en yukarıya koyduğu değer onun diğer değerlerden daha kıymet verdiğidir. Yani bu sınıflandırmada asıl olan öznedir. Genel kanaatin “mutluluk için çalışmak” değeri olduğunu belirten Güngör, bütün diğer değerlerin bu yolda birer vasıta hükmünde olduğunu belirtmektedir. Demokrasi, ilim, adalet gibi değerler genel mutluluğu sağladıkları müddetçe değerlidir.

Yine Güngör’e göre (1993, s. 62) değerleri açıkça ifade ettikten sonra bunları siyasi, sosyal vs. şeklinde birtakım sınıflara ayırmanın araştırıcı için sınıflama kolaylığı sağlamaktan başka hiçbir gerçek kıymeti yoktur. Çünkü hayatta var olan ve yaşama tatbik edilen değerler doğrudan doğruya kendi varlıkları ile bilinmektedir. Değerler arasında keskin ayrımların olmayışı da bu tasnifi gereksiz kılmaktadır. Buna rağmen o da yaptığı çalışmasında Allport, Vernon ve Lindzey (1960)’in, Spranger (1928)’dan ilham alarak gerçekleştirdikleri “klasik” değer sıralamasına sadık kalmıştır. İlerde bahsedeeğimiz bu değer sınıflandırmasına sadece “ahlak  değer” boyutunu eklemiştir (Güngör, 1993, s. 62).

Değer sınıflandırmasında bir başka tasnif de Hilmi Ziya  lken’e (2001, s. 359-361) aittir. Ona göre değerler öz karakterleri bakımından  e ayrılmaktadır: İlk olarak içkin değerler bulunmaktadır. İçkin değerler, bilinç verileridir. Bunlar teknik, sanat ve bilgi değerleridir. İçkin değerler, ikinci değer grubu olan aşkın değerlere giden bir vasıttır. Süleymaniye Camii’ne bakıldığı zaman eser bir aşkın objeyi temsil eder. Lakin ilk bakışta bize görünen kubbesi, minaresi gibi maddi boyutudur. Bir müzik kompozisyonu aşkın objeyi temsil eder ama önce bir ses dalgası olarak görülür. İçkin değerlerin ardından aşkın değerler gelmektedir. Bu değerlerde bilinç verileri, yani içkin değerler bir vesiledir. İki insan arasındaki ilişkide yazılmış bir sözleşmeye, gençlik hatıralarına, verilmiş sözlere sadık kalınır ki bu sözler ve yazılar bilinç verileridir. Asıl olan birbirine göre aşkın olan iki varlıktır, “bağlanış”tır. Ahlak , dinî değerler aşkın değerlerin içerisindedir.   nc  değer grubu ise normatif değerlerdir. Bunlar aslında

değer değil, ancak bütün değerlerin ölçüleridir. Bu değerlerin görevi başka değerleri birbirleriyle karşılaştırmak ve ölçmektir. Normatif değerler, iktisadi, hukuki, lisani değerlerdir.

Bu değer sınıflandırmalarını verdikten sonra Spranger, Rokeach ve Schwartz'ın değer sınıflandırmalarına geçebiliriz.

2.1.4.1.Spranger'in değer sınıflandırması

Psikolojide değer testi ilk defa Spranger (1928) tarafından kullanılmıştır. Bu değer sınıflamaları daha sonraki yıllarda Allport ve arkadaşları tarafından ölçüğe dönüştürülmüştür (Güngör, 1993, s. 61). Spranger, deneklerini her birinde hakim olan değere göre şahsiyet tiplerine ayırmaya çalışmış ve herkesin altı temel değer tipinden birine girebileceğini söylemiştir. Bunlar: Estetik, bilimsel, ekonomik, siyasi, sosyal ve dinî değer gruplarıdır (Ünal, 1981, s. 20-21).

- a. Estetik Değer: Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
- b. Bilimsel Değer: Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.
- c. Ekonomik Değer: Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
- d. Siyasi Değer: Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
- e. Sosyal Değer: Başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattir. Bencil değildir.
- f. Dinî Değer: Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevî hazları feda eder.

Bu altı değer, bütün insanların uyabileceği bir tasnif sağlayan doğal tipleri yansıttığı düşünülmemelidir. Bu değerler, bütün muhtemel değer yargılarını içine almamaktadır. Bireyler tamamen bunlardan yalnız birinde veya ötekende tasnif edilemezler. Her ne kadar bazı değerler kişilerde daha kuvvetli ve daha hakim ise de

birçok insan, bu değer yargularından iki ya da daha fazlasının bir karışımı olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1.4.2. Rokeach'ın değer sınıflandırması

Rokeach'ın 1973 yılındaki çalışmasına göre değerleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür (Şen, 2007, s. 10):

1. Gaye Değerler
  - Aile güvenliği
  - Barış içinde bir dünya
  - Başarılı olma
  - Bilgelik
  - Dinî olgunluk
  - Eşitlik
  - Gerçek dostluk
  - Güzellikler dünyası
  - Heyecan verici bir hayat
  - İç huzur
  - Mutluluk
  - Kendine saygı
  - Gerçek dostluk
  - Özgürlük
  - Rahat bir hayat
  - Sosyal kabul
  - Ulusal güvenlik
  - Zevk
2. Vasıta Değerler
  - Bağımsız olma
  - Affedici olma
  - Cesaretli olma
  - Dürüst olma
  - Entelektüel olma

- Geniş görüşlü olma
- Hırslı olma
- İtaatkâr olma
- Kendini kontrol edebilme
- Nazik olma
- Kendine hakim olma
- Mantıklı olma
- Neşeli olma
- Sevecen olma
- Sorumluluk bilincinin olması
- Temiz olma
- Yardımsever olma
- Yaratıcı olma

2.1.4.3.Schwartz'ın değer sınıflandırması

Schwartz (Kuşdil & Kağıtçıbaşı, 2000, s. 60), değerleri bireysel ve kültürel olmak üzere iki düzeyde incelemiştir. Bireysel düzeydeki incelemelerde değerler, kişilerin yaşamlarını yönlendirmedeki önemlerine göre ele alınırlar. Değerlerin kültürel düzeyde incelenmesindeki amaç ise toplumun genelinde paylaşılan ve toplumsal normlara dayanan soyut fikirlere ilişkin bilgi üretmektir. Kültürel düzeydeki inceleme birimi kültürün (ulus, etnik grup) kendisidir. Bu iki düzey arasındaki ayrımın nedeni ise, bireysel düzeyde kişiyi yönlendiren değerler arasındaki güdüsel ilişkilerin kültürel düzeyde aynı özellikleri sergilememesi olasılığının bulunmasıdır. Schwartz'ın birey düzeyi değer tipleri aşağıda verilmiştir.

AÇIKLAMA

DEĞERLER

Güç (power) : Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü

Başarı (achievement) : Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi

Hazcılık (hedonism) : Bireysel zevke ve hazza yönelim

Uyarılım (stimulation) : Heyecan ve yenilik arayışı

Özyönelim (self-direction) : Düşünce ve eylemde bağımsızlık

Evrenselcilik (universalism): Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek

İyilikseverlik (benevolence): Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme

Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görünümü koruyabilmek [İnsanlar tarafından benimsenmek]¹

Başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak [Zeki olmak]

Zevk, hayattan tat almak

Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak

Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak [Kendisine saygısı olmak]

Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyaya barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olma, çevreyi koruma [İç uyum]

Yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak [Gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat]

¹ Kültürlerarası karşılaştırmalarda tutarlı sonuçlar vermediği saptanan değerler, köşeli parantez içinde belirtilmiştir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 61).

Geleneksellik (tradition) : Kültür ya da dinsel t re ve fikirlere saygı ve bağlılık

Alçak gönüllü olmak, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı bir hayat [Dünyevi işlerden el ayak çekmek]

Uyma (conformity) : Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlanması

Kibarlık, itaatkâr olmak, anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek.

Güvenlik (security) : Toplumun var olan ilişkilerinin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği

Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek [Bağlılık duygusu, sağlıklı olmak]

2.1.5.Değerin Diğer Kavramlarla İlişkisi

2.1.5.1. Değer-kültür ilişkisi

Mehmet Kaplan (2012, s. 32), “kültür” kavramını maddi ve manevi her Şeyi işlemek ve geliştirmek olarak açıklamıştır. İnsanoğlu tabiatı işleyerek kendi iradesi altına aldığı gibi, kendisini de maddi ve manevi olarak işlemiştir. Teknik tabiatı, spor ve tıp vücudu, sanat duygu ve hayali, ilim ve felsefe düşünceyi işlemekle vücuda gelmiştir. Yani kültür her daim tekâmül içerisinde ilerleyen bir olgudur. Kültür, bu işleniş açısından tıpkı medeniyet gibi bütün toplumsal hayatları içerisine almaktadır. Lakin Ziya Gökalp’ın (1976, s. 31) da belirttiği üzere kültür mill dir. Kültür yalnız bir milletin din, ahlak, hukuk, akıl, estetik, dil, ekonomi ve teknikle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir bütünüdür. Eğer üzerinde konuşulan kavram değer ise orada konuya bahis olan aslında topyek n bir kültür, toplumun yaşama biçimidir (Şişman, 2010, s. 214).

En basit toplumdan en gelişmiş ve karmaşık toplumlara varıncaya kadar yaşayan her toplumun bir kültürü vardır. Bu kültür, her toplum ve kurumunda belirli maddi ihtiyaçları tatmin etme amacıyla meydana getirilen bir teknolojinin ve ürünlerinin, teknik bilgilerin yanı sıra, toplumsal hayatta insan ilişkilerini düzenleyen kural ve

kaideler, örf ve adetler, inanç ve kanaatler, fikir ve tasarımlardan oluşmuş bir bütün halinde işleyen bir cihaz gibidir. Belli bir toplum, topluluk veya ülkenin hâkim tavrı, değer ve inançlarından oluştuğuna göre; kültür, fertlerin hareket ve davranışlarını etkileyen genel mahiyetteki fikirler, standartlar, ideolojiler, felsefe ve hayat görüşüdür. Bu yönleriyle kültür, beşerî, sosyal, manevî, biyolojik olmayan ve bireyler üstü niteliklere sahiptir (Silah, 2005, s. 252). Bu yüzden kültür, değerle birçok ortak noktaya sahiptir. Her ne kadar karşılıklı ilişki ile kültür ve değer birbirlerine kaynaklık ettikleri belirtilse de değer kavramı asıl kaynak konumundadır. Bu tespitimizin gerekçesi değer kavramının içerisinde anlatılanlarda mevcuttur. Çünkü değer, nesnenin kendisinde bulunan öz kıymetle de ifade edildiği için gerektiğinde kendisini ortaya çıkaracak başka unsurlara -değer atfetme, değer biçme- ihtiyaç duymayabilir. Ancak hem kültürün hem de değer birbirleri ile etkileşim içerisinde oldukları bir gerçektir. Kültürün coğrafya, din algısı, toplumsal durum gibi unsurlarla birlikteliği göz önünde bulundurulursa elbette ki değer geniş dünyasından kültür adına alınanlar diğer kültürlerde görülene nazaran farklı formlarda olacaktır. Bu noktada “millî kültür içerisindeki” değerlerin kültürel bilgi olduğunu, kültürün öğeleri üzerine kurulduğunu ve her zaman bir seçimi vurguladığını söylemek mümkündür (Gudmundsdottir, 1991) (akt. Akbaba Altun, 2003, s. 8).

Kültür, canlı, sürekliliği olan bir değerler sistemi, öğrenilmiş davranış biçimleridir. Biz onları doğuştan hazır buluruz, hayatımızın her safhasında bu kültür norm ve değerlerine uymak suretiyle kişilik kazanırız ve toplumdaki yerimizi alırız. O hâlde sosyalleşme, kişiliğimizi oluşturan kültürel norm ve değerleri öğrenme ve benimseme, millî kültüre katılma sürecidir. Toplumsal kimliği oluşturan millî kültür, ona dâhil olan her ferde kendi değerlerini ve normlarını öğreterek ferdi sosyalleştirir, toplumun bir üyesi haline getirir. Sosyal değerler ve normlar toplumsal düzenin devamını, millî birlik ve bütünlüğün korunmasını, fertlerin mutlu ve huzurlu olmasını sağlar (Türkdoğan, 1996, s. 180).

Kültür aynı zamanda bir aktarım içerisinde varlığını devam ettirir. Bir milletin hayata dair bakış açısı, duyumu, hayata kattığı çeşitlilik kültür birikimini oluşturur ve kimliksizlikten, arafta kalmışlıktan kurtulmanın yolu bu birikimin sağlıklı bir şekilde ve tekâmül noktasından aktarılmasının gerçekleştirilmesidir. Bu noktada kişi ve toplum yapısı ile birlikte kültürü anmanın zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Kişi ve toplum

yapısını değerlerin kaynaklığında yoğuran kültür, kişi ve toplum yapısı olguları ile birlikte değerler sistemini oluşturur. Değerler sisteminin özü benimsenmedikçe kültürün aktardıkları içselleştirilemez ve yeni kuşaklara aktarılamaz (Köknel, 2007, s. 289). Bu aktarım aynı zamanda bize değerlerin kültür yolu ile aktarıldığını da göstermektedir.

Değer-kültür ilişkisine Erol Güngör (1993, s. 59-60) daha farklı bir bakış açısı sunmaktadır ki yaptığı özelleştirme bugünün dünyasında özellikle Türk toplumu açısından değer kavramına daha fazla somutluk kazandırmaktadır. Güngör, kültür ile değer arasındaki ilişkiyi alt-kültürlere inerek açıklamıştır. Alt-kültürlerden ilki cinsiyettir. Kadınlar ve erkekler. Her toplumda bu iki grup kendine mahsus değerleri, davranış tarzları, kısacası toplumun bütünü içinde birbirlerinden farklı kültürleri bulunan birer alt-grup teşkil eder. Güngör'e göre kadınlarla erkekler arasında zekâ, hafıza, öğrenme, özel kabiliyetler, heyecanlılık vs. bakımlarından herhangi bir fark bulunsa da bulunmasa da onların kültürel faktörler bakımından farklar göstereceği muhakkaktır. Çünkü bu farkları insanlar kendi elleri ile yaratmaktadır. Bundan yüz yıl öncesinin Türk kadınında akademik ilgilere rastlamak imkânsızdı. Bugünün okumuş Türk kadınında da kadının eski toplumdaki yerini beğenen bir tavra rastlamak imkânsız gibidir. Başka bir şekilde erkeklerin sadakatsizlikleri "kaçamak" olarak küçük, hatta sevimli gösterilmeye çalışılsa da kadınlarda böyle bir şey en büyük günahdır. İkinci alt-kültür ise yaştır. Süratli bir değişme yaşayan dünyamızda ve özelde Türk toplumunda insan münasebetlerindeki değişim de göze çarpmaktadır. Günlük hayatta "nesiller arası anlaşmazlık" olarak adlandırılan bu vaka aslında "baba-oğul", "dede-torun" arasındaki günlük hayat içerisinde yaş odaklı anlaşmazlıklara topluca verilen isimdir. Lakin bu adlandırma, kastedilen mana ile eşleştirilince ortaya bir tezatlık çıkmaktadır. Aslında durum iki nesil arasındaki anlaşmazlık değil, toplumun olgun yaş çağındakilere ait kültürle gençlik çağındakilere ait kültürlerin arasındaki uyumsuzluktur. Yeterince hürriyet verilmediği için babasına isyan eden genç ile insan ilişkilerinde büyük-küçük farkının herhangi bir kıymetinin olmadığına inanan gencin durumu aynı değildir. Birincisinde değerlerden sapma, ikincisinde ise değer sistemini reddetme söz konusudur.

Durum göstermektedir ki kültür ve değer arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Bu bağın sıhhati, toplumun kimlik kavramı ile de doğru orantılıdır.

2.1.5.2. Değer-tutum ilişkisi

Değerin ilişkili olduğu kavramlardan biri de tutumdur. Smith'e (1968) göre "tutum, bireye atfedilen ve onun psikolojik bir obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan eğilimdir" (Kağıtçıbaşı, 1985, s. 84). Allport'a (1954) göre tutum, faaliyet için subjektif veya zihni hazırlık durumudur. Yani davranış değil, davranışın ön koşuludur. Morgan (1934) ise tutumu hareket için rehber olarak görmektedir. Bir tepki verilmeden önce, tecrübelerle başvurulduğu ve değerlendirildiği zihni durumlardır. Cantril (1934) ise tutumu, ilgili herhangi bir obje veya duruma karşı bireyin karakteristik şekilde reaksiyonda bulunmasına temel olan, az çok devamlı ve ısrarlı bir zihni hazır olma durumu olarak tanımlamaktadır (Ünal, 1981, 9). Tutum insanlarda doğuştan var olmaz. Tutumu doğrudan gözlemlemek de mümkün değildir. Tutumun psikolojik boyutu onu düşünce-duygu-davranış üçgeni içerisinde gözlemleyebilmeye imkân tanımaktadır. Tutum, davranışa zemin hazırlayıcı konumundadır. Bu açıdan bakıldığında tutumun karmaşık bir yapısı vardır (Kağıtçıbaşı, 1985, s. 86).

Değer ve tutum kavramları birbirini besleyen birbirine kaynaklık eden iki kavramdır. İkisi arasında şöyle bir fark vardır: Tutumlar gözlenemez ama davranış hazırlayan etken olarak değer yargılarıyla davranışa dönüşür ve değer aracılığıyla tutumları, bireyi davranışa hazırlayan eğilim olarak yorumlayabiliriz. Tutum, bireyin yaşadığı sosyal çevrede, yaşantısındaki olay ve olgular karşısında bireyin davranışlarına yön verir. Davranışlarına yön verdiği sırada değer yargılarını karar verme sürecinde kullanır. Bu sebeple de olayı ve olguları değerlendirirken tutumlar, değer yargılarının da etkisiyle duyguların, düşüncelerin, davranışların olumlu ya da olumsuz olmasına sebep olan en büyük tepki verme yöntemidir (Balcı, 2008, s. 4).

Değer sistemi, tutumların işlenmiş ve gelişmiş bir organizasyonudur ve bireyin, bütün bir hayat isteklerini içerir. Bir yandan onun davranışına yön verir, öte yandan çevresindeki uyarıcı objelerin değerini yargılayabileceği bir izafet çerçevesidir. Yani değerlendirci yargılarının temelindeki ölçütüdür (Ünal, 1981, s. 9).

Rokeach'a (1986) göre belirli bir obje veya ortam çevresinde çok sayıda inancın örgütlenmesiyle meydana gelen tutum, değerden farklı bir şeydir. Ona göre değer, çok

belirli bir tür veya tek bir inancı akla getirir (Kasapoğlu, 1991, s. 144). Rokeach'a (1973) göre değerler ile tutumlar arasındaki farkları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Değer davranış için bir standarttır. Tutum ise bir standart değildir.
2. Değer, nesne ve durumların üstündedir. Tutum ise birkaç inancın etrafındaki belirli bir durum ve objeye karşı hazır oluştur.
3. Değer yalnızca bir inançtır. Tutum ise birkaç inancın etrafındaki belirli bir durum ve objeye karşı hazır oluştur.
4. Kişinin öğrendiği inançları kadar değeri vardır. Bunlar davranış tarzlarına veya ulaşılmak istenen hedeflere aittir. Kişinin tutumları ise doğrudan ve dolaylı belirli nesne ve durumlara ilişkin sayılamayacak kadar çoktur.
5. Değerler şahsiyetin oluşumunda ve zihni sistemde merkezî bir öneme sahiptir. Böylece tutumları ve davranışları tayin edici konumdadırlar.
6. Değer, tutumdan daha dinamik bir kavramdır. Motivasyonla daha yakın ilişkisi vardır.
7. Değerler, kişinin uyma, kendini savunma, bilgi ve kendini gerçekleştirme fonksiyonları ile doğrudan ilgilidir. Tutumlar ise netice olarak bağlantılıdır. (akt. Durmuş, 1996, s. 44).

Rokeach'ın yaptığı bu karşılaştırma değerın tutumdan daha kapsayıcı olduğunu göstermektedir. Çünkü tutumun oluşmasında değer yargıları, kaynak teşkil etmektedir. Fakat Güngör (1993, s. 19-20), Rokeach'ın bu karşılaştırmasına bir noktada itiraz sunmuştur. Güngör'e göre, Rokeach'ın da belirttiği gibi tutum, herkesçe kabul edildiği gibi bir inançlar organizasyonudur. Fakat değerın çok özel biçimde tek bir inanca tekabül ettiği iddiası, Güngör'ün kanaatine hatalı bir görüştür. Rokeach bu görüşüne delil olmak üzere tutum ve değerlerin ifade edilış şekillerindeki farkı şu şekilde göstermektedir: Mesela bir tutum ölçeğinde mevcut bulunan pek çok maddenin hepsi de şahsın bir konudaki tutumunun tek bir indeksini verir. Yani bir tutum içinde pek çok inanç bulunduğu açıkça görülebilir. Fakat değerın tek bir inanç ifadesi halinde belirtilmiş olması, Rokeach'ın dediğinin aksine, onun tek bir inançtan ibaret olduğunu göstermez.

2.1.5.3. Değer-norm ilişkisi

Latince “norma” (marangoz gönyesi) kelimesinden gelen norm, kural veya ölçü anlamlarına gelir (Tan, 1981). Sosyolojik anlamda, normal kelimesi norma uygun demektir. Dürüstlük bir değer ise, bu değerle ilgili birçok norm bulunabilir. Kopya çekmemek, yalan söylememek, dedikodu yapmamak norma örnek olarak gösterilebilir. İnsanların eşit olduğuna inanılan bir toplumda, örneğin; otobüslerde ırk ayrımı yapılmaması bir normdur (Şirin, 1986, s. 13).

Toplumsal değerler gibi toplumsal normlar da bireylerin toplum içinde nasıl davranmaları gerektiğini gösterir. Toplumsal değerler açık ve kesin bir duruma gelince normlar ortaya çıkar. İki insanın bir arada olduğu her yerde norm vardır. Normlar, karşılıklı görev ve hakların belirlenmesinde kişiye yol gösterir. Normlar yoluyla yapılan davranışlar ya kınanır, ayıplanır, cezalandırılır ya da ödüllendirilir. Bunun nedeni değerlerden ayrı olarak normların yaptırım gücünün olmasıdır (Gül, 2013, s. 58).

Norm, aynı zamanda tutumun ve sonucunda ortaya çıkan davranışın sınırlarını da gösterir. Belirli bir toplum içinde yaşayan bireyler, kendi tutum ve davranışlarının sınırlarını gösteren ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak uyguladıkları bu soyut modeller sayesinde, diğer bireylerin belirli bir durumda nasıl davranacaklarını, nasıl bir tutum takınacaklarını öngörebilme olanağını bulurlar (Durmuş Ç. , 1996, s. 45).

Normların incelenmesi tıpkı tutumda olduğu gibi güçtür. Pratikte sosyal bir normu soyutlamak ve grup içinde işleyişini incelemek daha güçtür. Norm, tutum gibi sonuç olarak çıkan bir değişkendir (Sayın, 1994, s. 152).

Değerler toplumsal normlara göre daha genel ve kapsayıcı bir özelliğe sahiptir. Normlar ise bu genel ilkelerin özel olaylara uygulanışını dile getirir. Bir toplumsal değer, norm haline dönüştürülerek somutlaşır ve yaptırım gücü artar. Örneğin, “bağımsızlık” bir toplumsal değerdir ve bu özellik hukuk kurallarına yansıtılarak, bağımsızlığa aykırı davranışlar cezalandırılır (Gül, 2013, s. 59). Bu yönüyle normlar, toplum üyelerine ne yapacağı konusunda rehberlik etmekle kalmaz, aynı zamanda davranışın mükâfat ve cezalarını içerir (Şirin, 1986, s. 13).

Değerler, normlara kıyasla daha soyut olup, bize “iyi” ve “kötü” hakkında fikir veren ideal düşüncelerdir. Bu bakımdan değerleri, bir toplumun idealleri ve hedefleri

olarak görmek mümkündür. Normlar ise, değerleri yaşama geçirmemize imkân tanıyan somut kurallardır. Bu tespitten hareketle denilebilir ki; değerler birincil, normlar ise ikincildir. Yani normlar, değerlerden türemektedir. Normların kökü ve kaynağı değerlerdir. Genellikle değerler, sürekli ve kalıcı bir karaktere sahipken, normlar değişen ortamlara göre değişkenlik kazanabilirler. Sözgelimi yaşlıların yanında sigara içmemek kuralı, kapalı köy toplumlarında sıkı bir kuralken, “kent” toplumlarında bu kuralı uygulamak pek kolay gözükmemektedir. Kuralların anlamlılığını ve etkinliğini yitirdiği durumlarda ise “anomi” ortaya çıkmaktadır (Canatan, 2004, s. 44-45).

Aynı zamanda değerler ve normlar toplumsal ilişki örüntüsü içinde bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve bireylerin içinde yer aldıkları toplumsal kurumların işleyişini düzenler. Özellikle, bireylerin farklı yaşam biçimleri içinde yerel bağlamda oluşturdukları etkileşim sürecinde içselleştirdikleri değerler, toplumsal mutabakat içinde toplumların ortak yaşam felsefesini oluşturan kapsam içinde yeniden yapılanır (Tatlıdil ve Esgin Günder, 2013, s. 260).

Rokeach (1973), değerler ile sosyal normlar arasındaki ayrımı şu şekilde belirtmiştir:

1. Değerler özel durumların üstündedir. Sosyal norm ise spesifik durumlarda belirli bir şekilde davranma, örf ve adetlerle, yasaklarla ilişkilidir.
2. Değer daha kişiseldir. Oysa norm genel ve kişilerin dışındadır.
3. Değer hem bir davranış tarzına hem de ulaşılmak istenen hedeflere ait olabilirken, norm yalnızca davranış biçimine ilişkindir (Durmuş Ç. , 1996, s. 46).

Görüldüğü gibi toplumsal değerler ile yazılı ve yazısız normlar birbirleriyle sürekli ilişki içerisinde dirler ve birinde görülen değişme diğerlerini de zorunlu olarak etkiler. Çünkü hepsinin de ortak amacı, toplumdaki düzeni ve uyumu korumaktır (Komisyon, 2004, s. 49).

2.1.5.4. Değer-inanç ilişkisi

Krech ve Crutchfield, inançları bir bireyin dünyasının herhangi bir yönü ile ilgili algı ve bilişlerinin sürekli bir örgütlenmesi olarak tanımlamaktadırlar (Baysal, 1981, s. 20). Aynı zamanda inanç, dinden tekniğe kadar bütün değerlere ait olan ve görgü ile

bilgi alanını aşan bir bağlantı tarzıdır. Yalnızca dine ait olan inanca, iman denmektedir ki başlıca vasfı bir yaratıcıya inanmaktır (Ülken, 2001, s. 146).

İnançlar sürekli bir organizasyondurlar. Fertlerin kendi dünyalarının bir yönü ile ilgili algı ve tanımları tarafından meydana getirilirler. Bir kişi dünyanın küre şeklinde olduğuna inanıyorsa, bu adamın inancı birbirinden farklı ama birbiriyle bağlantılı birçok bilginin organizasyonu ile oluşmuştur. Bu kişi, uzayda dünyadan yeterince uzaklıkta olsa, dünyayı bir top gibi göreceğini bilir veya buna "inanır" (Krech ve Crutchfield, 1967, 175) (akt. Şirin, 1986, s. 8).

Üç tip inanç vardır:

1. Tasvirî veya var olan inançlar ki doğrulanabilir ya da yanlışlığı ortaya çıkartılabilir.
2. Takdire bağlı inançlar ki inanılan nesnenin iyiliği veya kötülüğü hakkında hüküm verilir.
3. Örf, adet ve yasaklara ait inançlar ki hareketler, fiiller ve davranış şekillerinin arzu edilip edilmeyen olduğu hakkında hüküm verilir.

Değerler de bir çeşit inançtır ve üçüncü maddede belirtilen inançlara girer (Rokeach, 1973, 7) (akt. Durmuş, 1996, s. 40). İnançlar gibi değerler de zihnî, duygusal ve davranışsal unsurları içerir. Değer yalnızca bir inanç değildir, aynı zamanda bir hüküm de taşır. Örneğin; "siyahlarla beyazlar arasında bir fark yoktur" ifadesi bir inancı, "siyahlara ayırım yapmak yanlıştır" ifadesi bir değeri ifade eder (Şirin, 1986, s. 9).

Değer bir inanç olma bakımından, dünyamızın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin terkibi demektir. Fakat değer, inancın özel bir şekli olmak itibarıyla ondan daha yukarıda bir zihin organizasyonudur. Şöyle ki; bir değer tek bir inanca değil bir arada organize olmuş bir grup inanca tekabül eder. İnsanlara yardımcı olmanın iyiliği hakkındaki inancımız bizim insan ilişkileriyle ilgili çeşitli hayat tecrübelerimizden doğmuştur ve bunun içinde birden fazla inancın -insanın kıymetine olan inanç, iyilik yapmanın vicdan huzuru vereceğine olan inanç, yardımseverliğin barışa yol açacağına olan inanç, Tanrı'nın yardım edicileri sevdiğine olan inanç vs.- katkısı vardır (Güngör, 1993, s. 19).

2.1.6.Değer Eğitimi

Aile oluşumundan başlayıp millet oluşumuna kadar giden süreçte sorumluluk sahibi her fert hem şahsında hem de yetişen kuşakta, değerlerinin mevcudiyetini görmek ister. Toplumun ruhunu oluşturan değerler, geleceğe aktarıldığı müddetçe, tarih sahnesindeki toplumsal zincirin halkaları birbirleri ile kenetlenmiş vaziyette şekillenir. Aksi, çözülmeyi ve dağılmayı hızlandıracaktır.

Bir toplum değerlerinden yoksunlaştırılmışsa, değerleri ile olan bağı kopmuşsa o toplumun ayakta durması zorlaşacaktır. Değerler, bir toplumun varlığı ve yokluğu üzerinde bu derece tesirli konumdadır (Şen, 2007, s. 15). Hartman, “Değerlerden sıyrılmış, kutsallığını yitirmiş bir dünyada yaşamaya kimse katlanamaz” demektedir (Akbaş, 2008, s. 20).

Eğitim, öncelikle erdemli, ahlaklı, ideal insan yetiştirmeyi hedefleyen bir süreçtir. Fakat insanların maddi farklılaşmalara kolay uyum sağlaması, bunun aksine toplumsal ve psikolojik dönüşümlere uyum sağlamada aynı oranda başarılı olamayışı değer eğitiminin önemini de arttırmaktadır. Değer eğitimi, değişen dünyada bireylerin kendi kültürel ve toplumsal yargılarıyla birlikte evrensel değerleri kazanmasını ve yaşanabilecek sıkıntılara karşı hazırlıklı olmalarını öngörmektedir (Doğan İ. , Türk Eğitim Sisteminde Değer Sorunu, 2004, s. 630).

Kirschenbaum’un (1994, 3-6) belirttiği üzere 1900’lü yıllardan başlayarak ahlak ve değer eğitiminin yöntem ve amaçları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Değer ve ahlak eğitimi İkinci Dünya Savaşı sonunda geleneksel metotlarla sürdürülmüştür. 1960’dan sonra geleneksel rol ve değerler sorgulanmaya başlanmıştır. 1960–1970 yılları arasındaki değer eğitimi ile ilgili gelişmeler popüler bir sloganla “insanın gücü” olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde değer öğretimi ve öğretmenin modeli yerine öğrenciyi kendi değerlerini açıklamaya cesaretlendirme, ahlaki muhakeme yapabilme ve değer analizi becerilerini geliştirmeye çalışmışlardır. 1980’den sonra toplum eleştirmenleri, veli grupları, dinî liderler ve siyasi partilerin çoğu yeniden geleneksel değerlere dönmüş, bunun sonucunda saygı, sorumluluk, öz disiplin, aile, vatan sevgisi ve başkalarına hizmet gibi değerler öne çıkmıştır. 1980–1990 yılları arasında ise muhafazakârlık ve geleneksel değerlere bağlılığın öne çıktığı görülmektedir (Biçer, 2013, s. 16).

Değerler eğitimi, aynı zamanda birey ile toplum arasında köprü işlevi görmektedir. Değerler, bireyin kendisini, toplumun ise bireyi kontrol etmesini sağlayan unsurların başında gelmektedir. Değerler sayesinde birey, diğer insanlar ile etkili iletişime geçebilir ve sosyal konumunun belirlenmesi için uygun bir altyapı oluşturabilir. Toplumsal kültürün oluşması, fertlerin değer yargılarının bir üst kimlik olarak toplumsal hayata yön vermesi ya da mevcut toplumsal değerlerin bireylere aktarılması ile gerçekleştirilebilir (Gül, 2013, s. 66). Her toplumsal olgu kendi kültürünü, değerlerini yaratır. Değerler de zihin kodlarına yeni bir terminoloji (kavramlar destesi) sunar (Doğan, 2013, 46).

Tam bir devrimsel dönüşüm yaşayan dünyanın yeni şartları değer eğitimine olan ihtiyacı artırmaktadır. Küreselleşme denilen ve sadece teknolojik değişimle tasvir edilemeyecek olgu, sınırları kaldırmakta, baskın kültürleri her an ve her yerde mevcut kılabilmektedir. Kendi ülkemiz çerçevesinde düşünecek olursak, insanlar arasında bazı duyarlılıkların kayboluşu bile değer eğitimi için yeterli bir sebeptir. Yeni nesil arasında şiddet eğilimi, sahtekârlık, anne-babaya veya öğretmene karşı gelme, madde bağımlılığı, intihar ve benzeri kendine zarar verici davranışlarda artış, iş ahlakında, kişisel ve toplumsal sorumluluk bilincinde azalma gibi olguların günden güne daha sık rastlanır olduğunu görmekteyiz (Ekşi, 2002, s. 83).

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de değerlerin itibar kaybetmesinden şikâyet edilir. Değerlerin düşüşe geçmesi yeni bir hadise olmamakla beraber, değerler levhasının tersine çevrilmesi fikri 19. asra kadar gider. Modernlikten evvel bu âlemde değerler ve nitelikle ilgili ölçülerde büyük bir ortaklık vardı. İyi, güzel, doğru daima üstün tutulur; kötü, çirkin, yanlış daima aşağı ve kötü görülürdü (Kalaça, 2013, s. 48). Modernizm ile birlikte Adam Smith’den itibaren “alçak gönüllülük ve yardımseverlik üretim maliyetini artırır” anlayışı, birçok değeri gözden düşürdü. Paylaşma kültürünü “sadaka kültürü” diyerek aşağıladı. Böylece paylaşarak mutlu olmak yerine, tüketerek mutlu olan modern karakter tipolojisi yaygınlaştı (Tarhan, 2012, s. 15). Bu durum aslında “değer eğitimi” olgusunun neden Batı kaynaklı olduğunun da bir açıklaması niteliğindedir.

Gündoğdu’nun (2010, s. 1) da belirttiği üzere “laissez faire laissez passer, le monde va de lui meme”, “bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler, dünya kendini idare

eder (dünya kendi kendine gider)” ilkesinin açtığı boşluk “değer eğitimi” kavramının neden Batı kaynaklı olduğunun göstergelerinden biridir. Değer eğitiminin temel eksenini, madden belirli bir seviyeye ulaşmış Batı ülkelerinde manen yaşanan sorunlara karşı çözüm aranması çabalarına dayanmaktadır. Bu yolla coğrafi keşifler, Rönesans ve Fransız İhtilâli gibi gelişmelerden sonra yaşanan sanayi devrimi ve bunlarla birlikte Batı dünyasına egemen olan maddeci ve materyalist bakış açılarının oluşturduğu tahribatın giderilmesi amaçlanmaktadır (Bayram, 2012, s. 5).

Ayrıca Yahudi katliamından derin izler taşıyan Kohlberg’in (1981) görüşleri de değer eğitimi kavramının neden Batı kaynaklı olduğunu gösteren bir başka bakış açısı olabilir (Altıntaş, 2012, s. 44).

“Nazilerin yaptıkları Yahudi katliamı, yeni bir ahlak eğitimine ve onu yönlendirebilecek bir felsefeye acil ihtiyaç olduğunu göstermesi bakımından insanlık tarihindeki en önemli olaylardan biridir. Benim ahlaka ve ahlak eğitimine olan ilgimde birçok insanda ve toplumda adalet değerinin yoksunluğunun ne gibi facialara yol açtığını göstermesi bakımından Nazilerin Yahudi katliamı etkili olmuştur.”

Raven’in şu tespiti de değer eğitimi kavramının neden Batı kaynaklı olduğunu gösteren önemli tespitlerdendir: “Eğer herkes Amerikalılar gibi yaşasaydı... [dünyamızın] bu tüketim düzeyini sürdürebilmesi için üç dünyaya daha ihtiyaç olurdu” (akt. Kenan, 2004, s. 277-278).

Bugün gelinen dünyada, insan sadece zekâsına dayandığı için, ürettiklerinin bir kısmıyla insanlığa zarar vermektedir. Akıl, bu üretimlerin bütünüyle insanlığın hayrına kullanılmasını sağlayamamıştır. II. Dünya Savaşı’nda Japonya’ya atılan atom bombaları, insanlığa onulmaz yaralar açmıştır. Günümüzdeki savaşların sebep olduğu acılar, sefalet ve yıkım da bu tür tehlikelerin insanlığı tehdit ettiğini göstermektedir. Şu halde insan hem çok değerli hem de aynı zamanda çok tehlikeli bir varlıktır. Tutkularına bir sınır koyulmalıdır. İşte bu sınırlandırmayı da ancak değerler koyabilir (Tozlu & Topsakal, 2004, s. 180).

Değer eğitimi, kavramsal olarak her ne kadar Batı kaynaklı olsa da Türk toplumunda içeriği ile geçmişten beri var olmuştur. Selçuklu ve beylikler döneminden itibaren özellikle bazı değerlerin gençlere ve topluma benimsetilmesi amacıyla pek çok

eğitsel-öğretici eser yazılmıştır. Bir bölümünden günümüz araştırmacı ve yazarlarının da yararlandığı bu tür eserler arasında Mesnevi ve şerhleri, Gülistan ve Bostan şerhleri, pendnâmeler (nasihatnâmeler), Kıssa-i Yûsuf ve diğer peygamberlere ait kıssaları anlatan eserler, Muhammediyeler, İbrahim Edhem Hikâyeleri, tasavvufî hikâyeler (Celâl ü Cemâl, Hüsn ü Aşk, Cân u Cânân, Mantıku't-tayr...), Tarîkü'l-edeb ve Hayriye gibi didaktik eserler dikkat çekmektedir. Bu tür eserler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi'yle ilgili kaynaklarda çok daha fazla örnek tespit etmek mümkündür (Bayram, 2012, s. 2).

Ayrıca Türk toplumunda değer eğitimi açısından gösterilebilecek bir başka kaynak ahîde bulunması gereken hasletlerin detaylı bir şekilde aktarıldığı fütüvvetnamelerdir (Kaya, 2013, s. 41). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bu tür kaynakların varlığına rağmen Türkiye özelinde değerlerin gün geçtikçe zayıfladığının farkına varılması sonucu değer eğitiminin önemi artmış bulunmaktadır. Hâlbuki geçmişte bu değerler, muhatap hiç farkına varmadan, muhatapın gündelik yaşantısı içinde bireye kazandırılan davranış biçimleriydi. Ancak günümüzde gelinen nokta, zayıflayan sosyal ve insanî ilişkiler artık bu davranışların gündelik yaşam içerisinde kazandırılmasına yetmemektedir. Okullarda bu konuda verilen eğitim ise konunun teorik olarak anlatılmasından öteye geçmemekte ve faziletlerin davranışa dönüşmesi sürecine ilgisiz kalmaktadır. Hatta okullarda öğretilen bu değerler toplum içinde tatbik edilme imkânı bulamamaktadır. Hâlbuki değer eğitimi, kişinin verilmek istenen değeri davranışa dönüştürdüğü takdirde amacına ulaşmış sayılacağı bir süreci ifade etmektedir. Bu bakımdan muhataba söz konusu değer kavramlarının içeriğinin öğretilmesi kadar bu değerlerin muhatap tarafından içselleştirilip davranışa aksettirilmesi de önem arz etmektedir (Kaya, 2013, s. 41).

Değerlerde meydana gelen yıpranmanın en kötü tarafı, insanın sürekli doyumsuzluk içinde sıkışıp kalmasıdır. Beklentileri çok yüksek olan hırslı kişiler, güne adeta o günden alacakları varmış gibi uyanırlar. Oysa doğru değerleri hayata geçirebilen kişiler, her günü kendilerine verilmiş bir armağan olarak görürler (Tarhan, 2012, s. 52).

Hökelekli (2010, s. 6) değerlerdeki bu aşınmanın göstergelerinden bazılarını şu şekilde sıralamaktadır:

- Aile mahremiyeti ve kutsallığı zedelenmiş, namus ve iffet anlayışı güç kaybetmiştir.
- Yaygın bir bencillik ve kişisel çıkar diğer amaçların önüne geçmiştir.
- Maddiyatın artan önemine paralel olarak, bu amaca ulaşmada her yol mübah olarak görülmeye başlanmıştır.
- Yolsuzluk, rüşvet, sahtekârlık gibi davranışlar ayıplanır olmaktan çıkmış, neredeyse “beceriklilik” ve “iş bilirlilik” olarak görülmeye başlanmıştır.
- Toplumun temel kurumlarına olan güven azalmıştır.
- Bireylerin birbirlerine güvenmemesi, yaygın bir toplumsal güvensizlik duygusu ve tutumu gelişmiştir.

Değerlerin davranışa dönüştürülmesinde yaşanan sıkıntıların yanı sıra, eğitimleri süresince öğrencilere sadece bilişsel ve psiko-motor kazanımların verildiği bir anlayış, toplumu oluşturan fertlerin değer, tutum vb. duyuşsal kazanımları elde edememelerine sebep olacaktır. Dolayısıyla, toplumsal bütünlüğün sağlanması ve ortak amaçların belirlenmesi zor, hatta imkânsız hale gelecektir. Bu durum, değerler eğitiminin okullarımızda sistemli ve etkili bir biçimde yapılması zorunluluğunu ortaya çıkartmaktadır (Yazıcı, 2006, s. 499).

Değerler eğitiminde maksat; bireyin iyi bir birey olmasını sağlamaya, ahlaklı, kişiliği oturmuş bireyler oluşturmaya, özgüven sahibi ve hem kendi toplumuna hem de dünyaya fayda sağlayan bir birey olmasını sağlamaya çalışmaktır. Amaç öğretilen bilgilerin sadece bilgi olarak kalmasını değil bir davranışa dönüşebilmesini sağlamak olmalıdır. Değerler eğitiminin hedefi, insanın kendini tanımlaması, kendini anlaması gibi süreçlerden geçtiği sırada yetilerini en üst düzeye çıkarmak ve “iyi bir hayat” yaşamasını sağlamak olmalıdır. İnsanın değerini yani diğer canlılar arasındaki farkını ona hissettirecek bir değerler eğitimi, diğer insanlarla ilişkilerinde temel değerlerin (sevgi, saygı, dürüstlük, güven, doğruluk gibi) önemini vurgulayan bir eğitim olmalıdır (Çağlayan, 2006, s. 92).

Değerler eğitiminin amacı, insanın doğuştan getirdiği en iyi tarafı ortaya çıkarmak, kişiliğinin her yönüyle gelişmesini sağlamak, kişinin insani mükemmelliğe

ulaşmasına yardımcı olmak, bireyi ve toplumu kötü ahlaktan korumak ve kurtarmak, bunun yanında iyi ahlakla donatmak ve devamını sağlamaktır.

Değerler eğitiminin amacı, insanın gerek kendisinin gerekse başkalarının mutluluğuna ve mükemmelliğine yardımcı olacak şekilde hareket eder hale getirilmesidir (Aydın & Akyol Gürler, 2013, s. 44).

Değerler eğitimi çeşitli şekillerde yapılabilir. Bütün bunların içinde iki yol gerçekten çok önemlidir. İlki taklitle, benimsemeye başlayan safhadır. Yetişmekte olan nesil, çocukluk çağından itibaren anne ve babalarını taklit ederek, benimseyerek yetişir. Freud buna “özdeşleşme” der. Freud’a göre olgu cinsiyete dayalı olarak başlar. Kız çocuklar annelerini, erkek çocuklar babalarını taklit ederek, benimseyerek yetişirler, özdeşleşirler. İlerleyen yaşlarda bu özdeşleşme millî kahramanları, bilim adamlarını, edipleri vs. benimseme, ideal olarak kabullenme şeklinde devam eder. Halkalar genişler, benimseme-taklit evrensel alana da açılır. İkinci husus, değerlerin sistemdeki yeridir. Siyasi-sosyal sistemimiz, hangi değer üzerine kurulmuş ve neleri benimseyip yüceltmişse, öğretilenler onlardır, istenenler onlardır ve idealleri onlar oluşturur. Çevreler bunları yaşatma, bunlarla var olma yolundadır (Tozlu & Topsakal, 2004).

Raths, Harmin ve Simon eğitimde kazandırılacak değer için şu ölçütleri belirlemişlerdir (akt. Bacanlı, 2011, s. 21).

1. Değer özgürce seçilmelidir. Kişilerin zorunlu olarak seçtikleri ilkeler değer niteliği taşımazlar.
2. Değer her zaman seçenekler arasından seçilmelidir. Başka seçenek olmadığında değer ortaya çıkmaz. Değerin ortaya çıkabilmesi için tercih edilmelidir.
3. Değer seçeneklerin düşünüp taşınmasından sonra yapılan bir seçime kaynaklık eder. Düşünüp taşınmadan kişinin ortaya koyduğu tercih, bir değeri yansıtmaz.
4. Bir şeye değer verdiğiniz zaman, onun sizin için olumlu bir niteliği vardır. Değer iyi, olumlu, yararlı bir özelliktir. Siz bir şeyi değerli bulduysanız, aynı zamanda iyi, olumlu, yararlı bulmuşsunuz demektir.
5. Bir şeyleri, seçenekleri düşünüp taşındıktan sonra özgürce seçtiğinizde, seçiminizle gurur duyduğunuzda, onunla ilişkili olmaktan mutlu olduğunuzda, değerleri açıkça ilan etmeye gönüllüsünüz demektir. Hatta onun şampiyonu olmak istersiniz.

6. Bir değeriniz olduğu zaman, o yaşamınızın her cephesini yönlendirir. Söz gelimi paranızı değer verdiğiniz şeye harcarsınız. Değer verdiğiniz şeyleri okursunuz. Değer verdiğiniz şeyler için fedakârlıkta bulunursunuz.
7. Değerler yaşamınızda bir kararlılık (sebat) ve bir örüntü (tutarlık) gösterme eğilimindedirler. Bir kerede olup bitmezler, daha sonra da davranışlarınızı biçimlendirmeye devam ederler.

2.1.7. Değer Eğitiminde Aile

Değerler eğitiminin başlangıç noktası ailedir. İnsan değerleri aile çevresinde duyar ve görür. Gerek inanç sistemi gerekse değerler eğitimi aile içinde görülen modellerle yakından ilgilidir. Aile çocuklarına sadece değerleri anlatarak aktarmış olmaz. Bu değerlerin yaşatılabilmesi için aile içinde de yaşanıyor olması yani bu konuda canlı bir modelin bulunması gerekmektedir. Çocuğun karşısında doğru bir örneğin bulunması değeri uygulamaya etkinlik kazandıracaktır (Büyükbingöl Yağcı, 2012, s. 41).

Çocukların ilk örnekleri ve öğreticileri çoğunlukla ana babadır. Ana babanın tepkileri bazı davranışları pekiştirirken, diğer bazıları için de cesaret kırıcı özellik taşıyarak, çeşitli alışkanlıkların, amaç ve değerlerin benimsenmesinde yardımcı olmaktadır. Çocuklar hem genel birtakım tutumları hem de özel bazı davranışları, ana babayı örnek alarak öğrenirler. Örnek alma sürecinde çocuklar, ana-babanın birçok kişilik özelliğini taklit ederken, ahlaki ve kültürel değer ve standartlarını da benimserler (Hökelekli, 2009, s. 181).

Okul çağında, öğretmenin, arkadaş gruplarının ve karşı cinsin etkin olmaya başladığı dönemlerde de aile içi iletişim devam etmektedir ve birinci sosyalizasyon dönemi kadar önemlidir. Yetişmekte olan birey, artık sadece ebeveyni veya aile içi yakınları değil, yeni etkileşim kişilerini de taklit edecek ve onlardan da roller öğrenerek özdeşimlerde bulunacaktır. Özellikle idealist olduğu dönemlerde ve daha sonra kendi değerlerini oluşturduğu dönemlerde onlara ailenin yardımcı olması beklenir. Fakat bu yardım yetişmekte olanın çağ özelliklerinden dolayı çoğu zaman zor olmaktadır. Olumlu davranışlar, aile tarafından desteklenirse yeterli olacaktır (Tosun, 2002, s. 151).

Bazı veliler çocukları okula başladıktan sonra, çocuğuna değerleri kazandırma noktasında önemli bir derecede kendi sorumluluklarını okula devretmektedir. Aslında bu devrediş, velinin çocuğunun okulda not konusunda başarılı olması gibi görünse de veli, okul aile işbirliğini sağlayacak girişimlerde bulunmayarak olumsuzlukların yolunu açmaktadır. Elbette okul, değerleri kazandırmada önemli bir kurumdur. Fakat aileler okula destek vermezler ve işbirliği yapmazlarsa maalesef okul da bu konudaki işlevini tam olarak yerine getiremeyebilir (Coşkun Keskin, 2013, s. 62).

2.1.8.Değer Eğitiminde Okul

Değerlerin öğretimi konusunda okul unsuru ön plana çıkmaktadır. Ailedeki küçülme ve okulun yükselişiyle irtibatlı bir şekilde, geleneksel olarak aileden beklenenler, zamanımızda okuldan beklenir olmuştur. Okullarda değerler eğitimine yönelik özel programların başlatılması da ailelerinden çok az ahlak eğitimi alan ve değer merkezli etkilerden uzak milyonlarca çocuk için okulun böyle bir misyonu yüklenmesi gerekliliği ile gerekçelendirilmektedir (Aslan, 2010, s. 48). Değerler, sınıflarda açıkça ve okulun ve toplumun etkinlikleri, ilişkileri aracılığıyla öğretilir. Okullarda temel değerler insanların nasıl iletişim kurduğunu, nasıl bir arada çalıştığını ve kararlar verdiğini etkiler. Bu temel değerler ise bölümün ve okulun politikasında, prosedürlerinde yansıtılır. Değerler öğrenci refahına ve disiplinine rehberlik eder. Ayrıca, okulun ebeveynlerle iletişimine ve yetkililerin, öğrencilerin ve ebeveynlerin karar verme sürecine katılmalarına yardım eder. Bunun yanında öğrencilere sağlanan öğrenme deneyimlerine ve bunların nasıl sağlandığına rehberlik eder. Değerler okul toplumunda bütün bireysel ve grupsal karar verme sürecine katkı sağlar (Biçer, 2013, s. 17).

Okullardaki değerler eğitiminin amaçlarından biri, öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmaktır. Diğer bir amacı ise her öğrenciyi hem ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamak hem de “iyi insan”, “iyi vatandaş” olmalarını sağlamak için gerekli bilgi, beceri, tutum, davranış ve alışkanlıklar kazandırıp, onları kendi ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmektir. Bu birinci amaç, yani, “öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmak”,

esasen eğitimin en temel amacıdır. Zira o olmadan, belirlenmiş diğer amaçlara ulaşılsa bile çok fazla bir anlam ifade etmez (Aydın, 2010, s. 7).

Okullar bireylere doğru seçimler yaparak, yaşamlarında yükümlülüklerini yerine getirme yetisini kazandırma rolünü üstlenmiştir. Doğruyu ve iyiyi seçmek, bu seçimlerin gereklerini yerine getirmek için bireylerin bazı ilkeleri, kuralları içselleştirmeleri gerekir. Genel kabul gören bu ilke ve kurallar ahlak ve erdem alanlarını oluşturur (Acat, 2010, s. 137 ; Durmuş A. , 2010, s. 148).

Toplum olarak; elverişli her fırsatı, özellikle de okulları, belirli değerlerin öğrencilere verilmesi için kullanmak zorundayız ve bunun sebeplerini Bishop (1993,10) üç başlık altında toplamaktadır:

1. Toplumda çeşitli sosyal ve suç ile ilgili problemlerin artması faydalı değerlerin yeterince elde edilemediğini ortaya çıkarmaktadır.
2. Toplumsal değerlerimizde bir belirsizlik vardır ve bu belirsizlik tarihimizden gelen uygun değerlerimizin yıpranmasına sebep olmaktadır.
3. Akranlar arası olumsuz baskı, medyanın kötü etkisi ve boşanma oranının artması gibi sebeplerle aile yapısı gittikçe zayıflamaktadır (akt. Yazıcı, 2006, s. 506).

Halstead (1996, 9-10), eğitim - öğretim sürecinde, değerler eğitimi ile ilgili faaliyetlerin yürütülmesi sırasında karşılaşılan sorunları iki temel başlık altında incelemektedir:

1. Bütün okullarda tutarlı yaklaşımları sağlama ve beğenilen değerlerin seçilmesi zordur. Çünkü okullarda öğretilen değerlerin sayısı ve çeşitliği hiç de azımsanamayacak kadar çoktur. Öğretilecek değerler üzerinde çok az uzlaşma sağlanmaktadır.

Okullarda çoğunlukla kişisel, sosyal, dinî, ahlaki ve demokratik değerler öğretilmekte, bunun yanı sıra estetik, akademik, ekonomik değerler gibi diğer değer grupları ihmal edilmektedir. Unutulmamalıdır ki; değer grupları arasında güçlü bağlar vardır ve bu bağların eğitimsel açıdan zayıflatılması değerler eğitimini zaafa uğratacaktır.

2. Çocuklar okul dışından edindikleri değerler ile okulda öğrendikleri değerler arasında ihtilafa düşmektedirler (akt. Yazıcı, 2006, s. 507).

Bu sorunların çözümü etkili bir değerler eğitimi programı hazırlamaktan geçmektedir. Program oluşturulurken okulların bu sürece mutlaka dâhil edilmeleri gerekmektedir.

2.1.9. Değer Eğitiminde Öğretmen

Değer öğretiminde, öğretim programlarının uygulayıcısı olan öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Öğretmeler, davranışları ile değer öğretiminde öğrencilere model olmaktadır. Dersine zamanında ve hazırlıklı gelmesi (sorumluluk), kılık kıyafetine özen göstermesi (temizlik), verdiği sözü yerine getirmesi (dürüstlük) ... öğrencilerde sorumluluk, temizlik, dürüstlük gibi değerlerin var olmasını sağlayacaktır. Diğer taraftan öğretmenler, derslerinde yaptıkları etkinliklerde, tavsiye ettiği okuma kitaplarında kasıtlı olarak vermek istediği değerlerin öğretimini yapabilir (Şen, 2007, s. 15).

Ryan'a göre; sınıf ve okul, iyi ya da kötü ahlaki atmosfer oluşturan bir topluluktur. Öğretmen bu toplulukta ahlakın uygulanması ve kültürlemede anahtar rol oynar. Bu kapsamda, "öğretmen öğrencilere saygı gösteriyor mu? Öğrenciler arkadaşlarına saygı gösteriyor mu? Öğretmenin sınıf kuralları konusunda beklentisi nedir? Kuralları hızlı bir şekilde uyguluyor mu? Öğretmenin sınıfta gözdeleri var mı?" gibi soruların cevabı öğretmenin değer öğretimindeki rolünü belirtir (akt. Akbaş, 2008, s. 67-68).

Tyree ve Vence'e (1997) göre öğretmenler;

- a) Model olmalı,
- b) Sınıf içinde ortak bir sosyal doku oluşturmalı,
- c) Her öğrenciye sorumluluk verip, onların ahlaki gelişimlerine katkıda bulunmalı,
- d) Öğrencileri cesaretlendirip, cezalandırarak değerleri benimsetmeli,
- e) Öğrencilere karar verme imkânı tanımalı,
- f) Öğrencilere paylaşım fırsatı vermeli,
- g) Ortaklaşa çalışmaya teşvik etmeli,
- h) Tartışma ve paylaşma ortamları oluşturmalı (Akt. Dilmaç, 2002, 4).

Değerler öğretimi aşamasında, aşağıda verilen tavsiyelerin dikkate alınması öğretmenlerden kaynaklanabilecek olumsuz etkilerin en aza indirilmesini sağlayabilir (Titus, 1994, 15).

- Öğrencinin bilgisi, davranışı ve hisleri üzerine odaklanarak eğitim faaliyetlerini yürütmek,
- Şeref, onur, erdem ile ilgili örnekler kullanarak içerik seçimi ve değerlerin yansıtılmasını cesaretlendirmek,
- Alıntılar, sözler kullanmak,
- Öğrenciler için açık iletişim, tutarlılık, içtenlik ve yüksek beklentiler sağlamak,
- Öğrencileri toplumsal hizmetlerde bulunmaya teşvik etmek,
- Öğrencilerin heterojen gruplarda müşterek bir şekilde işbirliği yapmalarını sağlamak,
- Etik, ahlaki olmayan ve saygısız davranışları düzeltmek,
- Öğrencileri uğraştıracak, özen gerektirecek işlerde ve erdemli davranışlar sergilediklerinde övgü veya takdir yoluyla onları desteklemek,
- Pozitif kişisel örneklerle iyi bir model olmak,
- Öğretmek, vaaz vermemek (akt. Yazıcı, 2006, s. 508-509).

2.1.10. Türk Milli Eğitimi'nin Genel Amaçlarında Değerler

Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçlarına bakıldığında:

1. Atatürk İnkılap ve İlkeleri'ne ve Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milleti'nin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasa'nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye

Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;
3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak. (MEB)

ifadeleri dikkat çekmektedir.

Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçlarına bakıldığında, değerlerin öğrenciye aktarılmasını hedeflediği anlaşılmaktadır. İlköğretim basamağına yönelik bu amaçlar kişisel, insan ilişkileri, ekonomik hayat ve toplum hayatı bakımından genel bir bakış açısı sunmuştur. Böylece, bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı seçkin bir ortağı yapmaktır (Şen, 2007, s. 23).

2.1.11.Türkçe Dersi ve Değerler Eğitimi

21. yüzyılın yetiştirmeyi amaçladığı bireylerin taşınması gereken temel becerilerin başında millî, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma; kişisel ve sosyal değerlere önem verme ve estetik zevk kazanma becerileri gelmektedir. Öğrencilerin söz konusu becerileri kazanmasında Türkçe derslerinin ayrı bir yeri vardır. Türkçe derslerinde, farklı edebî eserler aracılığıyla öğrencilerin konuşma, yazma, okuma ve dinleme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmekte ayrıca incelenen eserlerdeki değerler öğrencilere aktarılmaktadır (Yaman, Taflan, & Çolak, 2009, s. 105).

İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, değerlerin aktarılması, öğretilmesi ile alakalı net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak programın temel

yaklaşımında ve genel amaçlarında değerlerin önemine dair açıklamalar yapılmıştır. Programda değerlere dair açıklamaların geçtiği bölümler şu şekildedir:

- Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda öğrencilerin kazanımlar ve etkinlikler yoluyla dinleme/izleme, konuşma, okuma, yazma becerilerini geliştirmeleri, dilimizin imkân ve zenginliklerinin farkına vararak Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanmaları hedeflenmektedir. Böylece öğrenciler, dil sevgisi ve bilinci kazanarak öğrenme sürecinde daha verimli olacak, kendilerini hayata ve geleceğe hazırlayacak birikimi edineceklerdir.
- Türkçe Dersi Öğretim Programı'yla dinlediklerini, izlediklerini ve okuduklarını anlayan; duygu, düşünce ve hayallerini anlatan; eleştirel ve yaratıcı düşünen, sorumluluk üstlenen, girişimci, çevresiyle uyumlu, olay, durum ve bilgileri kendi birikimlerinden hareketle araştırma, sorgulama, eleştirme ve yorumlamayı alışkanlık hâline getiren, estetik zevk kazanmış ve millî değerlere duyarlı bireyler yetiştirilmesi amaçlanmıştır (MEB, 2014).

İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, genel amaçların 9, 10 ve 11. maddelerinde değerlerle alakalı şu açıklamalar bulunmaktadır:

9. Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla millî ve evrensel değerleri tanımaları,
10. Hoşgörülü, insan haklarına saygılı, yurt ve dünya sorunlarına duyarlı olmaları ve çözümler üretmeleri,
11. Millî, manevi ve ahlaki değerlere önem vermeleri ve bu değerlerle ilgili duygu ve düşüncelerini güçlendirmeleri amaçlanmaktadır.

“Okuma Metinlerinde Bulunması Gereken Özellikler” başlığı altında, metinlerin özellikleri belirtilirken metinlerde verilmesi gereken değerler genel olarak ifade edilmiştir. Bunlar:

- Metinlerde millî, kültürel ve ahlaki değerlere, milletimizin bölünmez bütünlüğüne aykırı unsurlar yer almamalıdır.
- Metinlerde siyasi kutuplaşmalara ve ayrımcılığa yol açacak bölücü, yıkıcı ve ideolojik ifadeler yer almamalıdır.

- Metinlerde insan hak ve özgürlüklerine, insani değerlere aykırı öğeler yer almamalıdır.
- Metinler, öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunacak ve onlara estetik bir duyarlılık kazandıracak nitelikte olmalıdır.

“Dinlenecek/İzlenecek Materyallerin İçeriğinde Bulunması Gereken Özellikler” başlığı altında verilen maddeler arasında, değerlerle ilgili olan ifadeler şunlardır:

- Millî, kültürel ve ahlaki değerlere, milletimizin bölünmez bütünlüğüne aykırı unsurlar yer almamalıdır.
- Siyasi kutuplaşmalara ve ayrımcılığa yol açacak bölücü, yıkıcı ve ideolojik ifadeler yer almamalıdır.
- Öğrencilerin sosyal, zihinsel, psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek cinsellik, karamsarlık, şiddet vb. öğeler yer almamalıdır.
- İnsan hak ve özgürlüklerine, insani değerlere aykırı öğeler yer almamalıdır.

İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda, temel dil becerilerine ait kazanımlar listesinde, değerlerle ilgili kazanımların sınırlı da olsa var olduğu görülmüştür.

Okuma becerisi ile ilgili verilen kazanımlar arasında, değerle ilgili olan kazanımlar: Millî ve evrensel kültür değerlerini fark eder. Okuduğu metindeki millî ve evrensel kültür değerlerinin hayatla ilişkisini sorgular.

Dinleme becerisi ile ilgili verilen kazanımlar arasında, değerle ilgili olan kazanımlar: Dinlediklerinde/izlediklerinde millî ve evrensel değerleri fark eder. Dinlediklerinde/izlediklerinde geçen millî ve evrensel değerlerin hayatla ilişkisini sorgular.

Konuşma becerisi ile ilgili verilen kazanımlar arasında, değerle ilgili olan kazanımlar: Konuşmasını bilimsel verilere dayandırır. Konuşmasında nezaket kurallarına uyar. Söylediklerinin sorumluluğunu taşır. Konuşması ile ilgili eleştirileri hoşgörü ile karşılar, düzeltir. Yaşadığı çevre, ülke ve dünya ile ilgili sorunlara çözüm önerilerinde bulunur.

Yazma becerisi ile ilgili verilen kazanımlar arasında, değerle ilgili olan kazanım: Yaşadığı çevre, ülke ve dünya ile ilgili sorunlara çözüm önerilerinde bulunur.

Türkçe dersi, aynı zamanda edebî eserler aracılığıyla değerlerin aktarımı noktasında önemli bir yere sahiptir. Metinler içerisinde toplumun duyuş, düşünüş ve estetik zevkini yansıtan edebî metinlerin ayrı bir yeri vardır. Türkçe derslerinde Türk edebiyatının da seçkin eserlerinden örnek metinlere yer verilmelidir. Bu metinler, Türk'ün hayata bakışını öğrenciye sezdirmesi bakımından önemlidir (Özbay & Tayşi, 2011, s. 25).

Türkçe öğretiminin temel aracı olan metinler, ulusal ve evrensel kültürün dayandığı değerlerin öğrencilere aktarılması için önemli birer araç olma özelliğine sahiptir. Değer eğitiminin gerçekleştirilmesinde bireyler arasındaki iletişimi sağlama özelliği taşıyan Türkçenin öğretimi, ağırlıklı olarak farklı özelliklere sahip yazınsal ya da öğretici metinlerle gerçekleştirilmektedir. Türkçe öğretiminin temel aracı olan metinlerde işlenen temalar da ulusal ve evrensel kültürün dayandığı değerlerin öğrencilere aktarılması için önemli birer araç olma özelliğine sahiptir (Belet & Deveci, 2008, s. 142). Bu açıdan tezimizin konusunu teşkil eden Sünbülzâde Vehbî'ye ait Lutfiyye-i Vehbî adlı eser daha da önem arz etmektedir.

2.2.Sünbülzâde Vehbî

2.2.1.Sünbülzâde Vehbî'nin Hayatı

Asıl adı Mehmed olan Sünbülzâde Vehbî, Maraş'ta Sünbülzâdeler lakabıyla tanınan meşhur bir aileye mensuptur. Bütün kaynaklarda Maraş'ta doğduğu kaydedilmiş olmasına rağmen doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak 1203 (1789) yılında Şeyhü'l-islam Mehmed Kâmil Efendi için yazdığı kasidesinde:

Yetmiş yitmiş bu sinn ü sâl ile bu hâl ile

Üstine etfâl çıkmak lâıyk u ahrâ mıdur

beytiyle yaşının yetmiş eriştiğini söylediğine göre, 1133 (1718) yılında doğduğu tahmin edilmektedir (Beyzâdeoğlu, 2000, s. 13).

Babası Râşid Efendi âlim ve şair biri olduğu gibi, büyük babası Maraş müftüsü Mehmed Efendi de fıkıh ilmiyle alakalı muhtelif eserleri bulunan bir şahsiyettir. Bir rivayete göre babasının, Halep'te "Vehbî-i Evvel" diye tanınan şair Seyyid Vehbî'nin yanında bulunduğu sırada doğum haberi geldiğinden, kendisine Seyyid Vehbî'nin arzusu üzerine Vehbî adı verilmiş, gerek divanında ve gerekse diğer eserlerinde şair bu adı mahlas olarak kullanmıştır (Akün, 1997, s. 238).

Vehbî'nin çocukluk ve gençlik yılları Maraş'ta geçer. Maraş'ın âlimlerinden özel ders alır, medreselerde okur ve icazet aldıktan sonra da devletin geniş imkânlarından faydalanmak ve yükselmek arzusuyla İstanbul'a gider. Adını, devrin ileri gelen şahsiyetlerine sunduğu kaside ve tarihlerle duyurur. Rumeli Kalemî'nde çalışırken kadılık mesleğine geçer. Sırasıyla Yaş, Bükreş, Eflak, Boğdan ve Siroz şehirlerinde kadılık yapar. İnşâdaki kabiliyeti göz önüne alınarak kendisine, devletin resmî yazışmalarını düzenleme görevi verilir. Daha sonra başarıları devlet adamlarından Yenişehirli Osman ve Râif İsmail Efendiler tarafından III. Mustafa'ya anlatılır ve daha fazla maaş verilen hâcegânlık (mali işler) sınıfına terfi etmesi sağlanır (Beyzâdeoğlu, 2000, s. 15-16).

Yedi sene süren bu hâcegânlık görevinden sonra Sünbülzâde Vehbî, Farsçayı iyi bildiği için H 1189/ M 1775 yılında I. Abdülhamid tarafından İran'a, Bağdad Valisi Ömer Paşa'dan şikayet ile Basra'yı muhasara altında tutan Kerim Han Zand nezdine ihtilafı görüşmek üzere elçi gönderilir. Kerim Han ile Vehbî arasında dostane bir ilişki kurulur ve ihtilaf çözümlenir (Akün, 1997, s. 239).

Şair, yedi senelik bir bekleyişten sonra sadrazam Halil Hamid Paşa'nın alakasını görerek terk ettiğinden üç derece üst rütbe ile H 1197 / M 1782 yılında kadılığa döner. Vehbî bir şükran nişanesi olmak üzere, İran seyahatinden beri yazmayı tasarladığı Tuhfe-i Vehbî'yi paşanın iki çocuğu namına kaleme alarak sadrazama takdim eder (Akün, 1997, s. 239).

Vehbî, Şahin Giray'ın idamı sırasında Rodos kadısındır ve idam hükmünün infazında büyük rol oynar. "Tayyâre" adlı kasidesinde bu olayı geniş bir şekilde anlatmaktadır. Şahin Giray'ın Osmanlı Devleti'nden fazlası ile yardım gördüğünü, adeta kuş sütüyle beslendiğini, sonra da ona ihanet edip, bir eşkıya gibi Rodos'u bastığını, halka eziyet ettiğini, fakat sonunda cezasını bulduğunu dile getirir (Beyzâdeoğlu, 2000,

s. 20). Vehbî, Şahin Giray meselesinde gösterdiği dirayetten dolayı bir müddet sonra büyük kadılıklardan sayılan Silistre'ye kadı vekili olarak tayin edilir. Bunu takiben de kendisine Avusturya seferi esnasında, Ordu-yı Hümâyûn kadılığı naipliği verilir. Orduyla beraber Edirne, Sofya ve Niş bölgelerinde dolaşır, sefer sonunda Eski Zağra kadılığı verilir. Rodos'ta Şahin Giray'ın idamına yardımcı olduğunu bir türlü affetmeyen Tatarlar, Vehbî Zağra kadısıyken mahkemesini basarlar, evini talan ederler. Vehbî, ailesi ve adamlarıyla birlikte kırk beş gün tutuklu kalır (Akün, 1997, s. 239).

Vehbî, bir müddet sonra İstanbul'a gelir ve III. Selim adına düzenlediği "Dîvân"ını padişaha sunar. III. Selim buna karşılık birçok armağanlarla birlikte şahsi elbiselerinden bir bohça hediye eder, bu hediyeler her mevsim tekrar edilir ve III. Selim zamanında Vehbî en rahat yıllarını yaşar (Beyzâdeoğlu, 2000, s. 23-24).

Vehbî, bu devrede Manisa daha sonra Siroz kadılığına yükselir. Bunun hemen ardından H 1211 / M 1796'da Manastır kadılığına tayin edilir. Son olarak da kendisine Bolu kadılığı verilir. Hayatının son iki senesinden fazlasını nıkristen (mafsal romatizması) mustarip olarak yatakta geçirir. Vehbî, yaşı doksanı aşmış olduğu halde 14 Rebûlevvel 1224 (29 Nisan 1808)'de vefat eder. Ölümü üzerine Sürûrî şu tarihi düşmüştür:

Cennet olsun rûhına Vehbî Efendi'nün mekân

Gitdi şeyhü'ş-şu'arâ Vehbî-i sâhib-âsâr

Bü'l-heves pîr-i civân-tab idi fevka'l-âde

Lâle vektinde vefât itdi didüm târîhin

Gülşen-i cennet-i me'vâ kıla Sünbülzâde

Şeyh ü şâb-ı büleğâ defn idüp oldı mahzun

Ki civân-tab' idi pâkîze-edâ Vehbî-i pîr

Seri üzre dikilüp serv didüm târîhin

Oldı nâ-bûd reîsü'ş-şu'arâ Vehbî-i pîr (Beyzâdeoğlu, 2000, s. 26).

2.2.2.Sünbülzâde Vehbî'nin Eserleri

2.2.2.1.Dîvân

Şairin, başında Arapça kasideleri ile Farsça divançesi yer alan bu eseri, Klasik Türk Edebiyatı'nın en hacimli divanlarından sayılır. H 1205 / M 1791 yılında tamamlayıp III. Selim'e sunduğu Dîvân'ı 5732 beyit ihtiva etmektedir. İstanbul'daki kütüphanelerde sekiz el yazması tespit edilen Dîvân'ı, H 1253 / M 1837'de Bulak'ta basılmıştır. Bu baskıda şairin 1205'ten sonraki şiirleri yer almadığı gibi, muhtelif gazel ve tarihleri, ayrıca III. Selim hakkındaki 15 kasidesi de bulunmamaktadır (Akün, 1997, s. 241 ; Beyzâdeoğlu, 2000, s. 54).

2.2.2.2.Tuhfe-i Vehbî

Elçi olarak gittiği İran'dan dönüşünde H 1197 / M 1782'de yazdığı Farsçadan Türkçeye değişik vezinli 58 kıtalık manzum bir lügattir.

Vehbî, eserin mukaddimesinde, İsfahan'a, Nihâvend'e, Irak'a gittiğinden bahisle, bizde bilinen Farsçanın yanlış kelimelerle dolu olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Keşf ü hâl itmiş idüm nice lûgat
Var imiş bizde meğer çok galâtât
Fârisî anlara mahsus zebân
İstîlâhâtı dahi bî-pâyân

Eserin yazılış sebebini şu beyitlerle ifade eder:

Abes olmaya deyü bu seferüm
Kalmak ümidi ile bir eserüm
Yâdigârüm ola her mahduma
Yazayum bir lûgat-i manzume

Eser, divanlarda olduğu gibi kafiye sonlarındaki harflerin sırasına uyularak düzenlenmiştir.

Yaklaşık olarak 800 beyittir ve her beyitte en az üç kelimenin anlamı vardır. Böylece ortalama olarak 2500 kelime, kolayca hatırdan tutulacak tarzda sıralanmıştır. Lügatte Farsça kelimeler parantez içine alınmıştır:

Tanrı adı (Şebdür) vü (Yezdân) ü (Hudâ)

Yaradıcı (Âfeînende) (Büzrekî) vü (Kibriyâ)

Vasfidur (Perverdigâr) ü (Girdgâr) ü (Âmiz-kâr)

Hem dahi (Pâyende) bâkîdür, (hemîşe) dâima

Eserin sonunda on sayfalık uzun bir mesnevi ile Farsçanın terimleri anlatılmaktadır.

Şairin, kelimeleri kolayca hatırdan tutulacak tarzda sıralayıp kafiyelemesindeki başarısı, esere büyük bir rağbet kazandırmış, o zamana kadar rağbette olan Şâhidî'nin Tuhfe'si ile birlikte diğer manzum lügatleri itibardan düşürmüş ve onların yerine medrese ve rüşdiyelerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Kendisi hayatta iken H 1213 / M 1798'de basılan eserin, tarihsizlerle birlikte otuz baskısı yapılmıştır. Tuhfe üzerinde Elbistanlı Ahmet Hayâtî ve Lebîb Efendiler ayrı ayrı şerhler yapmışlardır. Hayâtî'nin şair hayatta iken yaptığı ansiklopedik bir değer taşıyan şerhi, Tuhfe kadar rağbet görek beş defa basılmıştır (Akün, 1997, s. 241 ; Beyzâdeoğlu, 2000, s. 58).

2.2.2.3.Nuhbe-i Vehbî

Tuhfe'nin gördüğü büyük rağbet dolayısıyla Vehbî'nin H 1214 / M 1799 yılında III. Selim'e ithafen Arapça-Türkçe olarak yazdığı manzum lügattir.

Tuhfe'nin iki misli ve geniş bir çalışma mahsulü olan bu lügatin 120 eserin özü olduğu Vehbî tarafından belirtilmiştir. İlk baskısı şairin sağlığında (H 1220 / M 1805) yapılmıştır. Ders kitabı olarak okutulan bu eserin de Tuhfe kadar olmasa da birçok

baskısı vardır. Nuhbe hakkında Yayaköylü Râşid Efendi büyük bir şerh yazmıştır (Akün, 1997, s. 241).

2.2.2.4.Şevk-engîz

Kadın ve erkek vücut güzellikleri ve ten hazları üzerine iki kişi arasında geçen, mesnevi tarzında yazılmış münazaradır.

Bu iki kişiden biri kadınlara düşkün, ikincisi ise erkeklere düşkündür. Sonunda her ikisi de beraberce sığındıkları bir şeyhin nasihatıyla bu kötü ahlaklarını terk ederek ilahi aşka yönelirler.

Mesnevide geçen yer, eşya ve şahıs isimleri cinsî telmihlerle dile getirilmiştir. Eserin bütünü 799 beyittir. Vehbî, Manisa’da kadı iken düzenlediği bu eserini, sağlığında bastırmıştır. Eser, Enderunlu Fâzıl’ın Defter-i Aşk ve Zenen-nâme adlı eserleriyle birlikte, İstanbul’da 1869’da basılmıştır (Beyzâdeoğlu, 2000, s. 60-61).

2.2.2.5.Münşeât

Bazı parçalarına, yazma mecmualarda, Letâif-i İnşâ ve Münşeât-ı Azîziyye’de rastlanan bu eserin bütünü, şairin şu beytiyle de belirttiği gibi bir yangında kül olmuştur:

“Husûsâ Münşeât-ı bî-bahâne
Müsellem dürr-i mensûr-ı yegâne”
“Ki îcâd eylemişdüm çok zamânda
Yanup bir anda kalmadı cihânda”

Elde bulunan 7 parça inşâsı da Üniversite Kütüphanesi T.Y. 433 numarada kayıtlı yazma divanın sonuna eklenmiştir (Beyzâdeoğlu, 2000, s. 61).

2.2.2.6.Lutfiyye-i Vehbî

Bu eser Nabi'nin Hayriyye'si gibi nasihat tarzında, aruzun, "fe'ilatün /fe'ilatün /feilün" kalıbıyla yazılmış 1181 beyitlik bir mesnevidir. İbrahim Alâeddin (1314, 214), "Yüz sene fark ile ölen bu iki şairin düşünüşleri arasında zerre miktarı tekâmül farkı bulunmaması şâyân-ı hayrettir" demektedir. Vehbi, Lutfullah doğduğu zaman elli yaşın üstündedir. Bu yaşta bir erkek çocuğa sahip olan Vehbî, oğluna bir nasihatnâme hediye etmek istemiş ve bu eseri kendi ifadesiyle bir haftada yazmıştır (Gövsa, 1341, s. 210 ; Beyzâdeoğlu, 2000, s. 57). Eserde 91 başlık altında, sosyal hayatın hemen hemen her konusuna temas edilmiştir. Toplum içerisinde nasıl davranılması gerektiği, ahlak kurallarının neleri emrettiği anlatılmış, çeşitli meslekler ve meslek sahiplerinin eksik yönlerine işaret edilerek meslek seçiminde tavsiyelerde bulunulmuştur. Ayrıca ilmin değeri, hoca hakkı üzerinde durulmuş, ilimler hakkında bilgi verilmiş, tefsir, hadis, fıkıh ve tıp ilimlerinin iyi öğrenilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Sakaoğlu, Osmanlı Eğitim Tarihi, 1991, s. 38-39). Bunun yanında, filozofların görüşleri, akla uygun gibi görünse de nakle (ayet ve hadis) aykırı olduğu için Lutfullah'ın felsefeye meyletmemesi, geometriye fazla değer vermemesi, kimya ilminden kimsenin zengin olmadığını bilerek buna da yönelmemesini öğütlemiştir. Bu düşüncelerinden dolayı Vehbî, zaman zaman tenkide uğramıştır (Beyzadeoğlu, 2004, s. 26). Yahya Akyüz (Akyüz, 2013, s. 155) eser hakkında, "Müsbet bilimlere ilişkin bu olumsuz görüşler, gerileme döneminin anlayışını yansıtmaktadır. Fakat bunların gerilemenin sürüp gitmesine katkıda bulunduğu da bir gerçektir" tespitini yapmıştır.

Sünbülzâde Vehbî, eseri Lutfiyye-i Vehbî'de 18. yüzyıla bir önceki yüzyıldan miras kalan ve kısmen 19. yüzyıla da devredilecek olan gelenekçi, uhrevî ve bireysel çocuk eğitiminin program çerçevesini, temel becerilerden, inanç edinimine, kültürel öğelere değin geniş kapsamda çizmektedir. Bu hacmi küçük esere verilen önemin ilk kanıtı, H 1252 / M 1836'da Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye Matbaası'nda "İşbu manzume-i Lâtife-i Lutfiyye tezhîb-i ahlâka vesile-i külliye olmağla" basılmış olmasıdır (Sakaoğlu, 1996, s. 73). Lutfiyye-i Vehbî, bilhassa döneminde ve uzun yıllar medreselerde, eski rüşdiyelerde hatta bir kısım idadilerde ahlakı terbiye için okutulmuş (Gövsa, 1341, s. 209-214) önemli bir eserdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

Bu bölümde sıralı şekilde araştırmanın modeli, verilerin toplanması ve verilerin değerlendirilmesi bulunmaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Yapılan bu çalışmada Sümbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye-i Vehbî isimli eserinden yararlanılmıştır. Araştırmada Lutfiyye-i Vehbî'deki metinler çözümlenerek değer eğitimi açısından incelenmiştir. Çalışmamız tarama modelinde olup betimsel içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

3.2. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması aşamasında Sümbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye-i Vehbî isimli eseri merkezde olacak şekilde, eser üzerine yapılan araştırmalar takip edilmiştir. Bu çalışmaların ışığında eser, değer eğitiminin çeşitli kriterlerine göre şekillenmiştir. Lutfiyye-i Vehbî'nin Süreyya Ali Beyzâdeoğlu tarafından transkripsiyonuyla birlikte sadeleştirme ve açıklamalarını da yaptığı, 1994 yılında Bedir Yayınları'ndan çıkan hali esas alınmıştır.

3.3. Verilerin Değerlendirilmesi

Sümbülzâde Vehbî'ye ait olan Lutfiyye-i Vehbî adlı eserin çeşitli yayınevlerinden çıkmış ve farklı şahıslar tarafından yapılmış olan baskıları incelenmiş ve Süreyya Ali Beyzâdeoğlu'nun 1994'te Bedir Yayınevi tarafından çıkarılmış olan hali esas alınmıştır. Eserde geçen değerler, Schwartz'ın değer sınıflandırması (Kuşdil & Kağıtçıbaşı, 2000, s. 60) göz önünde bulundurularak tespit edilmiştir. Schwartz'ın değer

sınıflandırmasının çalışmamızda verilerin değerlendirilmesi açısından tercih edilmesinin sebebi, eserde geçen değerlerin hem bireysel hem de kültürel düzeyde işlenmiş olmasıdır. Schwartz da değer sınıflandırmasını, bireysel ve kültürel durumları göz önünde bulundurarak şekillendirmiştir. Eserde tespit edilen değerler Schwartz'ın belirlediği “güç, başarı, hazcılık, uyarılım, özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma, güvenlik” değer tipleri altında belirlenen değerler açısından incelenecektir. Çalışmamızda, Schwartz'ın değer sınıflandırmasına dahil edilemeyen değerler ayrıca incelenecektir. Bir beyitte birden fazla değer tespit etmek mümkündür. Çalışmamızda beyitte öne çıkan değer esas alınmıştır. Aynı zamanda değerleri dinî, ahlaki, sosyal olarak sınıflandırmak tarafımızca uygun görülmemiştir. Bunun sebebi, dinî, ahlaki veya sosyal başlıkları altında sınıflandırılan değerlerin bir diğer başlık ile ilişkili olabileceği gerçeğidir. Çalışmamızda doküman analizi yöntemi kullanılmış olup, bu yöntemin tekniklerinden olan betimsel analiz ve içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Schwartz'ın Değer Sınıflandırmasına Göre Bulgu ve Yorumlar

4.1.1. Güç Değer Tipi

4.1.1.1. İnsanlar tarafından benimsenme değeri

Ne sa'âdet sana sâdık diyeler

Îtimâd itmeğe lâıyk diyeler (395)

Sünbülzâde Vehbî, geç yaşında sahip olduğu evladı için birçok güzel temennide bulunmuştur. Yukarıdaki beyit de bu temennileri ve insanlar tarafından benimsenme değeri içinde barındırmaktadır. Oğluna, doğru ve güvenilir bir kişi demelerinin kendisi için ne büyük mutluluk, saadet olacağından bahsetmektedir.

Zâtını eyle sezâ-yı rağbet

Geçürürler seni sadra elbet (473)

Dâ'imâ halka tevâzu' göster

Rûy-ı dil tavrını herkes ister (474)

İlk beyitte iyi bir kişiliğe sahip olanın, insanlar tarafından başköşeye geçirileceğinden bahsedilmektedir. İkinci beyitte ise insanlar tarafında benimsenmenin, saygı görmenin yollarından biri olan tevazu sahibi olmanın gerekliliğine değinilmiştir. Çünkü tevazu sahibi olunması, insanlar tarafından istenen ve kişiyeye toplum içerisinde saygı kazandıran önemli meziyetlerdendir.

Sünbülzâde Vehbî oğluna, toplum içerisinde kendisini zorla beğendirmeye, kabul ettirmeye çalışan kişilerin aksine bu konuma layık bir kişiliğe sahip olmasını, bunun için de gösteriştan uzak olma noktasında tevazu sahibi olmasını istemiştir.

Adl ü ihsân ile meşkûr olagör

Yıkmayup âlemi ma'mûr olagör (770)

Bu beyitte ise yine layık bir kişiliğe sahip olmanın yollarına değinilerek, kişinin bu vasıflarla insanlar arasında tanınma gayreti içerisinde bulunmasına değinilmiştir. Sünbülzâde Vehbî oğluna, insanlar arasında adaletle ve iyilikle bilinmesi, dünyada yıkıcılardan olmayıp yapıcılar zümresine dâhil olması yolunda tavsiyeler sunmuştur. Eserde geçen, ilerleyen kısımlarda bahsedilecek olan değerlerin hepsi, aslında bireyi insanlar içerisinde benimsenmeye götürecek niteliğe sahiplerdir. İnsanlar içerisinde benimsenme değerine doğrudan işaret eden beyitler yukarıda belirtilenler olsa da eser içerisinde bulunan diğer değerlerde de insanlar arasında benimsenme değerine götürecek yolların mevcut olduğunu söylememiz doğru olacaktır.

4.1.2. Başarı Değer Tipi

4.1.2.1. Başarılı olma değeri

Var mıdır fâidesi dünyâda

Diseler de sana Vehbî-zâde (42)

İrs olur mı eb ü ceddün hüneri

İlmidür necl-i asîlün pederi (43)

İlm ü irfân sebab-i rif'atdür

Âlim olmak ne büyük devletdür (44)

İlmin izhâr idince Âdem

Oldı bilcümle melâik mülzem (45)

- Enbiyâ vârisi olmuş ulemâ
Anla kim bu ne verâset ne gınâ (46)
- Mâl ile ilmi müsâvî sanma
Mâla rağbetle varup aldanma (47)
- Ağniyâ müflis olur bir demde
Görmüşüz nicesini âlemde (48)
- Mâl bir nesne ki çok düşmeni var
Yolını bekleyici reh-zeni var (49)
- İlm ile sineni eyle mâlî
Saklasun mahzene herkes mâlî (50)
- Ulemâ çekse de farzâ hüsrân
İlm sermâyesi bulmaz noksân (51)
- Ateşe yansa cihan hark olmaz
Kopsa tûfân suya gark olmaz (52)
- Cebr ile hâkim ü vâlî alamaz
Kalsa meydânda hırsız çalamaz (53)
- Kesr ü noksân viremez bezl ü seref
Yoktur anda hatâr-ı mehv u telef (54)
- Böyle sarf ile olur mı efzûn
Yere geçsün hele mâl-i Kârûn (55)
- Dâr-ı ukbâya berâberce gider
Hem cihanda bırağur nice eser (56)
- Sanma tahsil-i fûnûn ola cünun
Bu sözi söylemez illâ mecnun (57)

Sünbülzâde Vehbî, eseri boyunca sıklıkla başarılı olma değerini işlemiştir. Eserde başarılı olma değerine sahip olunması için gereken niteliklerin üzerine sıklıkla

vurgu yapılmıştır. Bunlardan ilki “İlmin Faziletleri” başlığı altında yukarıda bulunan beyitlerdir. Sünbülzâde Vehbî, başarılı olabilmenin ilk yolunu ilme saygı göstermede, ilmin faziletlerini bilmede görmüştür. Dünyada soy ile anılmanın bir faydasının bulunmadığı, babanın, dedenin maharetinin ırsî olarak evlada geçmediği, bu yüzden asil evladın babasının ilim olduğu söylenmiştir. Yükselmenin, başarılı olmanın yolu ilim ve irfan ile dir. Âlimlik vasfına erişmek, başarılı olma yolunda büyük bir devlettir. Sünbülzâde Vehbî, 45 ve 46. beyitlerde İslam dinindeki kaynaklara atıfta bulunarak, başarılı olma yolunda ilmin kıymetini açıklamaya çalışmıştır. Hz. Âdem’e verilen ilmin karşısında bütün melekler suskunlaşmıştır. Âlimler, peygamberlerin mirasçısı sayılmıştır. Böylelikle ilmin ne büyük bir veraset ne büyük bir zenginlik olduğu anlaşılabilir. Mal ile ilim eşit sayılmamalı, mala rağbet edilerek aldanılmamalıdır. Vehbî zenginlerin bir anda iflas edebileceğine niceler şahit olduğundan bahsetmektedir. Mal, çok düşmanı olan, yolunu kesmek için bekleyenleri bulunan bir nesnedir. Başkaları mal saklamakla uğraşırken, kişi sinesini ilimle doldurmalıdır. Âlimler hüsrana düşmüş farz edilseler de sermayeleri ilim olduğundan eksiklik hissetmezler. Vehbî’nin bahsettiği üzere ilim öyle bir şeydir ki dünya ateşe yansa o yanmaz, tufan kopsa suya da batmaz. Onu zorla hâkim de vali de alamaz. Meydanda kalsa hırsız da çalamaz. İlmiyle âlemi aydınlatan âlimin bu gayreti, ilmimi eksiltmez, ilimde mal gibi telef olma, mahvolma korkusu yoktur. Sünbülzâde Vehbî, mal sahibinin âlimin yaptığı gibi bir harcama yaptığında malının artamayacağını Kârun örneğini vererek açıklamıştır. Âlim hem bu dünyada birçok eser bırakır hem de öbür dünyaya ilminden elde ettiği güzel amelle gider. Son olarak Vehbî, bütün bu durumda ilim tahsil etmenin delilik olmadığını, böyle bir sözü ancak delilerin söyleyebileceğini belirtmiştir.

Bu beyitlerle ilme saygı göstermenin önemine değinen Sünbülzâde Vehbî, kişinin başarılı olma yolunda kazanması gereken niteliklerden birini de açıklamış, öğütlemiş bulunmaktadır. “İlme saygı gösterme” huyunu, “başarılı olma” değerinin bir alt değeri olarak göstermek de mümkündür.

Cümleden evvel eyâ cân-ı peder

Eyledüm ilme seni şevk-âver (71)

Oldı çün mâye-i hüsn-i ahlâk
Bulsa takdim nola istihkâk (73)

Bu beyitlerde, Vehbî oğlunu ilme yönelttiğini söylemektedir. İkinci beyitte de bahsettiği üzere, ilmin güzel ahlakın mayası olduğunu söylemekte ve her şeyin önünde bulunmasının doğal olarak görülmesi gerektiğinden bahsetmektedir.

Bu beyitler de göstermektedir ki Vehbî, eserinde başarılı olmanın yolunu ve sonucunu oğluna göstermektedir. İlme saygı göstermek ve güzel ahlaka sahip olabilmek, başarılı olma değerine sahip olmanın yolu ve sonucudur.

Dahi ol ilm-i şerîf-i nâfi'
Bî-amel olmaya mahv u zâyi (75)

Amel ü ilm ikisi vâhiddür
Suret-i aksi ana şâhiddür (76)

Bu iki beyitte Vehbî, başarılı olma değerine sahip olmanın şartlarından birini daha sunmaktadır. Faydalı olan değerli ilimler, amelsiz olursa boşa gider, mahvolur. Amelle ilim bir arada bulunur. Uygulamada bunu görmek mümkündür.

Kişi ne ile zihnini doldurur ise dışa davranış olarak yansıtacağı her şey, doldurdukları açısından değerlendirilir. Bunun ötesinde, faydalı ilmin başarılı olma değerine ulaştırması için, fikirden eylem boyutuna geçilmesi gerekmektedir. Hareketin sağlanamadığı noktada, fikir eksik ve faydasız kalacaktır. Bu noktada “ilim ile amel etme” huyunu, “başarılı olma” değerinin bir alt değeri olarak göstermek mümkündür.

Oku üslûb-ı hekîm üzre hemân
Fenn-i teşrihi de eyle im'ân (83)

Mantıka eyle velîkin ikdâm
Halt ider dinleme kim dirse harâm (99)

- Nef'idür hâsılı bî-hadd ü kıyâs
 Bil netîce anı her ilme esâs (101)
- Oldı çün hâdim-i envâ'-ı ulûm
 Sen de it hizmet ana ey mahdum (102)

Vehbî bu beyitlerde, başarılı olma değerine sahip olunabilmesi adına ilme yönlendirdiği oğluna somut örnekler sunmaktadır. Oğlundan anatomi ilmini iyice araştırarak hekim usulüne göre tıp ilmini öğrenmesini tavsiye etmiştir. Oğlunun büyük bir gayretle mantık ilmine yönelmesini isteyen Vehbî, mantık ilmine haram diyenleri sert bir dille eleştirmiştir. Vehbî'ye göre en ince ilim mantıktır. O, talibini gerçekleri araştırmaya yöneltir. Bu da göstermektedir ki Sünbülzâde Vehbî, eseri Lutfiyye-i Vehbî'de oğluna verdiği öğütleri altı boş bir şekilde sunmamaktadır. Somut yönlendirmelerle oğlunu başarılı olma değerine yönlendirmektedir.

4.1.2.2.Yetkin olma değeri

- İntisâb eyleyegör târihe
 Ki sezâ olmayasın tevhibe (279)
- Okuyup tecrübetü'l-emsârı
 Keşf ü tahkîk idegör esrârı (280)
- Ne safâdur bilesin hâl-i ümem
 Cümle mazbût ola ahvâl-i ümem (282)
- Olasın vâkıf-ı etvâr-ı düvel
 Sana ma'lûm ola esrâr-ı düvel (283)
- Ceng ü sulhün bilesin fâidesin
 Düvelün öğrenesin kâidesin (284)
- Hâl-i âlemden olup ya'ni habîr
 Olasın sâhib-i re'y ü tedbir (285)

- Ne zaman dürc-i dehânun açasın
 Bezm-i irfâna güherler saçasın (286)
- İşidenler de safâlar bulalar
 Bakalar ağzına hayrân olalar (287)
- Fehm idüp nîk ü bed-i eslâfi
 Andan âgâh idesin ahlâfi (288)

Sünbülzâde Vehbî bu beyitlerde, oğluna tarih ilmi açısından yetkin olmasını öğütlemektedir. Vehbî, oğlunun tarihi araştırıp öğrenmesi sayesinde azarlanmaya maruz kalmayacağından bahsetmektedir. Devletler tarihini okuyarak bütün incelikleri araştırıp keşfetmesini tavsiye etmektedir. Böylelikle milletlerin, mutluluğa düzgün davranışlarıyla eriştikleri anlaşılabilir. Oğluna, her devletin durumuna vakıf olup, onların sırlarını bilmesini tavsiye etmiştir. Aynı zamanda savaşın ve barışın faydasını anlayarak devletlerarası münasebetlerin kurallarını öğrenmesini, âlemin durumundan haberdar olarak karar vermesini, böylelikle önlem almasını tavsiye etmektedir. Oğluna ne vakit ki konuşacak olsa, irfan meclisine mücevherler saçması, onu dinleyenlerin neşelenerek, ne diyeceğini bekleyip sözlerine hayran olmasını, önceki neslin iyi ve kötü yönlerini anlayarak gelecek nesli uyarabilmesi, bilgilendirebilmesi temennisinde bulunmuştur.

Bu beyitler de göstermektedir ki Sünbülzâde Vehbî, oğlunu yetkin olma değerine ulaşabilmesi adına yönlendirmiş ve tarih ilmi açısından yetkin olması konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Son üç beyit, yetkin olma değerinin sonucunda gerçekleşen “sözü geçen biri olma” değerine de işaret etmektedir. Bu değer, şiirdeki konu bütünlüğünü bozmamak adına ayrıca ele alınmamıştır. Aynı zamanda iki değer iç içe oluşu bize Erol Güngör’ün (1993, s. 62) değerler arasında keskin ayrımların olmayışı gerçeğini göstermekte, yapılan tasniflerin sadece bilimsel çalışmayı kolaylaştırmaya yaradığını ispatlamaktadır.

- Tarz-ı inşâda ne hoş tarz-ı cedîd
 Köhne vâdîleri itdik tecdîd (318)

Kendin îcâd idegör âsârı	
Çekemem basmakalib güftârı	(320)
Fenn-i emsâle idersen himmet	
Gelür inşâ-yı kelâma kudret	(321)
Fârisî vü Arabiyyet lâzım	
Ya'ni anlarda mahâret lâzım	(322)
Olma sen öyle derûnı sâde	
İktidâ eyleyegör üstâde	(326)

Vehbî, oğlunun nesir alanında, hitabet alanında ve Farsça ve Arapça bilme noktasında yetkin olmasını tavsiye etmekte ve bunun yolunu bir üstada bağlanmakta görmektedir. Vehbî'ye göre nesir alanında yeni bir tarz ortaya koyarak eski usulleri yenilemek güzel bir iştir. Oğluna yazacağı eserleri kendisinin icat etmesini, basmakalıp sözlerden hoşlanmadığı söylemektedir. Bu noktada kıssalar ilmini öğrendiği takdirde oğlunun sözünün kuvvet kazanacağını, tesirinin artacağını belirtmektedir. Farsçayı ve Arapçayı da çok iyi bilmesi gerektiğini söyler. Basit düşünen, içi boş insanlardan olmamasını ve yetkin olma yolunda bir üstada bağlanmasını tavsiye eder. Bu bağlılığı günümüzde eğitim-öğretim açısından talebe-hoca ilişkisi olarak okumak mümkündür.

Meclisün meclis-i irfân olsun	
Her gören şevk ile hayrân olsun	(415)
Ya'ni her lafzun ola pür-ma'nî	
İrtikâb eyleme mâlâya'nî	(416)

Bu beyitlerde Vehbî, oğluna bulunduğu meclislerde yetkin bir insan olarak bilinmesi adına temennilerde bulunmaktadır. Oğluna, meclisinin irfan meclisi olması, her görenin kendisine arzu, hayranlık duyması, her sözünün mana dolu olması temennisinde bulunmuştur. Faydasız sözlerle kötü işler yapmasından sakındırmıştır.

Aynı zamanda bu temennileri, “sözü geçen biri olmak” değeri ile de irtibatlandırmak mümkündür.

4.1.3. Uyarılım Değer Tipi

4.1.3.1.Cesur olma değeri

Yağlı kısbetli müdâhinlerden

Pehlevansın çekebilsen dâmen (438)

Vehbî, bu beyitte cesur olma değerine ulaşabilmenin ölçüsünü koymaktadır. Cesur olmak sırf bilek ile alt etmekten ibaret değildir. Yağlı kısbet giymiş dalkavuklardan eteğini kurtarabilmek de büyük bir yiğitliktir. Bu noktada Vehbî oğluna, kendisine zarar verebilecek insanlardan uzak durma dirayetini gösterebildiği takdirde cesur olacağını bildirmektedir.

Eserde, cesur olma değeri noktasında işlenmiş tek beyitin yukarıda incelediğimiz beyit olduğunu söyleyebiliriz. Cesur olma değerinin işlenmemiş olmasını, Sünbülzâde Vehbî'nin yaşamış olduğu dalgalı hayata ve dönemin şartlarına bağlamak mümkündür.

4.1.4. Özyönelim Değer Tipi

4.1.4.1.Yaratıcı olma değeri

Kendin îcâd idegör âsârı

Çekemem basmakalib güftârı (320)

Vehbî bu beyitte oğluna, ortaya koyacağı eseri taklit yolundan uzak, kendisine öz bir üslupla ortaya çıkarması tavsiyesinde bulunur. Sürekli tekrarlanan sözlerden hoşlanmadığını da bu tavsiyesine ekler.

Bu beyit 1798 yılında vefat eden Şeyh Gâlib'in "Merd ana denir ki açâ nev râh / Erbâb-ı vukûfî ede âgâh" beytini hatırlatmaktadır. Bu durum da göstermektedir ki Sünbülzâde Vehbî oğluna yeni bir yol arayışında bulunmasını, yaratıcı olmasını tavsiye etmektedir.

4.1.4.2.Özgür olma değeri

Cümle mesmû'ını tedkîk idegör

Selefin hâline tatbik idegör (290)

Her kafadan işidüp bir âvâz

Dehenün eyleme şaşkın gibi bâz (291)

Her sözün aslını idrâk eyle

Zihnüni dağdağadan pâk eyle (293)

Sünbülzâde Vehbî bu beyitlerde "fikrin" özgür olması ile ilgili önemli tavsiyelerde bulunmaktadır. Oğluna bütün duyduklarını dikkatle inceleyip önceki neslin durumuyla karşılaştırmasını tavsiye etmektedir. Her kafadan bir ses duyup şaşkın vaziyette kalmamasını ve her sözün özünü, aslını anlayarak zihnini gürültü patırtıdan temizlemesini öğütlemektedir.

Fikren hür olabilmenin yolu ilmi açıdan derinlemesine yapılacak araştırmalar ile mümkündür. Her söylenen sözü, ilmin süzgecinden geçirmeden kabullenmek bir vakit sonra gelecek olan çelişkilerin, kafa karışıklıklarının sebebi olacaktır. Bu açıdan Vehbî, oğluna fikren özgür olmasını tavsiye etmektedir.

Rızık için eyleme devr-i ebvâb

Der-i ihsân-ı Hudâ ni'me'l-bâb (579)

Gayre bakma var iken lutf-i Hudâ

Ana muhtac bütün şâh u gedâ (582)

Bu beyitlerde Vehbî, İslam inancındaki Allah'a kulluğun sağladığı gücü ve bu itibarla Allah'tan başkasına karşı özgür olma durumunu işlemektedir. Oğluna, Allah'ın ihsan kapısı dışında rızık için kapı kapı dolaşmamasını, Allah'ın lütfü varken başkasından bir şey beklememesini tavsiye etmektedir. Şahın da fukaranın da O'na muhtaç olduğunu söylemektedir.

Eyleme aklı hevâya mağlûb
Âkılâne olur işler mergûb (939)

Aklunı eyle hemîşe i'mâl
Durma cebriyye vü kadriyye-misâl (940)

Aklile oldı müşerref insân
Kalma mânend-i behâyim hayrân (941)

Bu beyitlerde Vehbî, heveslere ve kaderciliğe karşı özgür olma durumunu işlemiştir. Oğluna, aklını heveslerine yenik bırakmamasını tavsiye etmiştir. Çünkü rağbet bulan, beğenilen işler her zaman akıllıca yapılan işlerdir. Oğluna her zaman aklını kullanmasını, cebriyye ve kadriyyeciler gibi durmamasını öğütlemektedir. İnsanın akıl ile şeref kazandığını oğluna hatırlatan Vehbî, hayvanlar gibi hayrette kalmamasını söylemektedir.

Cebriyye, insanlara ait fiillerin, kendilerinin hiçbir etkisi olmaksızın yalnız ilahî irade ve kudretin tesiriyle gerçekleştiğini ve insanların gerçek anlamda herhangi bir fiil sahibi olmadıklarını iddia eden itikadî mezheptir (Abdülhamid, 1993, s. 205). Kadriyye ise sorumluluk doğuran fiillerin sadece insan iradesiyle gerçekleştiğini ileri süren itikadî mezheptir (Üzüm, 2001, s. 64). Vehbî oğluna her iki anlayıştan da uzak durarak “Allah'a kul olma özgürlüğü” çerçevesinde hareket etmesini ve heveslerinin aklını gölgelememesini tavsiye etmektedir. Bu beyitlerde, fikirde ve fiilde özgür olma değerini görmek mümkündür.

4.1.4.3.Kendisine saygısı olma değeri

Nâ-sezâ bezme sakın gitmekden	
Kadrini mahv ü hebâ itmekten	(466)
Gâh ahbâbı ziyâret eyle	
Lîk etvârına dikkat eyle	(467)
Sezicek şâibe-i istiskâl	
Kalkagör durma oturma fi'l-hâl	(468)

Bu beyitlerde Vehbî oğluna, seviyesini, itibarını, onurunu zedeleyecek davranışlardan uzak durmasını, yani kendisine saygısı olmasını tavsiye etmektedir. Oğlunun uygunsuz meclislere giderek kadrini mahvedip boşa harcamaktan sakınmasını tavsiye etmektedir. Oğlunun, dostlarını ziyaret etmesini lakin davranışlarına dikkat etmesini öğütleyen Vehbî, hoş karşılanmadığı şüphesine kapıldığı yerde oturmamasını, kalkıp gitmesini tavsiye etmektedir.

Vehbî'nin işlediği bütün bu davranışlar, kişinin kendisine karşı saygı duymasını sağlar. Bu değerle birlikte kişi iç huzurunu da sağlamış, mutlu bir hayata sahip olmuş olacaktır. Bu durum da bireyi, iyilikseverlik değer tipi içerisinde bulunan “anamlı bir hayat” değerine ulaştıracaktır.

Gerçi hilm oldı pesendîde-nümâ	
Olmaya hilm-i himârî ammâ	(503)
Yine âdemde hamiyet lâzım	
Ba'zı hâlâtda gayret lâzım	(504)

Bu beyitlerde Vehbî, kişinin, yumuşak huyluluğu, başkasına karşı baş eğmeye kadar götürmemesini, yani kendisine saygısının olması gerektiğini söylemektedir.

Yumuşak huyluluk beğenilen bir şeydir, ama bu eşeğe has bir yumuşak huyluluk olmamalıdır. İnsanda haysiyet olmalı, bazı durumlarda gayret gösterebilmelidir.

4.1.5. İyilikseverlik Değer Tipi

4.1.5.1.Yardımsever olma değeri

Kalmadı şimdi tabîb-i hâzık
Öldürür halkı gidiler yazık (84)

İtme anunla velî kesb-i ma'âş
Hastalar mâlî için çekme telâş (86)

Kendü derdin birağup da âdem
Ne belâ gayriye sürmek merhem (87)

Sünbülzâde Vehbî bu beyitlerde oğluna doktorluk noktasında tavsiyeler verirken yardımsever olma değerine dair bazı öğütlerde de bulunmuştur. İlk beyitte anlatıldığı üzere işinin ehli doktorlar artık kalmamıştır, yazık ki bu işinin ehli olmayan doktorlar halkı öldürürler. Oğluna doktorluk yoluyla geçimini sağlamaya kalkışmamasını, hastadan alacağı mal için telaşlanmamasını öğütlemektedir. İnsanın kendi derdini bırakıp da başkasına merhem sürmesi zor iştir.

Bu beyitlerde işlenen doktorluk mesleğini yaparken hastadan para beklememe davranışı, Türk insanının ruhi yapısına, niyet temizliğine dikkatleri çekmekte, bizleri büyük bir erdemle karşılaştırmaktadır. Burada görülen yardımsever olma değerini, nihayetle kişiyi erdeme ulaştırması açısından “evrenselcilik değer tipi” içerisindeki “erdemli olma” değeri ile de irtibatlandırmak mümkündür.

- Seni medh itmek için cerrâre
Sakınup virmeysin bir pâre (673)
- Olıcak gerçi hulûs-i niyyet
Nâ'il-i ecr olunur bî-minnet (674)
- Lîk in'âma sezâdur o fakîr
Ki kalup dest-i zarûretde esîr (675)
- Âteş-i fakr ile sûzân olmuş
Ciğeri derd le büryân olmuş (676)
- Sabr ile tâb ü tüvânı kesilür
Tîğ-i ye's ile emânı kesilür (677)
- Yine setre çalışur ahvâlin
Arz ider Rabb-i kerîme hâlün (678)
- Utanur cerr ü suâl eylemege
Sofra başında oturmaz yemeğe (679)
- Sırrını kimseye fâş eyleyemez
Aç yatur ağzın açup söyleyemez (680)
- Bâ-husûs ola ıyâl ü evlâd
İdeler nân talebiyle feryâd (681)
- Arayup böyle fakîr-i nâ-kâm
Dâ'imâ eyle atâ vü in'âm (682)
- Sadaka işte bu gûne ihsân
Sadefe düşme gibidür nîsân (683)
- Böyle eltâfa muvaffak olasın
Ecrini iki cihanda bulasın (684)

Bu beyitlerde Vehbî, bir toplumu kaynaştıran, dengede tutan en önemli meselelerden birine değinmiştir. Fakire yardımcı olma. Bu noktada oğluna çok ciddi öğütlerde bulunmaktadır.

Vehbî oğluna, kendisini övmesi için bir dilenciye asla para vermemesini tavsiye eder. Lakin iyi niyetle, minnetsiz verilen paranın sevaba nail olmak için güzel bir fırsat olduğuna değinir. Esas yardım edilmesi gereken fakara, yokluk eline esir olandır. Fakirlik ateşiyle yanmış, ciğeri dert ile kebab olmuştur. Sabrede ede gücü kuvveti kalmamış, ümitsizlik kılıcıyla umudu kesilmiştir. Yine de durumunu belli etmeyerek halini sadece kerem sahibi Allah'a arz eder. Dilenmeye, istemeye utanır, yemek yemek için sofraya oturmaz. Sırrını kimseye açıklayamaz, aç yatar da ağzını açıp söyleyemez. Özellikle de ekmek isteyerek feryat eden çoluğu çocuğu varsa, işte böyle bedbaht, nasipsiz fakirleri arayıp daima ihsan ve ikramda bulunmak gerekir. Bu şekilde verilen sadaka, sedefe düşmüş nisan yağmuru gibi değerlidir. Böyle güzel hayırların kişiye iki cihanda da mükâfat olarak döneceği bilinmelidir.

En yakın çevremizde dahi yoksulluğun, çaresizliğin kol gezdiği dünyamızda, muhtaç olanı arayıp bularak, bunun derdinde olarak yardımseverlik değerini taşımak ve aşlamak en kıymetli varlık sebeplerimizden olmalıdır. Yeni nesillere hem asıl yoksulun istemeye utanan kişi olduğunu öğretmeli hem de o kişileri bulmak ve yardım etmekle vazifeli olduğumuzun bilincini aşlamalıyız. Her değerinde olduğu gibi yardımseverlik değerini de fikir boyutundan alıp eylem boyutuna taşıyamadığımız müddetçe, faydası sadece kelimelerle sınırlı kalacaktır.

4.1.5.2.Dürüst olma değeri

- Lîk bir zâhid-i sâlûs olma
 Halka sıklet ile kâbûs olma (375)
- Din-fürûş olma sakın satma riyâ
 Bûriyâ üzre kalırsan farzâ (376)

Der-men'-i taassub u riyâ, taassup ve riyanın meni hakkındaki bölümde geçen bu iki beyit, kişinin olduğu gibi görünmesini, dürüst olma değerine sahip olması gerektiğini tavsiye eden beyitlerdendir. Vehbî oğluna, iki yüzlü bir zahit olmaktan, kâbus misali halka sıkıntı vermekten sakınmasını söyler. Hasır üstünde yatsa dahi başkalarına dindarlık taslayıp riyakârlık yapmamasını söyler.

Bu beyitler aynı zamanda, dönemin din adamı profilini de bizlere göstermektedir. Sünbülzâde Vehbî, özellikle din noktasında riyakârlıktan uzak olmasını, gerektiği gibi yaşama konusunda tavizsiz olup dürüstlük yolundan sapmamayı oğluna tavsiye etmektedir.

Günümüz değerler sisteminde de bu mesele üzerinde ciddi olarak durulmalı, bireyler varlık hırsı ile dürüstlük değerinden taviz verme noktasına taşınmamalıdır.

- Harf-gîr olma zarâfet satma
Sözüne kizb ü dürûğî katma (390)
- Şâ'ir olsan da yalandan hazer it
Doğru yoldan reh-i sîdka güzer it (391)
- Ne sa'âdet sana sâdık diyeler
Îtimâd itmeğe lâyıq diyeler (395)
- Meclis-ârâlık için velhâsıl
Olma tezyîn-i kelâma mâ'il (396)
- Istılâhâta kapılma ammâ
Doğrudan doğru gerek hakk-ı edâ (410)

Vehbî bu beyitlerde oğluna, her işte ayıp ve noksan aramamasını, kibarlık budalası olmamasını ve yalan sözden uzak durmasını öğütler. Şair de olsa yalandan uzak durmasını, gerçeğe doğru yoldan ulaşmasını tavsiye eder. Bu yoldan gittiği müddetçe kendisine doğru ve güvenilir kişi gözü ile bakılacaktır ki bu da ne saadettir. Sözün kısası, meclisi süslemek için süslü sözler, yalan sözler söylemeye

kalkışmamasını tavsiye eder. Anlamı karışık sözler söylemenin bir manası yoktur. Mesele, ne söylenecekse doğruca, hakkıyla söylemektir.

Vehbî bu beyitlerde, itibar görme ve güzele, doğruya ulaşma noktasında yalan söze başvurmanın çıkar yol olmadığından, doğru istikamette yürüyerek, sözü eğip bükmeden doğru şekilde söyleyerek, dürüst olma değerine sahip olunarak doğru yola varılacağından bahseder.

Va'd lutf eyler isen az eyle

Lîk mev'ûdını incâz eyle (570)

Va'd-i arkûb degüldür mergûb

Sonra hulfiyle olursın mahcûb (571)

Sünbülzâde Vehbî bu beyitlerde sözünü yerine getirme noktasında dürüst olunması gerektiğinden bahsetmektedir. Oğluna az söz vermesini, verdiği sözü de muhakkak tutmasını öğütler. Yalan yere söz vermek hoş olmadığı gibi, sözünde durmayan kişiyi mahcup eder.

Verilen sözü yerine getirmenin büyük bir dürüstlük örneği olduğuna dair geçmişimizde birçok örnek bulmak mümkündür. Bireyler arasındaki birliği, güven duygusunu tekrar kurmanın yolu da fert fert her yetişen kişiye dürüst olma değerini aşılamaktan geçmektedir.

Câh erbâbına iffet lâzım

Sanma kim mâye-i devlet lâzım (851)

Câhdan maksad olan izzetdür

Cem'-i mâl itmek ise töhmetdür (852)

İffet erbâbı olan sadr-nişîn

İki âlemde olur hayra karîn (853)

Vehbî bu beyitlerde, makam sahibi kişinin dürüst olması gerektiğine dair öğütlerde bulunmaktadır. Makam sahiplerine devlet malı değil, iffet lazımdır. Makamdan maksat izzet olmalıdır. Mal toplamak ise töhmet doğurur. Makama oturan namuslu kişiler her iki âlemde de hayra yakın olurlar.

Devlet malına gösterilecek hassasiyet, her mertebede olduğu gibi devlet yöneticisi, makam sahibi olunduğu vakit de yoğun bir mesuliyet duygusu eşliğinde kişide bulunmalıdır. Makamlar, kişiye şeref katmanın ötesinde, dürüst olarak yapılan işler sayesinde kişi tarafından makama şeref katılmalıdır. Dürüst olma değeri ile yollarını çizenlerin hem dünyada hem de ahirette güzel olana yakın olacakları hakikattir.

4.1.5.3.Bağışlayıcı olma değeri

Setr-i ayb itmede Allâm-ı guyûb
Ne demek sen idesin keşf-i uyûb (500)

Vehbî oğluna, bağışlayıcı olma yönünde de tavsiyelerde bulunmuştur. Geleceği bilen Allah'ın ayıpları örterken kişinin ayıpları ortaya koymasının ne kadar yanlış bir durum olduğunu söyleyen Vehbî, oğlunu bu halden men etmektedir.

Kezm-i gayz ile dahi afv-ı cemîl
Oldı memdûh-ı Hudâvend-i celîl (507)

Eyleyüp düşmen ile def'i-cedel
Sabr ile afv idebilsen ne güzel (514)

Mümkün oldukça çalış afva velî
Hüsn-i ahlâkun odur pek güzeli (517)

Bu beyitlerde de Vehbî, Kur'an-ı Kerim'in Şûrâ Suresi'nde bulunan 40. ayete göndermede bulunmaktadır (Kuran-ı Kerim, 2011, s. 486). "Bir kötülüğün karşılığı,

onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez". Beyitlerde hiddeti yenerek birinin suçunu bağışlamanın yüce Allah tarafından övülmüş olduğu, düşmanla kavga etmeyi bir köşeye bırakıp sabırla affedebilmenin güzelliği ve affetmenin güzel ahlakın en güzeli olduğu söylenmektedir.

Aliya İzzetbegoviç de bu noktada formül olarak ortaya koyduğu "üçüncü yol"u, yani İslam'ın ve Müslüman'ın duruşunu şu şekilde açıklamaktadır: "Ahdi Kadîm misillemeyi, Ahdi Cedîd bağışlamayı tavsiye ediyor. Şimdi bakın, Kur'an bu "atomlardan" nasıl bir terkip, bir "molekül" meydana getiriyor: "Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülük (bir ceza) tür. Fakat kim affederse, barışı sağlarsa, mükâfatı Allah'a aittir." (Kuran, 42/40)" (İzzetbegoviç, 2011, s. 275).

Bağışlama değeri dinî bir kaynağa sahip olmasının yanı sıra sosyal ve ahlaki boyutu bulunan önemli değerlerdendir. Bu değerın bireye aşılması, toplumsal bütünlüğün sağlanması açısından elzemdir.

4.1.5.4.Sorumluluk sahibi olma değeri

Eyle tedbîr-i umûr-ı beytin	
Gör tamâmıyla kusûr-ı beytin	(959)
Muntazam olmalıdır hâne hemîn	
Beyt-i şâir gibi tâ ola metîn	(960)
Masrafun uyduragör îrâde	
Tâ ki gamdan olasın âzâde	(966)
Lîk evlâd ü iyâli koma ac	
Eyleme gayriye aslâ muhtâc	(967)

Sünbülzâde Vehbî bu beyitlerde kişinin evine karşı sorumluluğu olduğunu göstermektedir. Oğluna, evinin eksiklerini bütünüyle araştırarak işlerini düzene

koymasını, evinin her daim şair beyti gibi düzgün ve sağlam olmasını öğütler. Kazancına göre harcamasını, giderini gelirine uydurmasını oğluna tavsiye eden Vehbî, böylelikle sıkıntıya düşmeyeceğini söyler. Ayrıca çoluğunu çocuğunu aç bırakmamasını, hele başkasına asla muhtaç koymamasını sıkı bir şekilde öğütler.

Bu tavsiyeler ince bir düşünüşün ürünü olduğunu belli etmektedir. Değer eğitimi, bireyi salt yönlendirmenin ötesinde hazırlayıcı bir süreçtir. Yani pasif iyiden aktif iyiye geçişin süreci değer eğitiminin veriliş şekli ile doğrudan bağlantılıdır. Sorumluluk sahibi olma değeri de aktif iyi olma yolunda önde gelen değerlerdendir. Çocuk için her ne kadar erken olsa da bu tarz tavsiyelerin sunulması onu hayatta daha başarılı kılacaktır.

4.1.5.5. Gerçek arkadaşlık değeri

Çalışup sen olagör merd-i ketûm	
Sakla esrârını halkun mektûm	(930)
Aybdur âdeme keşf-i esrâr	
İrtikâb itmez anı sâhib-i âr	(931)
Seni bir kimse bilüp ya'ni emîn	
Virerek dikkat ile belki yemîn	(932)
Derdine bulmağičün bir dermân	
Râz-ı pinhânın ide sana iyân	(933)
Hiç mürüvvet midür itmek ifşâ	
Irz u insâfa yakışmaz hâşâ	(934)
Budur erbâb-ı hıyânet kârı	
Sanma ashâb-ı emânet kârı	(935)

Sünbülzâde Vehbî bu beyitlerde gerçek bir arkadaşa olması gereken özelliklerden birine, sır tutabilme ve güvenilir olma özelliğine sahip olmaktan

bahsederek gerçek arkadaşlık değerine dikkat çekmektedir. Oğluna, çalışıp sır tutan bir kişiliğe sahip olmasını tavsiye eden Vehbî, başkalarının gizli sırlarını da saklamasını söyler. İnsan için sırları açığa çıkarmak ayıp bir durumdur, utanma duygusuna sahip olanlar bunu yapmazlar. Şayet kişi, karşısındakini güvenilir zannedip dikkatle yemin verdirerek, derdine bir çare bulması için gizli sırrını açarsa, bu sırrı başkasına açıklamak doğru bir şey midir diye sorar Vehbî. Elbette ki bu namusa, insafa yakışmaz. Bu hıyanet sahiplerinin işidir, güvenilir kişinin özelliği değildir.

Sosyal yönü ağır basan değerlerden olan gerçek arkadaşlık değerine sahip olmak, toplumdaki güven duygusunu pekiştirecek ve birliğin tesisini sağlayacaktır. Toplumsal bütünlüğün sürekliliği bireyler arasındaki ilişkinin sıhhati ile doğru orantılıdır. Bu yüzden diğer değerlerde olduğu gibi gerçek arkadaşlık değerine de sahip olmak bu birliğin tesisini sağlam bir şekilde sağlayacaktır.

4.1.5.6. Manevi bir hayat değeri

Kulını hıfz ider ancak Allah

Eyleme hırz-ı tılısmâtı penâh (190)

Sünbülzâde Vehbî oğluna, manevi bir hayat içerisinde yaşaması adına birçok tavsiyede bulunmuştur. Bu beyitte tılıslara sığınarak kurtuluş aramamasını söylediği oğluna, kulu yalnız Allah'ın kurtarabileceği inancına sahip olmasını öğütlemektedir.

Manevi bir hayat değerini aynı zamanda Rokeach'ın gaye değerler olarak sınıflandırdığı değerler arasındaki dinî olgunluk değeri ile de ilişkili görmek mümkündür. Kişinin Allah'a tevekkül kılması, onu diğer bütün olumsuzluklardan koruyan bir kalkan niteliğindedir. Bu bilginin şuurunda olmak, bireye manevi bir hayat değerini kazandıracaktır.

Lu'b ü lehv ile çü dünyâ meşhûn

İstemez âkil olan gayrı oyun (343)

Bu beyitte de Kur'an-ı Kerim'in Ankebût Suresi'nde geçen 64. ayete gönderme vardır (Kuran-ı Kerim, 2011, s. 403). “Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!”. Vehbî de bu beyitte dünyanın oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu, akli başında olanın başka bir oyun aramayacağını söylemektedir.

Vaktin kıymetini bilmek, şuurlu bir şekilde yaşamak için dünyanın asıl vasfı bilinmelidir. Akıllı kişi, dünyanın bir oyun alanı olduğunu bilip de vaktini başka uğraşlar peşinde koşmaya sarf etmeyen kişidir.

Anladun mel'abedür çünki cihân
Seni aldatmaya bâzî-i zamân (367)

Olma kim nefis ü hevâya mağlûb
Olasın nezd-i Hudâ'da mahbûb (368)

Uğrama sahasına isyânun
Emr ü nehyin tutagör Mevlâ'nun (369)

Fısk u isyan sebab-i nekbetdür
İctinâb eyleyecek hâletdür (370)

Bu beyitler de yukarıda değindiğimiz beytin kastedilen mana açısından devamı niteliğindedir. Oğluna, anlattıklarından sonra dünyanın oyuncaktan ibaret olduğunu anladığını ve böylelikle zamanın oyununa aldanmamasını söyler. Allah katında makbul olabilmek için nefsin arzularına mağlup olunmamalıdır. Allah'ın emirlerine uyulmalı, yasaklardan kaçınmalı ve isyana yönelmemelidir. Çünkü karşı gelme, isyan etme felaket doğuran kaçınılacak şeylerdir.

Manevi bir hayat değerine sahip olmanın yollarını anlatmaya devam eden Vehbî, dinin koyduğu çizgilere uyulması noktasında oğlunu uyarmaktadır. Kişi hem kendi sınırlarını hem de Hakk'ın sınırlarını bildiği müddetçe manevi bir hayat değerine sahip olabilecektir.

Şükürin îfâ ıdeğör Mevlâ'nun
Kadrini anlayarak ihsânun (588)

Şükr ider ni'meti gâyet efzûn
Kâfir-i ni'met olur pek mel'ûn (589)

Manevi bir hayat değerine sahip olmanın bir diğer yolu da şükür sahibi olabilmektir. Vehbî oğluna, ihsan sahibi Allah'ın kadrini anlayarak şükürünü yerine getirmesini, nimete çokça şükretmek gerektiğini söylemektedir. Çünkü ancak lanete uğrayanlar nimete küfrederek. Böylelikle “şükredici olma” durumunu manevi bir hayat değerinin alt değeri olarak görmek mümkündür.

4.1.6. Geleneksellik Değer Tipi

4.1.6.1. Alçak gönüllü olma değeri

Vardığın yerde gözetme sadrı
Best olur tâlib-i sadrın kadrı (469)

Olma hânende dahi sadr-nişîn
Kûşeye geçme olup fahr-âyîn (470)

Var ise cevher-i zâtında kemâl
Câyın olsa ne zarar saff-ı niâl (471)

Sünbülzâde Vehbî bu beyitlerde oğluna, alçak gönüllük değerinin sırlarını açıklamaktadır. Oğluna, gittiği yerde başköşeye geçmemesini tavsiye etmekte, başköşeye talip olanların değerinin alçak olduğundan söz etmektedir. Evinde dahi başköşeye kurulmamasını oğluna tavsiye eden Vehbî, başköşeye oturmanın bir övünç kaynağı olmaması gerektiğine değinir. Eğer insanın özünde olgunluk var ise o kişinin yeri meclisin en aşağı yeri de olsa değişen bir şey olmayacaktır.

Bu beyitlerde alçakgönüllülük değeri ile birlikte dikkati çeken husus, oğluna toplumda nasıl davranması gerekiyorsa tek başına kaldığında da mahrem alanında da o şekilde davranmasını öğütlemesidir. Değer eğitiminde üzerinde durulması gereken bu husus, kazandırılmak istenen değer, bireyde karakter haline geldiğini gözlemlememizi sağlar. Mesele, salt “insanlar tarafından benimsenme” değerinin ötesinde, alçak gönüllük gibi değerleri bireyin karakterinin bir parçası haline getirmiş olmasıdır.

Dâ'imâ halka tevâzu' göster
Rûy-ı dil tavrını herkes ister (474)

Mütevâzı' olanun Rabb-i refi'
Rütbe vü kadrini eyler terfi' (475)

Bu beyitler de alçakgönüllü olma değerinin yaptırımını güçlendirmek ve getirisini açıklamak açısından önemlidir. Sünbülzâde Vehbî oğluna, halka her zaman alçak gönüllülük göstermesini tavsiye etmektedir. Çünkü alçakgönüllü olmak herkes tarafında beğeni ile karşılanır. Halk ile birlikte Hakk da alçak gönüllü olanın mertebesini, değerini yüceltir.

Olsa da fahre sezâ esbâbun
Uydur akrânuna her esvâbun (483)

Mâye-i fahr olamaz sevb-i harîr
Yaz belâgatle Harîrî'ye nazîr (489)

Bu beyitlerde alçakgönüllü olma değerinin hayattaki yansımalarından biri olan kılık kıyafete gösterilmesi gereken dikkat işlenmiştir. Övünmek için yerinde sebepler olsa da kişinin giydiği her şey akranlarının giysisi gibi olmalıdır. İpekli elbise, övünmenin sebebi olamaz. Vehbî oğluna, şayet övünmek istiyorsa, Arap edebiyatının büyük isimlerinden Harîrî'ye belagatle bir nazire yazmasını önerir.

4.1.6.2.Dindar olma değeri

Var iken râh-ı kitâb ü sünnet	
Eyleme gayrı tarıke bî'at	(242)
Yetişür sana tarık-i Hanefî	
Virdi ol mezhebe Allah şerefi	(243)
Anların meslegidür râh-ı sülük	
Olma gümrâh-ı hatar-gâh-ı sülük	(245)

Sünbülzâde Vehbî bu beyitlerde oğluna dindar olma değerine sahip olması noktasında bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Kur'an ve sünnet yolu var iken oğluna başka yola girmemesini tavsiye eder. Allah'ın şerefli kıldığı Hanefî mezhebinin oğluna yol olarak yeteceğini söylemektedir. Vehbî oğluna, gidilecek yolun bu yol olduğunu belirttikten sonra, yolunu şaşırmışlardan olup tehlikeli yollara girmemesini tavsiye eder.

Değerin ana kaynaklarından olan din, kişinin hayatını şekillendirmesi noktasında ciddi bir öneme sahiptir. İslam dini de bireyi olumluya yönlendiren, güzele sahip olmasını ve bunu yaymasını kişiye sorumluluk olarak yükleyen bir yapıya sahiptir. Kur'an ve sünnetin ışığında yürünen yol, kişiyi her zaman güzel nihayetlere ulaştıracaktır. Bu noktada dindar olma değerinin önemi de ortaya çıkmaktadır.

Ahz u i'tâda be-vech-i tedkîk	
Eyle her kârını şer'e tatbik	(685)
İtme tahfîf rüsûm-ı şer'i	
Kıl umûrun da hemîşe mer'î	(686)
Vir anunla işine istihkâm	
Olma mahkûm-ı gürûh-ı hükkâm	(687)

Bu beyitler dindar olma değerinin hayattaki yansımalarını bizlere göstermektedir. Sünbülzâde Vehbî oğluna, alışverişte dikkatli hareket ederek her işi şeriata uygun yapmasını, şeriata emir ve yasaklarını hafife almamasını ve her daim işlerine uygulamasını, işlerinde onunla yön vermesini tavsiye eder.

Diğer değerlerde de olduğu gibi dindar olma değerinin hayattaki yansımalarını yaşamadan ve yaşatmadan bir fayda elde edilemeyecektir. İslam dini, ona tabi olanlardan, hayatlarının her noktasına kendisinin oturtulmasını, kıstas olarak alınmasını ister. Basit bir iş olarak gördüğümüz alışverişte dahi terazimiz dinden yana tartmıyorsa, hayatın akışında oluşabilecek sorunlara peşinen yol açılmıştır diyebiliriz.

İşlerinde mütevekkil olagör

Râh-ı Hakk'a mütevessil olagör (956)

Lîk ma'lûm degüldür takdîr

İtme tedbîrde aslâ taksir (957)

Bu beyitlerde dindar olma değerinin alt değeri olarak sayabileceğimiz “tevekkül” değeri işlenmiştir. Sünbülzâde Vehbî oğluna, işlerinde tevekkül sahibi olmasını, Allah yoluna başvurmasını tavsiye eder. Lakin takdirin nasıl olacağı bilinmediği için, kişi tedbirinde asla kusur etmemelidir.

Bu beyitleri “uyuma” değer tipi içerisindeki “itaatkâr olma” değeri altında incelememizin sebebi, “itaat” kavramı ile “tevekkül” kavramı arasında süreç açısından farklılık oluşudur. İtaat, salt boyun eğmedir. İnsan iradesi bu noktada mevcut değildir. Lakin tevekkül, insan iradesinin “tedbir” mekanizması akabinde gelen “itaat”tir. 956. beyitte tevekkül sahibi olunmasına değinilmişken, 957. beyitte takdiri de ötelememek üzerinde vurgu yapılması bu noktada önemlidir. Dindar olma değerine sahip olabilmenin bir yan yolu da tevekkül değerine sahip olmaktan geçmektedir.

4.1.7. Uyma Değer Tipi

4.1.7.1.Kibarlık değeri

- Vey gülistân-ı edebde gül-i ter
Sünbülîstânumuza sünbül-i ter (17)
- Vey nemâ-perver-i feyz-i câvid
Nahl-i nevreste-i gülzâr-ı ümîd (18)
- Vey güzîde Güher-i dürc-i şeref
Mîhr-i tâbende-ruh-ı bürc-i şeref (19)
- Vey gözüm nûr-ı sürûr-ı kalbüm
Ömrümün vârı huzur-ı kalbüm (20)
- Hamdülillâh ki Hudâ-yı mennân
Seni bu bendeye kıldı ihsân (21)
- Oldun ey mâhasal-i ömr-i azîz
Pîrlikte bana hâlet-engîz (22)
- Mîhr-veş eyleyüp işrâk u zuhûr
Dil-i târikümi kıldun pür-nûr (23)
- Ya'ni ey nûr-i dü-çeşm-i emelüm
Dürc-i dilde Güher-i bî-bedelüm (40)

Eserin başlarında bulunan bu beyitler, bir babanın oğluna hitabını işlemesi açısından önemlidir. Sünbülzâde Vehbî 17. beyitten itibaren aldığımız beyitlerde sırası ile oğluna şöyle hitap etmektedir:

17 Ey edebin gül bahçesinde taze gül, sünbül bahçemize taze sünbül.

18 Ey ebedi feyizle beslenmiş varlık, ümidin gül bahçesinin yeni yetişmiş fidanı.

19 Ey şeref hazinesinin seçkin incisi, ululuk burcunun parlak incisi.

20 Ey gözümün nuru, gönlümün neşesi, kalbimin huzur kaynağı, ömrümün varı.

21 Allah'a hamdolsun ki o ihsan sahibi Allah, seni bu kuluna ihsan eyledi.

22 Benim aziz evladım, yaşlılıkta bana neşe kaynağı oldun.

23 Güneş gibi etrafı ışıktandırarak karanlık gönlümü nurla doldurdun.

40 Yani ey ümidimin, iki gözümün nuru, gönül hazinesinde eşi enderi olmayan mücevherim.

İşte bu ifadeler bir babanın oğlu için sarf ettiği, babanın oğluna sunabileceği en iyi kibarlık örneklerindedir. Değer eğitiminde daha önce de bahsettiğimiz gibi “rol model olmak” en iyi değer aktarımı yöntemlerinden biridir. Örneğin; karşınızdakinden kibarlık değerine sahip olmasını talep ediyorsanız, ona o değerle karşılık vermeli, o değer gerçekteki halini göstermelisiniz. Aslında Sünbülzâde Vehbî'nin bu beyitlerde yapmaya çalıştığı da budur. Hem oğluna karşı içerisindeki sevgiyi aktarmış hem de aynı değer oğlunda da var olabilmesi adına rol model olmuştur.

Ne safâdur olasin merd-i zarîf
 Ola halkın gibi hulkun da lâtif (382)

Hoş-edâ hoş-dil hoş-rûy olagör
 Yeri geldikçe mahall-gûy olagör (383)

Bed-zebân olma nigû-güftâr ol
 Kavî-i leyyin ile bî-âzâr ol (385)

Unf (i)le eyleme bir ferde hitâb
 Ki ider kûh dahi redd-i cevâb (387)

Bu beyitlerde de Vehbî oğluna kibarlık değerine sahip olması noktasında uzak durması gereken şeylerden sakındırıcı, yakın durması gereken hallere teşvik edici tavsiyelerde bulunmaktadır. Oğlu için yaratılışı gibi ahlakının da güzel olmasını, zarif bir kişiliğe sahip olmasını, edası güzel, gönlü güzel, yüzü güzel olmasını temenni

etmekte, sözünü yeri geldikçe, uygun şekilde söylemesini tavsiye etmektedir. Ayrıca oğluna kötü dilli, ağzı bozuk biri olmamasını buna mukabil güzel sözlerle karşısındakini kırmadan konuşmasını salık vermektedir. Dağın bile karşılık vermeyeceği sert hitaplarla karşısındakine hitap etmemesini oğluna tavsiye eder.

Söz, kişinin kıymetini ortaya koyan en önemli unsurlardandır. Bir insanı en iyi sarf ettiği sözlerden tanımak mümkündür. Bu yüzden bireye kazandırılacak kibar olma değerinin içerisinde ilk aşamada sözü güzelleştirme hali ile doldurmak gerekir. Çünkü söz ruhun elbisesi hükmündedir. Kelimelerin vaziyeti ruhun da kibarlık, naiflik düzeyini gösterecektir.

4.1.7.2. Anne-baba ve yaşlılara değer vermek

Pederâne sühanum gûş idesin

Dür gibi gûşuna mengûş idesin (41)

Sünbülzâde Vehbî'nin eserinde işlediği bir başka değer de anne-baba ve yaşlılara değer vermedir. Bu beyitte oğlundan, babası olarak söylediği sözleri işitmesini ve bu sözleri inci gibi kulağına küpe yapmasını istemektedir.

Aile ilişkilerinin hızla şekil değiştirdiği günümüzde artık ebeveynlerin çocuğa ulaşma yolları daralmıştır. Nurettin Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası adlı eserinde muallim, mektep ve talebe arasındaki ilişkiyi şu şekilde anlatmaktadır: "Cemiyette başıboş terbiye vasıtalarının çoğalması, mektebin gençler üzerindeki tesirinin sahasını daraltmaktadır. Çeşitli içtimaî gayelerle kurulan derneklerle spor kulüpleri, radyo ve gazeteler, terbiyede önemli bir rol oynamaktadır. Bugün, medrese devrinin çocuğu gibi, yalnız talebelik vasfını taşıyan gençler karşısında değiliz. Bugünün genci, hem de kendi hevesleriyle seçtiği bir kulüp veya cemiyetin üyesi, bir siyasî gazetenin okuyucusu, ekseriya aşağı sınıf halkı eğlendiren radyonun dinleyicisidir. Bunlara sinema ile sahne de ilâve edilince, bilhassa büyük şehirlerde, muallimin çocuk üzerindeki tesirinin ne kadar güçleştiğini anlamak kolay olacaktır. Bütün vasıtalar, terbiyede muallime

yardımcı olsalar ne âlâ! Ancak bunların hiçbiri pedagojik bir kontrole tâbi değildir. Her biri kendi âleminde serbesttir ve müşterisinin iltifatına tâbidir.” (Topçu, 2014, s. 97-98).

Topçu'nun tarif ettiği bu durum ebeveyn ile çocuk arasında da ciddi manada duvarlar örmüş durumdadır. Bu duvarı aşabilmek ve anne-babaya değer verme hassasiyetini çocuğa aşılatabilmek belki de bütün değerler arasında en zor olanlarından biridir.

DER-TEVKÎR-İ PÎRÂN

- Göriccek pîrleri ikrâm it
İhtiyâcı var ise in'âm it (530)
- Zûr-ı pervâz virür tîre kemân
Budur anla mesel-i pîr ü civân (531)
- Ya'ni pîrân ile eyle ülfet
Nush u pendinde bulursun kuvvet (532)
- Anların tecrübesi ikvâdur
Niçesi ehl-i dil ü dâîadur (533)
- Germ ü serdîn çekerek devrânun
Anlamış nidüğini dünyânun (534)
- Nutkına teşne-leb ol kanma sakın
Gevşemişdür çenesi sanma sakın (535)
- Köhne takvîm diyüp de atma
Bunamışdur deyu müfte satma (536)
- Kaddi ham-geşteleri görme hakîr
Çün kemândur sebab-i kuvvet-i tîr (537)
- Sözini itmez isen de ısgâ
İtme ma'tûhu dahi istihzâ (538)

Eyle pîrânı be-gâyet tevkîr

Seni de pîr ide ol Rabb-i kadîr (539)

Sünbülzâde Vehbî eserinde yaşlıları ağırlamak, onlara ihtiram gösterilmesi noktasında ayrı bir başlık açmış ve bu başlık altında oğluna tavsiyelerde bulunmuştur. Oğlundan ihtiyarları gördüğü zaman ikramda bulunmasını, ihtiyaçları varsa yardım etmesini ister. Okun hızlı gitmesi nasıl ki yaydan ise, bu örnek de gençlerle ihtiyarların durumunu böylece izah eder. Oğluna, ihtiyarlarla dostluk ettiği takdirde nasihatlerinden güç alacağını bildirmektedir. Çünkü ihtiyarların tecrübeleri kişiyi güçlendirir. Çoğu, gönül ehli ve âlim kişilerdir. Onlar, feleğin kışını, yazını çekerek, iyi kötü nice haller yaşayarak, dünyanın ne olduğunu anlamışlardır. Oğluna onların konuşmasından, çok susamış bir insan gibi faydalanmasını tavsiye eder. Saygıda kusur etmeyip, bu sohbetlerden “doydum” dememesini ve “çenesi gevşemiş” diyerek hadsizlik etmemesini öğütler. Aynı zamanda onlar yaşlanmıştır diye eski bir takvim misali bir tarafa atmamasını, bunamıştır diyerek ucuza satmamasını ister. Oğlundan, beli bükülmüşleri hakir görmemesini ister. Çünkü okun kuvvetlenmesinin sebebi yaydır, bunu aklından çıkarmamasını ister. Şayet sözüne kulak verilmeyecek durumda dahi olsa bunamış diye alaya alınmamalıdır. İhtiyarlara çok fazla saygı gösterilmelidir. Çünkü gün geldiğinde kudret sahibi Allah, her kişiyi ihtiyarlatacaktır.

Sünbülzâde Vehbî'nin eserinde uzun bir şekilde yaşlılara saygı değerini anlatması, onun bu meseleye ne denli ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Yaşlılara değer vermek kişiyi hem saygıyı hak edecek seviyeye ulaştıracak hem de hayata dair birçok yaşanmışlığı bilerek daha temkinli ve verimli bir şekilde yaşatacaktır. Aynı zamanda millet olma sürecinde en etkili unsurlardan olan kültürün sürekliliği bu ilişkinin sağlıklı oluşuyla doğru orantılıdır. Her ne kadar “kuşaklar arası fark” ın “seneler arası fark” a kadar inmiş olması bir gerçek olsa da değer eğitiminde yaşlılara saygı değeri sıklıkla vurgulanmalıdır.

DER-TA'ZÎM-İ EBEVEYN

- Peder ü mâdere eyle ta'zîm
Ya'ni ifrâtla eyle tekrîm (540)
- El-hazer olmayasın ehl-i ukûk
Ki odur ekber-i erbâb-ı füsûk (541)
- Öf deme başuna ursa farazâ
Dâ'imâ eyleyegör celb-i rızâ (542)
- Var imiş cennet-i a'lâ yerde
Ya'ni taht-ı kadem-i mâderde (543)
- Bilesin ed'îye-i ümm ü ebi
Oldı mânende-i da'vât-ı Nebî (544)
- Kim duâ alsa bulur fevz ü felâh
Bed-duâsın alan olmaz iflâh (545)
- Vâlideyne sözüümüz yok ammâ
Arama gayride âsâr-ı vefâ (546)

Sünbülzâde Vehbî eserinde, yaşlılara değer verme noktasında kaleme aldığı “yaşlıları ağırlama hakkında” başlığı gibi, anne ve babaya değer verme ile alakalı da “anne ve babaya saygı gösterme hakkında” başlıklı ayrı bir bölüm kaleme almıştır. Bu bölümde de oğluna, anne ve babaya saygı göstermesi için birçok tavsiyede bulunmuştur.

Vehbî oğlundan, anne ve babaya saygı göstermesini, ifrat derecesinde saygı ve ikramda bulunmasını öğütlemiştir. Anne ve babasına karşı asi olmamasını söyleyerek, böylelerinin en büyük günah işleyenler olduğunu bildirmiştir. Anne baba, evlatlarının başına vursa da onlara “öf” dahi denilmemelidir. 542. beyitte Kur'an-ı Kerim'in İsrâ Suresi'nde geçen 23. ayete gönderme bulunmaktadır. "Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine 'öf!' bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle." (Kuran-ı Kerim, 2011, s. 283). 544. beyitte ise cennetin anaların ayakları altında olduğu belirtilerek, Efendimiz (s.a.v.)'e ait bir hadise göndermede

bulunulmuştur. "Cennet anaların ayakları altındadır" Hadis-i Şerif (Gazali, 1973, s. 554). Devam eden beyitte Vehbî, anne ve babanın duasını almanın Peygamber'in (s.a.v.) duasını almak gibi olduğunu söylemektedir. Kim anne ve babasının duasını alırsa kurtuluşa erer, bedduasını alanlar ise iflah olmaz. Son olarak anne ve baba dışında kimsede vefa aranmamasını tavsiye edilmiştir.

Anne ve babaya saygı gösterilmesinin dinî bir temele bağlanmış olması, bu değer kazandırılması sürecinde yaptırım gücünü artırıcı bir etkiye sahiptir. Ebeveyne saygı değerinin insani boyutunun ötesinde dinî boyutunun da olması, bu değeri daha da önemli konuma taşımaktadır.

4.1.7.3. Kendini denetleyebilme değeri

Yine sen eyleme ta'n u teşnî'

Ehline râci' olur fi'l-i şeni' (236)

Bu beyitte Vehbî oğluna, toplum içerisinde kendini denetleyebilme değerine ait bir tavsiyede bulunmuştur. Oğluna, insanları fazla kınamamasını, çünkü kötü işin sahibine döndüğünü söyler.

Günlük yaşantıda birçok olayla karşılaşan bireyin bu olaylara verdiği tepkiler onun karakterin yansıtır. Olumsuz meselelere karşı bireyin kendini denetleyebilme değerine sahip olması, onun bu olayları kınamayarak daha mantıklı yaklaşmasına vesile olur. Bu değer aktarılması, toplumdaki sıhhatli karakter sayısının artmasını sağlayacaktır.

Lîk âdâb ile söyle sühani

Boşboğazlık ile açma deheni (384)

Eyle evvel sözünü endişe

Sonradan düşmeyesin teşvişe (389)

Sünbülzâde Vehbî bu beyitlerde de yukarıdaki beyitte olduğu gibi toplum içerisinde kendini denetleyebilme değerine ait bir tavsiyede bulunmuştur. Vehbî oğluna, bir mecliste konuşacağı zaman, sözü usulüne uygun söylemesini, boşboğazlık yaparak fazla söz söylememesini, sonradan karışıklığa düşmemek için sözünü önceden düşünüp konuşmasını öğütler.

Sözün insan ruhunun kıyafeti olduğundan daha önce bahsedilmişti. Burada da sözün ok misali atıldıktan sonra geri dönmeyeceğine dair hususiyeti üzerinde durulmuştur. Sözün hassas yapısından ötürü birey, toplum içerisindeki konuşmalarını ciddi bir muhakeme sürecinden geçirmek durumundadır. Osman Nevres Efendi'nin şu beyti de sözün kıymetini ve kendini denetleyebilme değerini anlatması açısından bu beyitle benzerlik göstermektedir (Boşça, 2014, s. 363).

Önün ardın gözet, fikr-i dakîk et, onda bir söyle
Öğütme ağzına her ne gelirse âsiyâb-âsâ

İktisâd üzre gerek ya'ni sehâ
Olmaya vâsıl-ı tavr-ı süfehâ (640)

Çünkü nehy itdi Hudâ isrâfi
Ne revâ eyleyesin itlâfi (641)

Mâl-i mevcûdî idüp mahv ü hebâ
Yakışur mı giyesin sonra abâ (642)

Saçarak akçeni nâ-hakk yerde
Olma muhtâc sakın nâ-merde (643)

Bil hesâbun çeker isen de ta'ab
Kim tagarrür olur iflâsa sebeb (900)

Kullanan ayşî için akl-ı ma'âş
Çekmeye dank-ı ma'îşetle telâş (901)

Sünbülzâde Vehbî bu beyitlerde, kendini denetleyebilme değerinin bir başka sosyal yönüne değinmektedir. Cömert kişi de tutumlu olmalıdır. Sefih kişiler gibi malını, parasını israf etmemelidir. Çünkü Allah israfı yasaklamıştır. Hal böyle iken malı telef etmek uygun bir davranış değildir. Mevcut malı boş yere harcayarak tüketip sonra aba giymeyi Vehbî oğluna yakıştıramaz. Oğluna, parasını boş yere saçarak namerde muhtaç olmamasını, sıkıntı çekse de hesabını bilmesini tavsiye eder. Bunun aksinin borçlanmaya ve iflasa sebebiyet vereceğini söyler. Geçim için oğluna aklını kullanmasını tavsiye eden Vehbî, böyle davrananların geçim sıkıntısı çekmeyeceğini söylemektedir.

Paranın kontrolü ve tutumlu olma değer eğitimi kapsamında “kendini denetleyebilme” değerinin birer alt değeri olarak görülebilir. Değer eğitimi içerisinde çok az değinilen “paranın kontrolü” ve “tutumlu olma” doğru bir süreçle aktarılamamaktadır. Bu değerlerin aktarılmaması sonuç olarak toplumsal dağılmaları, bireysel problemleri ve bu problemler içerisinde en ciddi olan intiharları doğurmaktadır. Bu durum bir kez daha bütün değerlerin iç içe oluşunu gözler önüne sermektedir. Bireye erken yaşlardan itibaren paranın kontrolünü ve tutumlu olmayı nasıl sağlayacağını aşilayarak hayat içerisinde kendini denetleyebilme değerini kazandırmak elzemdir.

4.1.8. Güvenlik Değer Tipi

4.1.8.1. Temiz olma değeri

Ehl-i îmâna nezâfet lâzım	
Câmede ya’ni tahâret lâzım	(485)
Giyme süfliyyet ile kirlü libâs	
Pâk esvâba nazar eyler nâs	(486)

Sünbülzâde Vehbî bu beyitlerde temiz olma değerine ilişkin öğütlerde bulunmaktadır. İnanan kişiler için temizlik lazımdır. Yani elbisenin temiz olması

gerekir. İnsanlar temiz elbiseye baktığı için oğluna, bayağı bir vaziyette kirli elbise giymemesini öğütler.

Burada temiz olma değerinin toplumsal yönüne vurgu yapıldığı görülmektedir. Temizlik sıhhat açısından elzem olduğu gibi, “insanlar tarafından benimsenme” değerinin de bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2. Schwartz’ın Değer Sınıflandırmasında Bulunmayan Değerlerle İlgili Bulgu ve Yorumlar

4.2.1. Saygılı Olma Değeri

Saygılı olma değeri, Schwartz’ın değer sınıflandırmasında “evrenselcilik” değer tipi altında bulunan “erdemli olma” değeri ile ilişkilendirilebilir. Fakat Sünbülzâde Vehbî’nin saygılı olma değerini içeren beyitlerinde, saygıya muhatap olan bireylerdeki farklılıklar ve saygılı olmanın kültür dünyamızdaki önemi bizi, bu değerın ayrı bir başlık altında incelenmesine sevk etmiştir.

Pend-i Hayriyyesidür pür-ma’nî	
Dime yazmış nice mâlâya’ni	(33)
Sakın eslâfa sakın ta’n itme	
Müte’assıb revîşine gitme	(202)
Eyleme tahtie-i kavli-i Fusûs	
İstîlâhât ola şâyed mahsus	(203)
Hiç yakışmaz hele ehl-i dîne	
İftirâ Hazret-i Muhyiddîn’e	(204)
Haklarında sakın itme bühtân	
Hâsılı eyleyegör keff-i lisân	(206)

Bu beyitte Sünbülzâde Vehbî, büyük şahsiyetlere ve eserlerine gösterilmesi gereken saygıdan bahsetmektedir. Oğluna, Nâbî'nin Hayriyye adlı eserinin manalarla dolu bir öğüt kitabı olduğunu söyleyen Vehbî, ondan bu eser için manasız, boş sözler yazmış diyerek bahsetmemesini ister. Mutaassıpların yolundan giderek önceki büyük şahsiyetleri asla ayıplamamasını öğütler. Vehbî oğluna, Hazreti Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin eseri Füsûsü'l-Hikem'in sözlerini hatalı olarak görmemesini söyler. Çünkü bu sözler tasavvufa ait özel terimlerdir ve bu terimleri herkesin anlaması beklenemez. Hazreti Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye iftira etmenin gerçek dindarlara yakışmadığını söyler. Oğluna, bu büyük şahsiyetlerin hakkında iftirada bulunmaktan sakınmasını, onlara dil uzatmaktan uzak durmasını tavsiye eder.

Bu beyitlerde işlenen saygılı olma değeri, kültür ve medeniyet dünyamızda büyük izlerin sahibi olmuş şahsiyetlere ve onların eserlerine gösterilmesi gereken ihtirama işaret etmektedir. Dolayısı ile bu beyitlerde işlenen saygılı olma değerini “genel manada” Schwartz'ın değer sınıflandırmasındaki geleneksellik değer tipi içerisinde bulunan “geleneklere saygılı olma” değeri ile ilişkilendirmek mümkündür.

DER-TA'ZÎM-İ ÜSTÂD

- Hâcene eyle be-gâyet ta'zîm
Hakk-ı üstâd aceb emr-i azîm (66)
- Harf-i pür-nükte-i “men allemeni”
Anladur kıldığını bende seni (67)
- Kayd-ı mihnetden olur âzâde
Dâimâ kulluk iden üstâde (68)
- Hâceye her kim iderse âzâr
Görmedük oldığını berhurdâr (69)
- Tâlibe hayr-ı duâ-yı üstâd
Dü-cihanda sebab-i neyl-i murâd (70)

Lutfiyye-i Vehbî’de saygılı olma değerinin bir başka işlendiği nokta, hocaya saygıdır. Bunun için “hocaya saygı hakkında” başlığı ile ayrıca ele aldığı bu meselede, oğluna tavsiyelerde bulunmuştur.

Hoca hakkı önemli bir husustur. Bu sebeple Vehbî, oğlundan hocasına saygı göstermesini istemektedir. Hz. Ali’ye atfedilen, ince manalarla dolu “Bana bir harf öğretenin kölesi olurum” (Yılmaz, 1992, s. 122) sözü, kişiyi hocasına nasıl köle kıldığını, hocaya neden saygı gösterilmesi gerektiğini anlatır. Hocasına bağlılıkta kusur etmeyen, her türlü sıkıntıdan kurtulur. Hocanın hayır duası, talebenin iki dünyada da muradına ermesine vesile olur. Vehbî, son olarak hocaya saygısızlık edenlerin mesut olduğunu görmediğini söyleyerek oğlunu uyarmaktadır.

Hocaya saygı, kültür dünyamızda birçok önemli örneklerini görebileceğimiz değerlerimizdendir. Hocaya saygı göstermek, doğrudan ilme gösterilen saygı ile ilişkilidir. Saygılı olma değeri değerlendirebileceğimiz hocaya saygı değeri, bir milletin mevcut medeniyetler içerisindeki yerini göstermesi bakımından da önemlidir.

Kalb-i dervişe tokunma hazer it
Fukarâdur deyü hüsn-i nazar it (237)

Çün ola cezbese min indillâh
İtme meczûba hakâretle nigâh (238)

Bu beyitlerde ise saygı gösterilmesi gereken farklı bir kesimle karşılaşmaktayız. Sünbülzâde Vehbî, oğluna dervişin kalbini incitmekten sakınmasını, fukara olduğunu düşünerek ona iyi gözle bakmasını öğütler. Aynı zamanda meczuba da hakaretle bakmaması gerektiğini, çünkü onun cezbeseinin Allah katından olabileceğini söyler.

Bu beyitlerde işlenen değeri, “saygılı olmak” ifadesinden ziyade “ihtirâm göstermek” ifadesi ile açıklamak daha isabetli olacaktır. Her iki ifade aynı manayı karşılıyor görünseler de kelimelerin seneler boyunca işlenmişlikleri, arka planları ve anlam çerçeveleri göz önünde bulundurularak böyle bir tercihte bulunmak doğru olacaktır. Tasavvuf sisteminin bu topraklarda ruhları işleyişi, dervişlere ve meczublara

ihtirâm gösterme değerini ortaya çıkarmıştır. Bu hâl, salt saygının ötesinde incelikli bir ruhun varlığına da işaret etmektedir.

İhtirâm eyle şerîfü'n-nesebe	
Sâhib-i ırz u vekâr ü edebe	(463)
Ehl-i ilmi bulup eyle tevkîr	
Tâ ide ilmîni Allah tevkîr	(521)
Yüz sürüp ayağına ikrâm it	
Celb-i da'vâtı için ikdâm it	(522)

Bu beyitlerde de saygıya layık kişilerin diğer vasıfları belirtilmiştir. Vehbî, oğlundan soyu temiz, edepli, ağırbaşlı, namuslu kişilere karşı saygılı olmasını istemektedir. Oğlundan ilim sahibini bulup ağırlamasını ister. Böylelikle Allah da onun ilmîni yüceltir. Aynı zamanda o kişinin ayağına yüz sürüp hürmet etmesini, ona ikramda bulunmasını ve duasını almak için gayret sarf etmesini de tavsiye eder.

Özellikleri belirtilen kişilere saygı ile davranmak, öncesinde o özelliklerin kıymetini anlayabilme niteliğine de sahip olmayı gerektirir. Bu yüzden saygılı olma değeri, tek taraflı sunulmaktan çok, karşılıklı sahip olunan, yani hem nesnede hem de öznede mevcut olan bir değerdir.

4.2.2. Sabırlı Olma Değeri

Bahs-i ilm eyle be-vech-i âdâb	
Tarılup mağlataya itme şitâb	(103)

Bu beyitte karşılıklı iletişimin sıhhatli olarak ilerlemesi noktasında sabırlı olmanın gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Vehbî oğluna, ilim bahsini edebine, usulüne uygun yapmasını, kafa karıştıran saçma sapan sözlere darılıp acele etmemesini tavsiye etmektedir.

İletişimde, taraflarda bulunması gereken niteliklerden biri de karşılıklı saygıdır. İletişimde gerçekleştirilen dinleme ve geri dönütte bulunma eylemleri, karşılıklı saygı çerçevesinden çıktığı an iletişim kopacak ve tartışma boyutuna geçecektir. Bu noktada sabırlı olma değeri ön plana çıkmaktadır. Bu değer in sağlıklı bir şekilde aktarılması, günümüzdeki birçok sorunun kısa yoldan hallolmasına vesile olacaktır.

Sabrı a'lâ bilürüz telh ammâ

Yine olmaz mı nice derde devâ (506)

Bu beyitte de öz bir şekilde sabırlı olma değerinin önemine işaret edilmiştir. Vehbî, sabrın acı ve zor olduğunu çok iyi bilmektedir. Bununla birlikte birçok derdin devasının sabır olduğunu belirtmektedir. Bu beyit, yukarıda incelediğimiz beyti destekler niteliktedir. Nihayet sabırlı olma değerine sahip olmak birçok sorunumuzun hallolması noktasında en kestirme yoldur.

4.2.3. Estetik Değer

Estetik değer, Spranger'in değer sınıflandırmasında bulunan değerlerdendir. Schwartz, değer sınıflandırmasında estetik değeri her ne kadar "hazcılık (hedonizm)" değer tipi içerisindeki "zevk" ve "hayattan tat alma" değerleri içerisinde görmüşse de, estetik değer hedonizmin ötesinde bir kaygı güttüğü için çalışmamızda buna dair bulgular ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

Olmayup sihr-i harâma meyyâl

Şi're sa'y it ki odur sihr-i helâl (141)

Sünbülzâde Vehbî bu beyitte oğluna şiirle iştilal içerisinde olmayı tavsiye etmektedir. Haram olan sihre meyledeceğine oğluna, şiire çalışmasını çünkü şiirin helal sihir gibi olduğunu söylemektedir.

Sünbülzâde Vehbî'nin şiiri bir nevi sihre benzetmesi, bu sanat hakkında estetik kaygı güttüğünü göstermektedir. Oğlunun da şiire yönelerek estetik değere sahip olmasını arzulamaktadır.

Nağmede gerçi nice hâlet var
Nice dikkat idecek hikmet var (259)

Olıcak sem'-i hakikat-âgâh
İşidür nice sadâ-yı cân-gâh (260)

Şevkiyle velveleli âvâza
Bülbülün kondığı çokdur sâza (261)

Bu beyitlerde ise Vehbî, oğluna mûsikînin estetik değer yönünü göstermekte, mûsikîyi oğluna sevdirmeye çabası içerisine girmektedir. Nağmede birçok haller, dikkat edilmesi gereken birçok hikmetler vardır. Hakikatleri duyan bir kulak olursa, can evinden çıkan birçok sâdâyı duyar. Arzuyla söylenen şarkılar karşısında bülbülün dahi saza konduğu, hayran olduğu çoktur.

Sünbülzâde Vehbî, daha önceki beyitlerde her ne kadar oğlunu müzik söylemekten men etse de, ondan mûsikînin sırrına vakıf olmasını istemektedir. Nağmede hikmet görebilmek, burada işlenen estetik değeri hedonizm içerisindeki hazdan ayıran noktadır.

DER-Şİ'R Ü İNŞÂ

Şi'r ü inşâ hünerün a'lâsı
Ya'ni her ma'rifetün ra'nâsı (296)

Şu'arâ tâli'idür sehmü'l-gayb
Şi're ta'n eylemedür gâyet ayb (297)

Ne safâ rind-i sühandân olmak
Zîver-i meclis-i irfân olmak (298)

Şâ'ir-i mâhire sultân dirler	
Şân virüp sâhib-i dîvân dirler	(299)
Bâ-husûs ola fezâ'il-perver	
Feyz-i esrâr-ı ulûma mazhar	(300)
Şi'rini eyleye ilme tatbîk	
Bile mefhûm-ı ma'ânî-i dakîk	(301)
Ya'ni safvet virüp âyînesine	
Bikr-i ma'nâyı çeker sînesine	(302)
Söyleye tûtf gibi güftârı	
Ola hem-kad-i şeker eş'ârı	(303)

Bu beyitlerde estetik değer olarak şiir üzerinde durulmuştur. Eserde ayrıca “şiir ve inşa hakkında” başlığında bir bölüm açılarak bu mesele işlenmiştir. Vehbî'ye göre şiir ve inşa, hünerlerin en yücesi, marifetlerin en güzelidir. Şairlerin talihi, gaipten gelen oklar gibidir. Şiiri ayıplamak büyük bir ayıptır. Rind bir şair olup irfan meclisini süslemek, büyük bir mutluluktur. Şaire “sultanüş'şuâra” unvanı verip divan sahibi diyerek şanını yüceltirler. Özellikle şair, fazilet sahibi olup, ilimlerin esrarına feyz kaynağı olmalıdır. Şiirini ilme uygulamalı, ince manalar yüklü mefhumları bilmelidir. Yani gönül aynasını parlatıp bikr-i manayı, daha önce söylenmemiş olmak kaydıyla ince ve güzel bir şekilde söz söylemeyi sinesine çekmelidir. Sözü papağan gibi hoş ve güzel söylemeli, şiirleri şekerle eş derecede olmalıdır.

Şiirin değerini ve şairin sorumluluklarını işleyen bu beyitler, yüksek ilmi donanım ve sanatsal birikimin birleşerek oluşturabileceği bir estetik değerden bahsetmektedir. Sünbülzâde Vehbî'nin oğluna, şiir hakkında bu denli teferruatlı yol gösterişi, gerçek sanatsal ürün ile sahtesini ayırabilme noktasında ayırt edici olmasını sağlama gayesine de işaret eder. Nihayet günümüzde de sanat adına genç ruhlara sunulanların ciddi bir süzgeçten geçebilmesi için, bireylere genç yaştan itibaren bu tarz estetik değerlerin kazandırılması önemlidir.

4.2.4. Ağırbaşlı Olma Değeri

Lîk her şahsa temelluk itme	
Tavr-ı zilletle tehalluk itme	(480)
Hûbdur vaz'-ı vekâr ü temkîn	
Olasın cümle rezâletden emîn	(482)

Sünbülzâde Vehbî, bu beyitlerde oğluna ağırbaşlı olması noktasında bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Oğluna, insanlara yaltaklanmamasını, bayağı davranışları huy edinmemesini söyler. Ağırbaşlı, temkinli bir tavır sergilemek güzeldir. Böylelikle bütün rezilliklerden kurtulmak mümkün olur.

İnsanoğlu, esasında yüksek bir fitrata sahiptir. Bu fitratın gereği de güzele, iyiye meylettir. Bayağı davranışlar, fitratı bozar ve bireyi toplum içerisinde küçük düşürür. Ağırbaşlı olmak ise kişiyi hem toplumsal kabul noktasında hem de kötülüklerden uzak kalma noktasında destekleyici ve koruyucu niteliğe sahiptir.

4.2.5. Ayıpların Açığa Çıkarılmaması Değeri

Olma câsûs-ı uyûb-ı âlem	
Herkesin hâline Allah a'lem	(495)

Sünbülzâde Vehbî, bu beyitte de toplumsal bir meseleye işaret etmektedir. Oğluna insanların ayıplarını araştırmamasını tavsiye eden Vehbî, herkesin gerçekte ne halde olduğunu ancak Allah'ın bildiğini söyler.

Ayıpların açığa çıkarılmaması değerinin toplumsal yönü olduğu gibi dinî ve ahlaki boyutları da bulunmaktadır. İslam dininde Kur'an ve sünnet, bu noktada tavsiyelerde ve uyarılarda bulunmuştur. İnsanların birbirlerinin ayıplarını örtmeleri ve ayıp araştırmaktan uzak durmaları, hem onurlu hem de birlik duygusu gelişmiş toplumlarda görülebilecek davranışlardandır.

4.2.6. Adil Olma Değeri

Eline girse de farzâ fırsat
 Eyleme zulm-i ibâda cür'et (761)

Çün Hudâ olmadı zallâm-ı abîd
 Ne dimek zulm ile bir abd-i anîd (762)

Âsumâna çıkar âh-ı mazlûm
 Yirde râhat mı yatur şahs-ı zalûm (763)

Bu beyitlerde Sünbülzâde Vehbî, oğluna zulümden uzak olmasını ve adil olma değerine sahip olmasını tavsiye etmektedir. Oğluna, eline bir fırsat geçtiğinde insanlara zulmetmeye kalkışmamasını söylemektedir. Allah'ın kullarına zulmetmemesine rağmen inat sahibi bir kulun zulmetmesi doğru olmayacaktır. Çünkü mazlumun âhı gökyüzüne yükselirken, zulmeden kişi yerde rahat yatamaz.

Zulüm, bugün her ne kadar “bireyi fiilî açıdan kısıtlama” olarak algılansa da ruh planında gerçekleştirilen her türlü olumsuz müdahale de zulmün kapsamına girmektedir. Özellikle yönetici konumunda olan insanların adil olmaları, daha hassas bir duruma işaret etmektedir. Bu yüzden değer eğitimi sürecinde bireye kazandırılması gereken en önemli kavram “hak”tır. Çünkü hak dengesinin çöktüğü bireyde ve toplumda dengesizlikler ortaya çıkacaktır.

4.2.7. Yumuşak Huylu Olma Değeri

Çünkü insâf imiş nısfü'd-dîn
 Munsif ü mu'tedil ol hayra karîn (501)

Sıfat-ı hilme çalış olma gazûb
 Hakk seni kılmaya tâ kim mağzûb (502)

Sünbülzâde Vehbî, bu beyitlerde oğluna yumuşak huylu olmayı tavsiye etmektedir. Oğluna, hayra yakın olması için insafî ve yumuşak huylu olmasını tavsiye eder. Çünkü insaf dinin yarısıdır. Aynı zamanda Vehbî, oğluna öfkeli olmamasını, yumuşak huylu olmaya çalışmasını, böylelikle Allah'ın gazabından korunabileceğini söylemektedir.

Öfke, insan aklını devreden çıkarıp kişiyi kontrolsüzlüğe sevk edecek bir hâldir. İnsanlara yumuşak huyla yaklaşma, oluşabilecek muhtemel sorunları başlangıçta ortadan kaldıracaktır. Gergin, adeta tetikte bekleyen bireylerden oluşan toplumlarda çöküşün seslerini duymak güç olmayacaktır. Bu yüzden değer eğitiminde yumuşak huylu olma değerini bireylere kazandırmak önemlidir.

4.2.8. Kıskanç Olmama Değeri

Kimsenün ni'metine itme hased

Ki seni mün'im ide Rabb-ı samed (518)

Külhen-i sînesin eyler pür-dûd

Dâ'im âteşde yanar kalb-i hasûd (519)

Sünbülzâde Vehbî, bu beyitlerde oğluna kıskanç olmama değeri hakkında tavsiyelerde bulunmaktadır. Oğlundan, kimsenin ekmeğine haset etmemesini isteyen Vehbî, böylelikle yüce Allah'ın da oğlunu nimetlendireceğini bildirmektedir. Zira kıskanç kişinin daima ateşte yanan kalbi, külhana dönen sinesini dumanla doldurur.

Kıskançlık duygusu, toplumdaki ayrışmayı hızlandırabilecek önemli unsurlardan biridir. Var olan ile kanaat etmeyi bilmek yerine, şükürsüzlük göstererek kıskançlık duygusuna kapılmak, bireyleri olumsuz fiillere itebilir. Bu noktada kıskanç olmama, değer eğitimi içerisinde önem arz etmektedir.

4.2.9. Cömert Olma Değeri

- Çıkarup et'imeni pâk ü nefis
Olma hem-haslet-i eşhâs-ı hasîs (603)
- Olma öyle Ramazân mizyâfi
Zevki var mı idelüm insâfi (614)
- Her zaman olmalıdır bezl-i ni'am
Böyledür kâ'ide-i lutf u kerem (615)
- İhtirâz eyleyegör hissetden
Kendüni kurtar o süfliyyetden (616)
- Nîk-nâm olmadadır merd-i kerîm
Müttehem hisset ile şahs-ı leîm (617)
- Sâhib-inâm ider celb-i kulûb
Hem olur nez-i Hudâ'da mahbûb (620)
- Sebeb-i izzet olur cûd u atâ
Halka şîrîn görünür ehl-i sehâ (621)

Sünbülzâde Vehbî, bu beyitlerde cömert olma değeri ile ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır. Oğluna, güzel ve temiz yiyeceklerini çıkararak cimri kişiler gibi olmaktan kurtulmasını tavsiye etmektedir. Vehbî, oğluna sadece Ramazan'da davet verenlerden olmamasını, insafli olunursa bunun bir manası, zevki olmadığını söylemektedir. Nimetler, her zaman bol bol ikram edilmelidir. Cömertliğin, lütufkârlığın kuralı budur. Ayrıca oğluna cimrilikten sakınarak, kendini o alçaklıktan kurtarmasını söyler. İkrâm sahipleri, cömert kimseler iyi namla anılırlar. Cimri kimseler ise tamahkârlıkla itham olunmuştur. Başkalarını doyuranlar, kalpleri fethederler ve böylelikle Allah katında da makbul olurlar. Cömertlik ve eli açıklık, kişiye değer ve saygınlık kazandırır. Cömert insanlar halkın nezdinde hoş ve değerlidirler.

Cömert olma değerinin kişiye hem bu dünyada hem de ahirette güzellikler sunacağını söyleyen Sünbülzâde Vehbî, böylece dinden beslenen ve toplumsal birliği sağlayan en önemli değerlerden birine vurgu yapmıştır.

4.2.10. Misafirperver Olma Değeri

Şükri îfâ ile hoş-avsâf ol	
Bezl-i ni'met iderek mizyâf ol	(597)
İdegör hânene gelse mihmân	
Sofranı hân-ı Halîlü'r-Rahmân	(600)
Şart-ı ikrâma riâyet eyle	
Arz-ı ihlâs ü mahabbet eyle	(601)
Yakışur mı edeb-i insâna	
Turş-rû gösterile mihmana	(602)

Sünbülzâde Vehbî, bu beyitlerde Türk toplumu açısından önem arz eden misafirperver olma değerini işlemiştir. Oğluna, kendisine verilen nimete şükredip iyilikle anılmasını ve misafir ağırlayarak bol bol ikramda bulunmasını tavsiye eden Vehbî, evine misafir geldiğinde sofrasını Halil İbrahim sofrasına çevirmesini öğütler. Aynı zamanda oğluna, ikramda eksik bir şey bırakmamasını, samimiyetini ve sevgisini de göstermesini tavsiye eder. Çünkü misafire ekşi surat gösterilmesi, insan terbiyesine yakışmaz.

Misafirperverlik değerinin hem maddi hem manevi tarafları ile iki boyutunun ele alındığı bu beyitler, Türk toplumunun bireye verdiği ehemmiyeti de gözler önüne sermektedir. Misafir ağırlamak, salt karın doyurucu şeylerin misafir önüne sunulması demek değildir. Aynı zamanda misafire samimiyetin ve sevginin de sunulması gerekir. Bu hâl, misafir edilen kişiyi veya kişileri rahatlatacak, kendilerini güvende hissettirecektir. Aynı zamanda toplumsal kaynaşmanın, birlik ve beraberliğin de tesisinde önemli bir rol oynayacaktır. Bu itibarla misafirperverliğin değer eğitimi sistemindeki önemi de ortaya çıkmaktadır.

4.2.11. Tokgözlü/Kanaatkâr Olma Değeri

El-hazer olma gedâ-çeşm ü denî
 Kalbün olsun hele gâyetde ganî (722)

Bilürüm tecrübe ile a'lâ
 Câlib-i rızık idüğün istiğnâ (723)

Sünbülzâde Vehbî, bu beyitlerde oğluna tokgözlülük değeri ile ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır. Oğluna, açgözlü olmaktan ve utanacak hâle düşmekten sakınmasını, özellikle gönlünün zengin olmasını söyler. Ayrıca tokgözlülüğün rızıkı kendine çektiğini tecrübe ettiğini de belirtmektedir.

Kişinin elinde olanlara kanaat edebilmesi, nefsin doyumsuzluk yönüne karşın en iyi hazine niteliğindedir. Küçük yaşlardan itibaren çocuğa tokgözlülük değerini aşlamak, varlıkla beraber yokluk halinin de gerçekliğini göstermek, sağlıklı bir bireyin yetişmesine büyük katkı sunacaktır.

Rızık-ı maksûma kanâatdür ehemm
 Hemm-i dirhem ile olma der-hem (751)

Sen hemân kısmetine ol kâni'
 Olamaz rızıkına kimse mâni' (752)

Ne ise hazm idegör devletüni
 Tâ ki râhat yiyessin ni'metüni (823)

Bu beyitler de kanaatkâr olma değerinin işlendiği beyitlerdendir. Mühim olan, taksim edilmiş rızka kanaat etmektir. Bu yüzden oğluna para kaygısıyla mustarip olmamasını tavsiye eder. İnsan, rızıkına kanaat ederse, kimse onun rızıkına engel olamayacaktır. Son beyitte ise oğluna, bahtına ne düştüyse içine sindirmesini, razı

olmasını tavsiye etmektedir. Zira ona göre ancak rıza içerisinde olan bir insan nimetini rahat yiyebilecektir.

Kanaatkâr olmak, bireyin mutlu bir hayat sürmesinin temel şartlarından biridir. Daha fazlasının elde edilmesi için hırs ile sürdürülen bir hayat, bireye olumsuzlukların dışında bir getiri sağlamayacaktır. Lakin kanaatkâr olmak, var olanla yetinmeyi bilmek, insanı bağımlılıktan kurtaracak ve bireye özgürce bir yaşamın kapılarını aralayacaktır.

4.2.12. İstişare Değeri

Lîk pek akla da mağrûr olma	
Meşveret eylemeden dûr olma	(942)
Mütefâvit olur elbette ukûl	
Meşveretle bilinür hem ma'kûl	(945)
Meşveret cem'-i ukûl itmekdür	
Şartı da hakkı kabûl itmekdür	(946)
Müsteşârun ola ammâ ki emîn	
Sâhib-i tecrübe vü sâhib-dîn	(947)
Hakkı bir vech ile ketm eylemeye	
Kendüye nâfi'ini söylemeye	(948)

Bu beyitlerde Sünbülzâde Vehbî, istişare değerinin niteliğinden bahsetmekte, istişare değerine dair tavsiyelerde bulunmaktadır. Oğluna, aklına fazla güvenmeyip istişare yolundan uzak durmamasını tavsiye eder. Elbette çeşit çeşit düşünce vardır. Bu düşünceler içerisinde makul olanı ise meşveret ile bulunur. Meşveret, düşünceleri bir araya toplamaktır. Şartı ise doğru olanı kabul etmektir. Lakin danışılan kişi güvenilir, tecrübeli ve dindar olmalıdır. Doğruyu hiçbir şekilde gizlememeli, sadece kendine faydalı olanı söylememelidir.

İstişare, hem dinî hem de toplumsal yönü olan bir değerdir. Birlik içerisinde alınacak kararlar, yapılacak değerlendirmeler, her zaman bireysel fikrî ürünlerden daha

sihhatli sonuçlar verecektir. Bu sayede hem toplumdaki birlik duygusu perçinlenecek hem de sorunların çözümüne kısa yoldan ulaşılabacaktır.

4.2.13. Komşuluk Değeri

Sedd ü bend eyleme bâb-1 dârı

Tâ ola cârına lutfun cârî (1024)

Eyle câr-ı cenbe arz-ı hulûs

Neşr idüp âb-1 mürüvvet mahsus (1025)

Bu beyitlerde Sünbülzâde Vehbî, oğluna komşuluk değeri hakkında tavsiyelerde bulunmaktadır. Oğluna, evinin kapısına set çekmemesini, komşusuna yardımının dokunmasını öğütler. Özellikle bitişik komşusuna cömertlik göstererek samimiyetini ortaya koymasını tavsiye eder.

Komşuluk değeri de diğer birçok değer gibi dinî kaynaklı, toplumsal ve ahlaki yönü olan değerlerdendir. Toplumu diri tutan bu değer, her ne kadar günümüzdeki mimari anlayışın değişmesi ile sekteye uğramış olsa da yaşamaya devam etmektedir. Toplumsal huzurun tesis edilebilmesi adına değer eğitimi sisteminde komşuluk değerinin aktarımına da önem gösterilmelidir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye-i Vehbî adlı eseri, değer eğitimi açısından incelenmiştir. İnceleme Schwartz'ın değer sınıflandırması esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak sınıflandırmada geçen 10 değer tipinden 8'i, 56 değerden 19'u eser içerisinde tespit edilmiştir. Schwartz'ın değer sınıflandırmasına alamadığımız 13 değer de ayrıca incelenmiştir. Böylelikle Lutfiyye-i Vehbî'de toplam 30 değer tespit edilmiştir. Bu değerler insanlar tarafından benimsenme, başarılı olma, yetkin olma, cesur olma, yaratıcı olma, özgür olma, kendisine saygısı olma, yardımsever olma, dürüst olma, bağışlayıcı olma, sorumluluk sahibi olma, gerçek arkadaşlık, manevi bir hayat, alçakgönüllü olma, dindar olma, kibarlık, anne-baba ve yaşlılara değer verme, kendini denetleyebilme, temiz olma, saygılı olma, sabırlı olma, estetik, ağırbaşlı olma, ayıpların açığa çıkarılmaması, adil olma, yumuşak huylu olma, kıskanç olmama, cömert olma, misafirperver olma, tokgözlü/kanaatkâr olma değerleridir.

Eserde her değerın işlendiği beyit sayısına göre sıralamayı şu şekilde yapmak mümkündür: Başarılı olma (24), anne-baba ve yaşlılara değer vermek (18), yetkin olma (16), yardımsever olma (15), saygılı olma (15), dürüst olma (12), kibarlık (12), estetik (12), kendini denetleyebilme (9), manevi bir hayat (8), dindar olma (8), özgür olma (8), alçakgönüllü olma (7), cömert olma (7), gerçek arkadaşlık (6), kendisine saygısı olma (5), tokgözlü/kanaatkâr olma (5), insanlar tarafından benimsenme (4), bağışlayıcı olma (4), sorumluluk sahibi olma (4), misafirperver olma (4), adil olma (3), temiz olma (2), sabırlı olma (2), ağırbaşlı olma (2), yumuşak huylu olma (2), kıskanç olmama (2), cesur olma (1), yaratıcı olma (1), ayıpların açığa çıkarılmaması (1).

Eserde işlenen değerlerin, kitabın güzel ahlâkı tavsiye edip kötü ahlâktan sakındırmayı amaçlaması da göz önünde bulundurularak, doğrudan aktarılmış olduğu

görülmektedir. Başarılı olma değerinin en fazla işlenen değer olması dikkat çekici bir husustur. Eserde başarılı olma değeri, maddî muvaffakiyetlerin ötesinde ilmî başarıya odaklı bir çerçevede işlenmiştir. Sümbülzâde Vehbî'nin yaşadığı 18. yüzyılda her ne kadar Osmanlı Devleti'nde dağılma emareleri görülse de eserinde sıklıkla işlediği “başarılı olma” değeri, ilmin gerçek güç olduğu algısının zihinlerde hâlâ diri olduğunu göstermektedir. Sıklıkla işlenen değerlerden olan “yetkin olma” değerini de bu çerçevede izah etmek mümkündür. “Anne-baba ve yaşlılara değer verme” başlığı da sıklıkla işlenen bir diğer değerdir. Burada Sümbülzâde Vehbî'nin hem bir baba olarak hassasiyetini hem de Türk-İslam algısında toplumun ulularına ve ebeveyne gösterilmesi gereken ihtiramın ehemmiyetini görmek mümkündür. Bütün değerlerle birlikte, özellikle yoğun olarak işlenen diğer değerlerden “yardımsever olma” ve “saygılı olma” değerleri de, bahsettiğimiz önceki değerlerle birlikte düşünüldüğünde, toplumsal birliğe ve huzura verilen önemi gözler önüne sermektedir. Eserde işlenen diğer değerler de ılımlı ve donanımlı insan tipinin oluşturulmasını amaçlamaktadır.

Lutfiyye-i Vehbî, dönemin koşullarına göre şekillendiği için “mutedil”, “kendi işine bakan”, “aktif iyi” ile “pasif iyi” arasında bir karakter profili çizilmiştir. Bununla birlikte eserde işlenen değerlerin, değer eğitimi içerisinde mutlak suretle aktarılması gereken özelliklere sahip olduklarını belirtmek gerekir.

Schwartz'ın değer sınıflandırmasında bulunan “hazcılık” değer tipine doğrudan ulaşamamıştır. Bunun sebebi Batı ile Doğu algıları açısından ortaya çıkan “hazcılık (hedonism)” ve “hikmetli estetik” ayrımından kaynaklanmaktadır. Hazcılık, gerçek hayatta karşılığını bulan bedensel tatmin olarak izah edilebilirken; hikmetli estetik, ilahî olanla bağlantılı ruhsal uyarılımdır. Schwartz'ın değer sınıflandırmasında bulunan “evrenselcilik” değer tipine de eserde doğrudan ulaşamamasına rağmen, “yardımsever olma” ve “saygılı olma” değerlerinin “evrenselcilik” değer tipi ile ilişkilendirilebileceği çalışmamızda belirtilmiştir. Sümbülzâde Vehbî'nin olan Lutfiyye-i Vehbî'sinin ahlaki öğretiyi amaçlaması ve değer ifadelerini içerisinde barındırması sebebi ile değer eğitimi bakımından önemi ortaya çıkmaktadır.

5.2. Öneriler

1. Değer eğitimi, ruh planında, zihinlerde ortaya çıkan karmaşanın arttığı günümüzde eğitimin öncelikli meselesi olmalıdır. Türk eğitim felsefesi, değer eğitiminin maksadı göz önünde bulundurularak ortaya konulmalıdır.
2. Müfredatta öncelik, değer eğitimine verilmelidir. Eğitimin amacının faydaya odaklı insan yetiştirme mantığından sıyrılması ve ruh planının güçlendirilmesi açısından bu öncelik hayati öneme sahiptir. Bu noktada Lutfiyye-i Vehbî gibi kendi öz varlığımızdan ortaya çıkmış eserler rehber niteliğindedir.
3. Eğitimin salt okul-ders-öğretmen üçgeninde sınırlandırılmayacağı gerçeği göz önünde bulundurularak, eğitim programının içerisinde yer alan değer eğitiminin önemi, başta okul yöneticileri olmak üzere, bütün personel, aile bireyleri, basılı ve görsel medya tarafından farkındalık içerisinde işlenmelidir.
4. Değer eğitiminde muhatabın bilişsel, duyuşsal ve psikomotor özellikleri göz önünde bulundurularak seviyeye uygun aktarımlar gerçekleştirilmelidir. Bu noktada Lutfiyye-i Vehbî, aslı ile birlikte uygun bir dil düzeyinde, Türkçe Eğitimi noktasında ilköğretim seviyesindeki öğrencilere aktarılmalıdır.
5. Değer aktarımında rol model olma durumu önemsenmelidir. Değerleri içselleştirmiş rol model eğitimciler ve ebeveynlerin varlığı, değer eğitimi sürecinin başarıya ulaşmasını sağlayacaktır. Lutfiyye-i Vehbî'nin müellifi Sünbülzâde Vehbî'nin bu noktada rol model baba olarak çocuğuna eser bırakması örnek alınabilir.
6. Evrensel değerlerin aktarımında, bu değerlerin her topluma özgü yorumlanmış biçiminin var olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Lutfiyye-i Vehbî gibi eserlerde bu tip değerlerin işleniş şekli, en isabetli yol gösterici niteliğindedir.
7. Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye-i Vehbî adlı eseri, değer eğitimi açısından işlevsel zenginlikte içeriğe sahiptir. Bireysel ve dolayısıyla toplumsal iyileşmenin kodlarını bulabileceğimiz bu eser, hem ders işleyiş sürecinde hem de ders dışında yararlanılması gereken kaynaklardandır. Eserde eğitsel açıdan uygun olmayan ve günümüzde değer eğitimi açısından yarar sağlamayacak bölümler çıkarılarak, bu eserin daha yararlı şekilde kullanılması sağlanmalıdır.
8. Türkçe Öğretim Programı'nda çalışmamızda da belirttiğimiz üzere değerler eğitimi açısından bir netlik olmadığı için hangi değerlerin, hangi yöntemlerle ve

hangi sınıf seviyelerinde üretileceği daha açık biçimde belirtilmeli, değer eğitimi gizli müfredat içerisinden çıkarılmalı, netleştirilmelidir. Bu noktada Lutfiyye-i Vehbî değer eğitimi açısından özellikle Türkçe Eğitimi noktasında ilköğretim seviyesindeki öğrencilere yapılacak aktarmalarda kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdülhamid, İ. (1993). Cebriyye. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 7, s. 205). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Acat, M. B. (2010). Öğrenme Sürecinde Değerler ve Öğretmenin Ahlakî Liderliği. *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı* (s. 136-147). İstanbul: İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Akbaba Altun, S. (2003). Eğitim Yönetimi ve Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 7-18.
- Akbaş, O. (2008, Aralık). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Akün, Ö. F. (1997). Sünbülzâde Vehbî. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, s. 238). içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Akyüz, Y. (2013). *Türk Eğitim Tarihi* (25. b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Altıntaş, M. E. (2012). Bireycilik ve Toplumculuk Tartışmaları Bağlamında Değerler Eğitimi Yaklaşımları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(24), 31-54.
- Aral, V. (1992). *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aslan, Z. Ş. (2010). Değerler Eğitiminde Bir Yöntem Önerisi: Edebiyat Metinlerinden Yararlanma. *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı* (s. 47-55). İstanbul: İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Aydın, M. Z. (2010). *Değerler Eğitimi*. Nisan 12, 2015 tarihinde Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi: <http://www.degeregitimi.com/makaleler/makaleler.html> adresinden alındı
- Aydın, M. Z. (2010, Ekim-Kasım-Aralık). Okulda Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış*(18), s. 1-72.
- Aydın, M. Z., & Akyol Gürler, Ş. (2013). *Okulda Değerler Eğitimi-Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bacanlı, H. (2011, Ocak-Şubat-Mart). Değer, Değer midir? *Eğitime Bakış*(19), s. 18-21.
- Balcı, N. (2008). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Eğitiminin Etkililiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bayram, Y. (2012). Değerler Eğitiminde Unutulmuş Bir Değer: Divan Şiiri ve Kültürü. *II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu* (s. 1-28). İstanbul: Dem Yayınları.
- Baysal, A. C. (1981). *Sosyal ve Örgütsel Psikolojide Tutumlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını.

- Belet, Ş. D., & Deveci, H. (2008). Türkçe Ders Kitaplarının Değerler Bakımından İncelenmesi. *VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.
- Beyzâdeoğlu, S. A. (2000). *Sünbülzâde Vehbî*. İstanbul: Şûle Yayınları.
- Beyzadeoğlu, S. A. (2004). *Sünbülzâde Vehbî - Lütfiyye*. İstanbul: MEB.
- Biçer, S. (2013). *Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif Ersoy'a Ait "Safahat" Adlı Eserin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bolay, S. H. (2004). Aşkın Değerler Buhranı. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 55-69). İstanbul: Dem Yayınları.
- Boşça, G. (2014). Rusçuklu Zarîfî'nin Pend-Nâme'sindeki Kalıp İfadeler. *II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi* (s. 360-370). Saraybosna: International Burch University.
- Büyükbingöl Yağcı, A. (2012). *Değerler Eğitimi Bağlamında Yusuf ile Züleyha Kıssası*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Canatan, K. (2004). Avrupa Birliği Ülkelerinde Değerler Yönelimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(7-8), 41-63.
- Coşkun Keskin, S. (2013). Değer Eğitiminde Veli. *Uluslararası Antalya Değerler Eğitimi Sempozyumu* (s. 61-70). Antalya: Antalya Valiliği.
- Çağlayan, A. (2006). *Ahlak Pusulası-Ahlak ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Çalışkur, A., Demirhan, A., & Bozkurt, S. (2012). Değerlerin Belirli Meslek Alanları ve Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), s. 219-236.
- Doğan, İ. (2004). Türk Eğitim Sisteminde Değer Sorunu. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 615-633). İstanbul: Dem Yayınları.
- Doğan, İ. (2013). Toplumsal ve Küresel Değerlerin Hareket Alanı Olarak Kültür ve Eğitim: Türkiye ve Türk Kültürü Örneği. *Uluslararası Antalya Değerler Eğitimi Sempozyumu* (s. 44-52). Antalya: Antalya Valiliği.
- Doğan, S. (2000). Türkiye'de Psikolojik Danışma ve Rehberliğin Durumu ve Geleceğe İlişkin Yönelimler. *Eğitim ve Bilim*, 25(118), s. 3-8.
- Durmuş, A. (2010). EDAM Karakter Okulu Modeli. *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı* (s. 148-158). İstanbul: İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü.

- Durmuş, Ç. (1996). *Değerlerin Meslek Grupları Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ekşi, H. (2002). Temel İnsani Değerlerin Kazanılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1).
- Erdem, A. R. (2003). Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), s. 129-149.
- Fichter, J. (2002). *Sosyoloji Nedir*. (N. Çelebi, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gazali, İ. (1973). *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* (Cilt 2). (A. Serdaroğlu, Çev.) İstanbul: Bedir Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Türk Kültür Yayımları.
- Gövsâ, İ. A. (1341). Sünbülzâde Vehbî'ye Nazaran Terbiye ve Tahsil. *Tedrisât Mecmuası*(66), s. 209-218.
- Gül, R. (2013). *Bir Değer Eğitimi Olarak İlköğretim Döneminde Doğruluk Eğitimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Gündoğan, A. O. (2004). Ben ve Öteki: Değerler Dünyasının Gerginliği. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 71-79). İstanbul: Dem Yayınları.
- Gündoğan, A. O. (2010, Ekim-Kasım-Aralık). Çokkültürlülük ve Değer Sorunu. *Eğitime Bakış*, s. 33-38.
- Gündoğdu, A. (2010, Ekim-Kasım-Aralık). Değerlerle Yaşamak. *Eğitime Bakış*(18), s. 1-3.
- Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.
- Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hökelekli, H. (2009). *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Hökelekli, H. (2010, Ekim-Kasım-Aralık). Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış*, s. 4-9.
- İzzetbegoviç, A. (2011). *Doğu-Batı Arasında İslam*. Bursa: Yarı Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1985). *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: BETA Basım Yayın.
- Kalaça, H. (2013). *Türk Atasözleriyle Değerler Eğitimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaplan, M. (2012). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Kasapoğlu, A. (1991). Sosyoloji Öğrencilerinin Sosyal Değer ve Tutumları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35(1), s. 141-158. Nisan 12, 2015 tarihinde Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1253/14367.pdf> adresinden alındı
- Kaya, U. (2013, Aralık). Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilâtı: Ahîlik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 41-69.
- Kaymakcan, R. (2010, Ekim-Kasım-Aralık). Değer Kavramı ve Gençlerin Dini Değerleri. *Eğitime Bakış*, s. 10-15.
- Kenan, S. (2004). Modern Eğitimin Oluşum Sürecinde Değerler Eğitimi Nasıl Zayıfladı? *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 275-285). İstanbul: Dem Yayınları.
- Kızılçelik, S., & Erjem, Y. (1992). *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitabevi.
- Komisyon. (2004). *Sosyoloji-I*. Ankara: Açıköğretim Lisesi Yayınları.
- Köknel, Ö. (2007). *Çatışan Değerlerimiz*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kuçuradi, İ. (2013). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuran-ı Kerim*. (2011). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kuşdil, M. E., & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), s. 59-76.
- MEB. (2009, 1 13). *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı*. Nisan 12, 2015 tarihinde Sosyal Bilgiler Dersi 6 ve 7. Sınıflar Öğretim Programı ve Klavuzu: <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> adresinden alındı
- MEB. (2014, Temmuz 4). *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı*. Nisan 12, 2015 tarihinde Türkçe 6-8. Sınıflar Öğretim Programı ve Klavuzu: <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> adresinden alındı
- MEB. (tarih yok). *MEB Mevzuat*. Nisan 12, 2015 tarihinde MEB Mevzuat: http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html adresinden alındı
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 799-817). İstanbul: Dem Yayınları.
- Oktay, A. S. (2004). İslâm Düşüncesinde Ahlâkî Değerler ve Bunların Global Ahlâka Etkileri. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 131-143). İstanbul: Dem Yayınları.
- Özbay, M., & Tayşi, E. K. (2011). Dede Korkut Hikâyeleri'nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 21-31.

- Özensel, E. (2004). Liseli Kız ve Erkek Öğrencilerin Değer Yargıları ve Türk Toplumunun Temel Toplumsal Kurumlarına Bakış Açıları. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 743-769). İstanbul: Dem Yayınları.
- Özlem, D. (2002). Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznellik/Rölativizm Tartışması Üzerine. *Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri* (s. 282-312). Muğla: Vadi Yayınları.
- Poyraz, H. (2004). Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 81-88). İstanbul: Dem Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1991). *Osmanlı Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1996). Lütfiyye-i Vehbî'de (18. yy) Çocuk Eğitimiyle İlgili Görüşler. *I. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi* (s. 71-96). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Sayın, Ö. (1994). *Sosyolojiye Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayını.
- Silah, M. (2005). *Sosyal Psikoloji (Davranış Bilimi)*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Söylemez, H. (2012). Değerler Eğitimi'nde Kullanılabilecek Bir Materyal Olarak Maraşlı Sümbülzâde Vehbî'nin "Lütfiyye" Adlı Eserinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu* (s. 125-137). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi.
- Şen, Ü. (2007). *Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şirin, A. (1986). *Gençlerin Değerler Sıralaması Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şişman, M. (2010). Değerlerimiz ve Eğitime Yansımaları. *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı* (s. 211-218). İstanbul: İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Tan, E. M. (1981). *Toplumbilime Giriş-Temel Kavramlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Tanıdır Alıcı, G. (2011). *Sünbülzâde Vehbî - Lutfiyye-i Vehbî*. Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı.
- Tarhan, N. (2012). *Güzel İnsan Modeli*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tatlıdil, E., & Esgin Günder, E. (2013, Aralık). Küreselleşen Değerlerin Eğitim Kurumları Üzerine Etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 259-277.
- Topçu, N. (2014). *Türkiye'nin Maarif Davası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Tosun, C. (2002). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tozlu, N., & Topsakal, C. (2004). Avrupa Birliği'ne Uyum Çerçevesinde Değerler Eğitimi. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 177-202). İstanbul: Dem Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1996). *Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Uyanık, M. (2003). *Felsefi Düşünceye Çağrı*. Ankara: Elis Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1965). Değerler, Kültür ve Sanat. *İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlük Konferansları Serisi* (s. 5-51). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Ülken, H. Z. (2001). *Bilgi ve Değer*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ünal, C. (1981). *Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Üzüm, İ. (2001). Kaderiyye. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 24). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Wittgenstein, L. (2013). *Kesinlik Üstüne + Kültür ve Değer*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Yaman, H., Taflan, S., & Çolak, S. (2009). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 107-120.
- Yavuz, Ş. (2010, Ekim-Kasım-Aralık). Post/Modern Bir Köyde Varlık, Oluş ve Umudun "Değneği" ve "Değerlemesi": Değerler, Diğerleri ve Değerler Havuzu. *Eğitime Bakış*, s. 43-49.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış. *TÜBAR*(19), s. 499-522.
- Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı : Muhammet İkbal GÜLER

Doğum Yılı : 1990

Doğum Yeri : Erzurum

Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim Durumu:

Lise : Mehmet Akif Ersoy Lisesi – 2008

Lisans : Gazi Üniversitesi – 2012

İş Deneyimi:

2014 - ... : Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü –
Araştırma Görevlisi / Samsun

İletişim:

Elektronik Posta: muhammetikbal.guler@omu.edu.tr